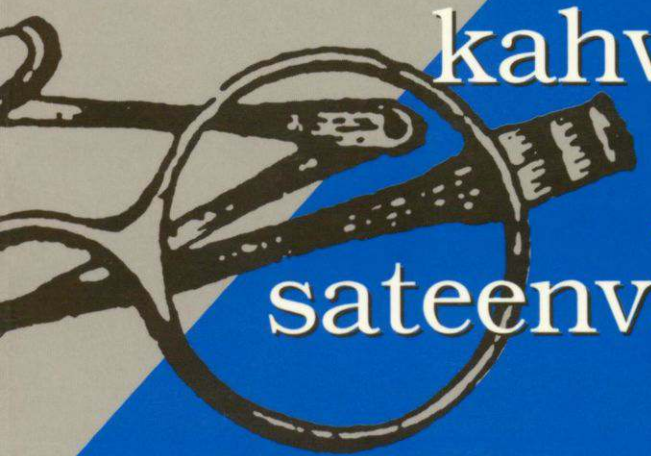

Yhteiskuntatieteiden, valtio-opin ja filosofian julkaisuja
Jyväskylän yliopisto

Risto Eräsaari

Käsi,
kahva
ja
sateenvarjo

Toim. Juha Virkki

SoPhi

Risto Eräsaari

Käsi, kahva ja sateenvarjo

toim. Juha Virkki

SoPhi

Yhteiskuntatieteiden, valtio-opin ja filosofian julkaisuja 3
Jyväskylän yliopisto

SoPhi

Yhteiskuntatieteiden, valtio-opin ja filosofian julkaisuja 3
Jyväskylän yliopisto

SoPhi on Jyväskylän yliopiston Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitoksen uusi julkaisusarja. SoPhissa julkaistaan korkeatasoisia yhteiskuntapolitiikan, sosiologian, valtio-opin ja filosofian tutkimuksia. Julkaistavat tekstit valitaan asiantuntijalausuntojen perusteella.

SoPhin toimituskunnan muodostavat Risto Eräsaari, Kaj Ilmonen, Eeva Jokinen, Jussi Kotkavirta, Eerik Lagerspetz, Marjatta Marin, Kari Palonen, Tuija Parvikko ja Juha Virkki.

SoPhin osoite on Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos/SoPhi, Jyväskylän yliopisto, PL 35, 40351 Jyväskylä.

Julkaisuja myy Kampus-Kirja, Seminaarinkatu 15, 40100 Jyväskylä (puh. 941-603155, fax 941-615744, e-mail kkirja@bibelot.jyu.fi).

ISBN 951-34-0743-8

ISSN 1238-8025

Copyright © Risto Eräsaari

Paino Jyväskylän yliopistopaino 1996

Kansipaino Jyvässeudun Paino Oy

Kannen suunnittelu Carita Hyvärinen

Taitto Juha Virkki

Sisällys

Juha Virkki

Mitä Risto Eräsaari todella sanoi? 1

I Ongelmien ratkaisemispyrkimysten, sääntelyn ja normalistamisen sijalle on tulossa ajattelutapa, jonka mukaan niitä ei voikaan ratkaista tai normalistaa.

Jos yhteiskuntapolitiikka on soveltava tiede niin mitä se merkitsee? (1970).....	13
Asiakas vai klientti? (1985)	32
Puute, kysymys, ongelma vai riski – teesejä posttraditionaalista sosiaalipolitiikasta (1989)	42
Sosiaalipolitiikka modernisoitumisfaktorina (1992)	64

II Hyvinvointivaltion kriisin lääkäri ei voikaan rajoittua yksinomaisesti potilaan (kunnan) parantamiseen vaan hänen on suuntauduttava toimimaan myös sivilisaation (sisätautien) lääkärinä.

Yksilö sosiaalivaltiokansalaisena (1979)	83
Palveluyhteiskunnan patologiat? (1984)	94
Sosiaalivaltio ja sosiaaliset verkostot (1987)	105
Nykyinen ja aktuaalinen hyvinvointivaltio (1994)	120

**III On pakko puhua tietynlaisesta
hämmennyksestä tai sekasorrosta mutta myös
samalla mahdollisuuksista, jotka syntyvät
kiinteistä positioista irtautumisesta ja
liikkuvuuden mahdollistavasta arkipäivän tilasta.**

Muistiinpanoja

kehitysoptimismista ja kehityspessimismistä (1986)	139
Joustava integrointi – kommentti (1989)	148
Viittaako eroosiopuhe tyhjään vai tyyneen? (1990)	155

**IV Kahdeksalta kesäiltaisin kantautuu
Jyväskylässä koko keskustan alueelle trumpetilla
tai kornetilla soitettu Keski-Suomen
kotiseutulaulu. Se kertoo, että viimeinenkin
market on sulkenut ovensa, viimeinen juna
Helsinkiin lähti puolitoista tuntia sitten ja
viimeinen lentokone hetki sitten.**

Saastuttava kosketus ja

puhdistava katse (1987)	163
Jyväsjärvi, Jyväskylä, Jyväsolu, Jyväshyvä – hyvä jyväs! (1984)	176

Kirjoitusten alkuperäiset ilmestymispaikat ... 184

Tabula gratulatoria 185

Juha Virkki

Mitä Risto Eräsaari todella sanoi?_____

Jyväskylän yliopiston yhteiskuntapolitiikan professori Risto Eräsaarta voi hyvällä syyllä pitää ennen kaikkea keskustelijana, jonka mielestä on vähintään yhtä tärkeä kysyä kuin jättää lopullinen vastaus antamatta. Opiskelijoille tämä ominaisuus on tarjonnut sekä päänvaivaa että perustavanlaatuisia oivalluksia. Eräsaaren luennoilta on opiskeluvuosina useasti poistuttu pää humisten, mutta toisaalta niiltä on yhteiskuntapolitiikan henkilökuntakin hakenut uskonvahvistusta heikkoina hetkinään. Itse olen useampaankin kertaan astellut hänen luennolleen pää täynnä kysymyksiä ja epävarmuutta ja poistunut luennolta yhteiskuntapolitiikan valon nähneenä ja hallelujaata soperrellen.

Risto Eräsaari on siis armoitettu luennoitsija, mutta kirjoittajana hänestä ollaan useampaa mieltä. Riston väitöksen yhteydessä julkaistun juhla-kirjan sivuilla J.P. Roos luonnehti häntä eräänlaiseksi sosiaalipoliittisen yhteisön teoreettiseksi erikoiskitiksi, ”jonka säilymisestä sosiaalipoliittikan piirissä ollaan iloisia ja ylpeitä. Vaikka hänen kirjoituksiaan ei ymmärretä, niin ne koetaan tärkeiksi ja niitä arvostetaan.”¹ Toisaalta jotkut nykymuotoiseen hyvinvointivaltioon sitoutuneet sosiaalipoliitikot saattavat pitää Riston kirjoituksia myös vaarallisina, sillä abstrakti teoreettisuus yhdistettynä keskusteluun hyvinvointivaltion normatiivisista perusteista mahdollistaa tulkinnat Eräsaaresta hyvinvointivaltion vihollisena.

Risto Eräsaaren täyttäessä 50 vuotta tämän kirjan tarkoitus on panna yksien kansien väliin sekä hänen keskeisiä että vieraammilla areenoilla ilmestyneitä tekstejään. Näiden ”valittujen kirjoitusten” toimittajana uskon, että yksiin kansiin koottuina tekstit piirtävät koordinaatteja sille diskursiiviselle kentälle, niille kysymyksenasetteluille ja myös sille tutkimukselliselle positiolle, josta käsin Risto Eräsaari on ajatellut ja kirjoittanut 70-luvun alusta tähän päivään. Kun jotkut pitävät Ristoa eklektikkona, vaikeatajuisena ja abstraktina, onkin ollut yllättävää havaita kuinka selkeä temaattinen lanka läpäisee hänen kirjoituksiaan viime neljännesvuosisadan ajalta: yksilön ja valtion suhde (vapaus-problematiikka), modernisoinnin seuraukset (yksilön täysikasvuisuuden problematiikka), arjen ja yhteiskuntapoliittisten toimenpiteiden yhteismitattomuus (rakenne-toimija-problematiikka) sekä sopeutuminen epävarmuuteen panttina emansipoitumisesta (kontingenssin kanssa eläminen). Risto on keskustelijana elänyt aikaansa edellä: hyvinvointivaltion jälkikirjoituksensa hän on päivännyt vuodelle 1982.

Risto Eräsaaren teoreettinen lähestymistapa vertautuu nähdäkseni pitkälle hänen polkupyöräänsä: se on neoklassinen Oiva-merkkinen miestenpyörä, johon on vaihdettu maastopyörän ohjaustanko. Hän on siis klassisen tyylin teoreetikko, jonka ajattelussa näkyy laaja sosiologinen sivistys mutta joka valitsee suuntansa myöhäis-modernin välinein. Riston omin laji on aikalaisdiagnostiikka, johon on liittynyt myös ajankohtaisen kriittisen hyvinvointivaltio-keskustelun, nimenomaan saksalaisen, seuraaminen ja tuominen Suomeen. Tätä roolia hän on toteuttanut erityisesti Sosiaalipoliitiikan ja sosiaalityön tutkimuksen aikakauslehti Januksen päätoimittajana. Omissa jutuissaan Risto on myös poikkeuksellisen taitava introdusoimaan ja instrumentalisoimaan erilaisia uusia keskusteluja.

Risto Eräsaaren teoreettinen positio on vaikea täsmällisesti hahmottaa. Yhteistä hänen viime neljännesvuosisadan aikaisille kirjoituksilleen on tietynlainen toisinkatsominen, kriittisyys ja itserefleksiivisyys. ”Ei minulla ole koskaan ollut selvää yhteiskuntatieteilijän tai maailmanparantajan identiteettiä, eikä se ole liioin minua vaivannut,” Risto toteaa haastattelussa², mutta moni muu ei ole suhtautunut tällaiseen sitoutumattomuuteen yhtä mutkattomasti.

Yhteiskuntatiete(id)en perussitoumukset ovat Suomessa olleet perinteisesti selkeät: sosiaalivaltio on ollut arvo sinänsä, markkinat ovat olleet paha sinänsä, ja valtio ja yhteiskunta ovat itse asiassa olleet yksi ja sama asia. ”Yhteiskuntatieteilijän tai maailmanparantajan identiteettiin” on kuulunut se, että sosiaalivaltio on ollut itseoikeutettu väline, jolla parannetaan peruskansalaisen elämää markkinoiden puristuksessa. Riston eri kirjoituksissaan asettamat kysymykset siitä, mistä kansalaisten on luovuttava vastalahjaksi sosiaalili- tai hyvinvointivaltion tuesta, mitkä ovat hyvinvointivaltion rakenteelliset ja toimintakykyyn liittyvät rajoitukset ja miten se pystyy tavoittamaan ihmisten arkielämän moniulotteisuuden, ovat tässä suhteessa hankalia ja monasti kiusallisiakin. Kriittisyys Eräsaaren tapauksessa ei ole merkinnyt paikalleen valettua positiota ja ennakkoon lukittua ampumasuuntaa, vaan periaatteena tuntuu olevan yleensä ”ajatella toisin” ja kuuroon yhtymisen sijasta puntaroida sen äänenmuodostusta.

Toki lukemalla Risto Eräsaaren kirjoituksia kuin piru raamatua voi konstruoida Ripan Kriittisen Position: hänestä homogenisoiva sosiaalivaltio voidaan ymmärtää (väliaikaisena) rakenteena, joka pyrkii tarjoamaan kaupungistuvassa Suomessa sen ei vielä kaupungistuneille kansalaisille perinteiset siteet korvaavan turverkon siihen saakka, kunnes nämä – parin sukupolven sisällä? – oppivat omavastuullisiksi ja täysikasvuiseksi kaupunkilaisiksi.

Kun Riston tekstit ovat teoreettisia ja abstrakteja, niiden ymmärtäminen helpottuu tiettyjen peruslähtökohtien avaamisen kautta. Kirjan toimittajana olen katsonut velvollisuudekseni esittää niitä mahdollisia koordinaatteja, joiden kautta itse olen yrittänyt ymmärtää tekstejä. Nämä tulkinnat eivät kuitenkaan oikeuta poistamaan Mitä Risto todella sanoi -lauseen perästä kysymysmerkkiä.

Homogenisoinnista ja metodisuudesta sietorajoihin ja refleksiivisyyteen

Käsi, kahva ja sateenvarjo jakautuu neljään osastoon, joiden teemat olen ymmärtänyt Risto Eräsaaren ajattelussa keskeisiksi. Tä-

män päivän näkökulmasta jako voisi olla toisenlainen, mutta en ole nähnyt järkeväksi koota tätä antologiaa Riston viimeaikaisten tekstien pohjalta. Tämä siksi, että ne on helppo saada luettavaksi muutenkin, toisin kuin monet tämän kokoelman teksteistä.

Ensimmäinen osasto muodostuu kolmesta yhteiskunta- ja sosiaalipoliittikkaa sekä yhdestä sosiaalityötä pohtivasta tekstistä, joiden punaisena lankana voi pitää keskustelua sosiaalipoliittisten toimien rajoista ja kyvyistä. Kokoelman varhaisin teksti eli Riston kandidaatiksi valmistumisen vuonna julkaistu *Jos yhteiskuntapolitiikka on soveltava tiede niin mitä se on?* (1970) toimikoon dokumenttina hänen ajattelunsa iduista. Tekstistä, joka tyyliltään poikkeaa huomattavasti myöhemmistä kirjoituksista, on kuitenkin luettavissa jo niitä ideoita, jotka ovat realisoituneet sittemmin Riston omaksi näemykseksi yhteiskuntapolitiikasta. Yhteiskuntapolitiikka on ymmärrettävä ”propositioiden joukoksi, jonka tarkoituksena on kartoittaa eri ongelma-alueita”. Yksi mahdollinen määritelmä yhteiskuntapolitiikasta on hahmottaa se eräänlaisena toiminnan viitekehyksenä, ”jolloin sekä tuotteet että prosessit ovat samanlaisen tarkastelun kohteena”. Vaikka Risto ajan hengen mukaisesti painottaakin soveltavan tieteen hyötyfunktioita yhteiskunnalle, hän myös nostaa esiin sen, että tutkija on itse jäsen ”siinä poliittisessa ja sosiaalisessa systeemissä, jota hän tutkii”, sekä valtanäkökulman soveltavien tieteiden hyödyllisyydessä: ”hyötyä kenelle ja mitä tarkoituksiperiä varten?” Yhteiskuntapolitiikalta soveltavana tieteenä puuttuva vahva teoria, kiinnostus tuotteisiin (hyvinvointivaltio) ja prosesseihin (sen teoreettiset lähtökohdat, oletukset, mahdollisuudet ja rajat), itse-refleksiivisyys sekä vapauden suhde sosiaalipoliittikkaan näkyvät keskeisinä teemoina Eräsaaren myöhemmissäkin kirjoituksissa.

Asiakas vai klientti? (1985) keikauttaa nurinniskoin totutun ajatuskuvion valtion, sosiaalityön ja asiakkaan suhteesta: itse asiassa valtio onkin sosiaalityön kollektiiviasiakas ja sosiaalityön kohteina olevat ihmiset sen suojeluksesta nauttavia, sille kuuliaisista ja siitä riippuvaisista klientteistä. Eräsaari nostaa esille sosiaalityön perustavanlaatuisen sisäisen ristiriidan. Sen käsittelemät ongelmat ovat lähtöisin rajattomasta ongelmakentästä, mutta sen toimintakyky on rajattu ja tämä ilmenee sosiaalityössä metodisointina ja tieteellistämisenä. Sosiaalityöntekijän asema on toimia sosiaalivaltion ja

klientin välikätenä, jota repivät eri suuntiin vetävät lojaliteetit (klienttiä, sosiaalivaltiota, sosiaalityön etiikkaa tai metoditietoisuutta kohtaan). Vain harvoin hän voi olla välittäjä, joka auttaa eri osapuolia yhteisymmärrykseen.

Yhteiskunnan homogenisoimiseen itsepäisesti pyrkivä sosiaali-byrokratia joutuu nykytilanteessa ottamaan kantaa kysymykseen, mihin sen perustelut ja todistelut kelpaavat. *Puute, kysymys, ongelma vai riski – teesejä posttraditionaalista sosiaalipolitiikasta* (1989) keskustelee tilanteesta, jossa traditioiden purkautuminen synnyttää uusia sosio-kulttuurisia ehtoja, mutta jossa yhteiskunnan informatiivisuuden järjestelmät eivät kykene tuottamaan tai käsittelemään tätä koskevaa tietoa. Eräsaaren mielestä tässä tilanteessa sosiaali-byrokratia ei pysty itsereflektioon. Pikemminkin se reagoi tapahtumiin yksimielisesti tuotettujen todennäköisyyksien tai varmuuksien pohjalta, jotka ovat vahvasti yhdenmukaistavia – toisin kuin modernin yhteiskunnan syrjäytymisriskit, joille on ominaista äärimäinen moniulotteisuus. Posttraditionaalinen sosiaalipolitiikka ei enää välttämättä kykene tarjoamaan mitään yhteiskuntapoliittista tekniikkaa vaan korkeintaan tuomaan asiat havaittaviksi, keskusteltaviksi ja käsiteltäviksi. Ongelmia ei enää voida sosiaalipolitiikalla normalistaa tai ratkaista, vaan yksilöille voidaan vain määritellä konkreettisia sietorajoja. Tällöin normaalisuusajattelu on antanut tilaa turvallisuusajattelulle sekä sille, että ”yksilöstä itsestään tulee elämänsä päätös-, ratkaisu-, suunnittelu- ja uusintamisyksikkö”.

Sosiaalipolitiikka modernisoitumiskäsitteinä (1992) esittää teesin siitä, että byrokraattisesti toimeenpantu ja kompensatorisesti suuntautunut sosiaalipolitiikka on joutunut kulttuurisen modernisoitumisen uhriksi. Eräsaari keskustelee terävästä ja sumeasta sosiaalipolitiikasta sekä hyvinvoinnin ja onnellisuuden suhteesta sosiaalipolitiikkaan. Eri keskustelujen kautta hän päätyy management-ajatteluun, jossa ”sosiaalipolitiikka on yksinkertaisesti ottanut talouden, suorituskyvyn ja tehokkuuden huolehtiakseen ja vastuulleen”. Kriittisen näkökulman tässä ajattelussa tarjoaa mahdollisuus verrata ajankuvissa esitettyjä tavoitteita käytännön omiin toimintamekanismeihin eli päämäärien ja tulosten vertaileminen.

Sosiaalivaltiosta hyvinvointivaltioon (ja takaisin?)

Antologian toinen osasto pureutuu keskusteluun hyvinvointivaltiosta ja artikkelit läpäiseväksi punaiseksi langaksi tulkitseen vaatimuksen itserefleksiivisyydestä.

Hyvinvointivaltiokeskustelussa Risto Eräsaari on pitäytynyt itsepäisesti sosiaalivaltion käsitteessä. Varhaisessa artikkelissa *Yksilö sosiaalivaltiokansalaisena* (1979) viitekehys on marxilainen, mutta tekstiin on jo ujututtanut myöhemmin keskeiseksi teemaksi noussut kysymys sosiaalivaltion toimien vaikutuksesta ihmisten väliin suhteisiin ja arkielämän ei-materiaaliseen puoleen. Risto hahmottelee ”valtioidealistin” arkkityypin, jonka on sosiaaliturvan vastineena alistuttava valtion kontrolliin. Palvelusten ja käteissuoritteiden keskitetty organisointi vaikuttaa yksilöiden tarverakenteeseen ja käyttäytymiseen, ja sosiaalivaltion toiminta muodostaa rationaalisuutensa kautta ”sosiaalisen caritaksen” korvikkeen. Kontrollifunktionsa kautta ja uusintamisriskien omavastuullistamisella uhkaamalla sosiaalivaltio voi torjua ”virheellisiä intressejä”. Sosiaalivaltion taloudellisista vaikutuksista kansalaisten elämässä on tietoa, mutta miten se vaikuttaa sosiaalivaltiokansalaisen elämäntyylisiin ja arkeen, kysyy Eräsaari.

Palveluyhteiskunnan patologioissa (1984) Eräsaari nimeää sosiaalivaltion palvelutoiminnot kittitoiminnoiksi, jotka pyrkivät vastaamaan yhteiskunnan eriytymisen tuottamiin tosiasiallisiin ongelmiin. Palvelutoiminnan on kuitenkin vaikea sovittautua arjen ongelmiin, vaikka se yrittääkin kovasti. Sosiaalitieteellinen tutkimus osaltaan paljastaa jatkuvasti elämistyyliehen sisältä uusia kohteita palvelutoiminnoille: milloin muuten palvelujärjestelmien kritiikki olisi aiheuttanut jostakin palvelujärjestelmästä luopumisen, kysyy Eräsaari. Lähtökohdaksi on muodostunut, että tieteellistetyillä ja ammatillisilla menettelytavoilla voidaan ratkaista tuska ja hätä, ja yksilöllisistä puutteista ja vajavaisuuksista lavastetaan julkisuudessa sosiaalipatologioita. Tämän ”loputtoman palvelujärjestelmän kierto-kulun” kautta tapahtuvan normaalistamisen sijaan kaivattaisiin suuntautumista spontaanisuuteen, kohdittaisen liikkumavaran turvaamiseen ja pikku-utopioihin.

Millaista on elämä yhteishyväeroottisessa sosiaalivaltiossa, miettii Eräsaari artikkelissaan *Sosiaalivaltio ja sosiaaliset verkostot* (1987). Sosiaalivaltion yhteiskunnallinen perusta on horjunut yhteiskunnan jakautuessa tuotannolliseen ytimeen ja ylläpidettyyn osaan. Sosiaalivaltio on reagoinut tähän tilanteeseen kahdella tavalla: suuntautumalla sosiaaliseen, ennaltaehkäisevään toimintaan ja toisaalta sosiaalialan ammatillistamisen kautta. Molemmat esittäytyvät neutraaleina ja ”vallattomina”. Sosiaalisten verkostojen sosiaalivaltioistaminen merkitsee Eräsaaren mielestä kuitenkin ”rakkauden poliittista taloustiedettä”, jossa ”yhteisölliseen uskoon tulleet järjestävät mielenlaatuaan ja ajatustapojaan,... muovaavat velvollisuuksia sisäisiksi pakoikseen, osoittavat moraalista lujuutta mitättömän pienissä asioissa ja terrorisoivat muiden elämäntappaa”.

Hyvinvointivaltio ei voi kahden tiukan kannan – kirotun ja pyhän – välissä voida kovin hyvin, arvioi Eräsaari tehdessään synteesiä viime aikojen suomalaisesta keskustelusta. *Nykyinen ja aktuaalinen hyvinvointivaltio* (1994) toteaa hyvinvointivaltion käsitteessä yhdistyvän arvon ja tosiasian, siis kehyyksen ja realiteetin, jotka ovat kaksi eri asiaa. Hyvinvointivaltion edellytyksiä ja rajoja käsittelevä teoreettinen keskustelu vaatisi kuitenkin tulkintakehyyksiä ja perusteluargumentteja. Eräsaari peräänkuuluttaa keskustelua, joka on toisella jalalla kiinni faktisiteetissa (”mitä me olemme ja ja samalla jo lakkaamme olemasta”) ja samalla etsimässä diagnostisovampaa ja aktuaalisempaa lähestymistapaa (ohjelmien sijasta ”mitä meistä on tuleva”). Hyvinvointivaltio olisi siis mielletävä rakenteeksi, joka järjestää uudelleen historiallisia kerroksia ja jonka muodonmuutokset perustuvat asiakohtaisuuteen ja projektiivisuuteen.

Mistä tulevat kriteerit?

Käden, kahvan ja sateenvarjon kolmas osasto muodostuu modernisoitumis- ja yksilöllistymiskeskusteluista, joissa Eräsaari korostaa myös modernisoitumista mahdollisuutena nousta omille jaoilleen. Mistä tulevat kehityksen kriteerit, mikä niitä tuottaa ja asettaa niille ehtoja? *Merkintöjä kehitysoptimismista ja kehityspessimismistä*

(1986) peräänkuuluttaa kehityksen sisällön ajallistavia ja paikallistavia kriittisiä käsitteitä, jotka tekevät keskustelun mahdolliseksi. Sosiologisten tutkimusten perusteella voi päätyä johtopäätöksen, että kehittynyt yhteiskunnallinen systeemi ei olekaan pystynyt tuottamaan kehitystä, jota se lupasi. Eräsaari väittää, että sosiaalivaltiollinen verkostoyhteiskunta on eräänlainen kaupungistuvan Suomen turvautunut niille sukupolville, jotka eivät vielä ole sopeutuneet kaupunkilaiseen kulttuuriin: ”sosiaaliset apujoukot” solmiivat aina uudelleen napanuoran siihen vanhaan, jota markkinat omalta osaltaan purkavat.

Sosiaalisen edistämisen on perinteisesti nähty olevan ihmisluonnosta lähtevää ja yhteiskunnan välittömyydestä on toivottu paranusta tyhjenevään yhteisöelämään. *Joustava integrointi* (1989) lähtee siitä, ettei nykytilanteessa hämmennystä tai sekasortoa voi erottaa niistä mahdollisuuksista, jotka syntyvät yksilöllistymisestä. Koordinaatit ovat uudet: lähimaa voi jättää yksilölle vähemmän kehitystilaa kuin ei-lähimaa, kaikesta sosiaalisesta kansankäymisestä ei enää tarvitse etsiä ”menetettyä maailmaa”, yksilön elämää ei enää määrää yksin mikään alajärjestelmä vaan niiden hetkittäiset yhdistelmät. Näin posttraditionaalisessa tilanteessa kollektiivisen toiminnan hahmotteleminen on vaikeaa ja voidaan puhua vain piilevistä mahdollisuuksista.

Viittaako eroosiopuhe tyhjään vain tyyneen? (1990) keskustelee yhteiskuntatieteellisestä rapautumispuheesta, jolle on ominaista että se on luonteeltaan enemmän diagnosoivaa kuin selkeä ja kiinteä teoria. Eräsaari näkee näin, että rapautumispuheesta ei jäljitetä todellisia ongelmia vaan että se syntyy erilaisten teoreettisten lähestymistapojen (”regulatiivisten operaatioiden”) yhteentörmäyksen tuloksena. Näiden normatiivisten tai ideologisten yhteisö-tulkintojen vaarana on, että ne eivät kykene tunnistamaan ”loputtomassa liikkeessä ja rajatiloissa” tapahtuvaa yhteisöllisyyttä, huomauttaa Eräsaari.

Suurkaupungin lika, pikkukaupungin lumi

Kaupunkikokonaisuus koostuu kahdesta artikkelista, joiden symboliset instrumentit voisi nimetä modernisoivaksi saippuaksi (suurkaupunki) ja traditioiden lumilapioksi (Jyväskylä).

Saastuttava kosketus ja puhdistava katse (1987) analysoi suurkaupungin likaa moraalisia reaktioita aiheuttavana ja sosiaalisiin suhteisiin leviävänä kauhukuvana. Hygieniatyö teki suurkaupungin slummien elämästä yhteiskuntailmiön samalla kun porvarilliset sosiaaliraportit luokittelivat slummeissa omaa antiteesiään. Sittemmin puhtaudesta muodostui sosiaalinen side, kaupunkilaista yhteisöelämää järjestävä sosiaalinen kitti ja hyvän elämän taie.

Jyväskyläkin on enemmän kunnallishallinnollinen yksikkö kuin urbaani yhdyskunta, väittää Eräsaari artikkelissa *Jyväsjärvi, Jyväskylä, Jyväsolut, Jyväshyvä – hyvä jyväs!* (1984). Pikkukaupungissa näyttää ”itsehuolehtivan riippuvuuden järjestelmä”, mikä konkretisoituu pipoon pukeutumisen ja lumen luomisen pikkukaupunkilaisen velvollisuutena. Mitä on sitten pikkukaupungin urbaani elämä? Sellaista, joka ei aiheuta perinteisten elämäntapojen rapautumista ja joka liittyy yhä saumattomammin hallinnollisen järjestelmän ja insinöörirakennelmien luomiin yhteyksiin, vastaa Eräsaari.

Mistä tekstikokoelman nimi Käsi, kahva ja sateenvarjo sitten tulee? Nuo termit ovat Risto Eräsaaren vuosien varrella käyttämiä metaforia yhteiskuntapolitiikalle. Risto on kirjoittanut Näkyvästä, näkymättömästä ja sattumanvaraisesta kädestä³, hän on kritisoinut yhteiskuntapolitiikan ymmärtämistä kahvana, jota kääntämällä kaikki muuttuu⁴ ja hän on puhunut opiskelijoille yhteiskuntapolitiikasta ”sateenvarjotieteenä”, jota ”laajempaa ei sodanjälkeisen suuren optimismin aikana osattu kuvitella”⁵. Omasta mielestäni käsi, kahva ja sateenvarjo -yhdistelmään liittyvät kulttuuriset konnotaatiot istuvat myös hyvin Ripan habitukseen.

Työtoverit ja ystävät onnittelevat!

Viitteet

- ¹ J.P. Roos: Mitä kirjoittaminen ilmaisee? *Homo sociopoliticus criticus*. Juhlakirja Risto Eräsaarelle 1.12.1984. Helsinki 1984.
- ² Vesa Niinikangas: Kuolet ellet muutu. Risto Eräsaaren haastattelu. *Kulttuuritutkimus* 10(1993):4, 3.
- ³ *Yhteiskuntasuunnittelu* 31 (1993): 1, ss. 1-13.
- ⁴ Ks. *Sosiaalivaltio ja sosiaaliset verkostot* tässä kokoelmassa.
- ⁵ Ks. Niinikangas *ibid.*, 5.

I

Ongelmien
ratkaisemisyhtymyksien,
sääntelyn ja normaalistamisen sijalle
on tulossa ajattelutapa,
jonka mukaan niitä ei voikaan
ratkaista tai normaalistaa.

Jos yhteiskuntapolitiikka on soveltava tiede niin mitä se merkitsee? _____

Soveltaminen suhteessa johonkin

1. Tieteen voidaan sanoa syntyneen erilaisista teknisistä tarpeista, jotka taloudellinen ja sosiaalinen kehitys on tuonut esille (vrt. Ambjörnsson 1968, 48). Samalla tavalla voidaan hahmottaa ns. soveltavan tieteen ja tutkimuksen syntymistä tarpeesta yksityiskohtaisemmin tarkastella näitä kehityksen mukanaan tuomia tarpeita ja näiden tarpeiden tyydyttämisen edellytyksiä. Näin ollen lähtökohtana on se tilanne, että soveltavaa tiedettä voi olla vain suhteessa johonkin tiettyyn objektiin.

Hyvin yleisesti voidaan myös sanoa tieteen yleensä ottaen pyrkivän kontrolliin (laajassa merkityksessä). Voidaan siis sanoa tieteen tuottavan tietoa kontrollia varten. Tieteen kontrollifunktio voidaan paremmin oivaltaa, kun tehdään ero objektikontrollin (kontrolloidaan fyysistä ympäristöä, vaikutetaan kansalaisten elinympäristöön) ja subjektikontrollin (vaikutetaan kansalaisten arvoihin ja normeihin, siis tietoisuuteen) välillä (ks. Schmid 1969a, 51 ja 1969b, 42). Esim. humanististen tieteiden kontrollifunktio voidaan nyt ymmärtää siten, että niissä vaikuttaminen on luonteeltaan subjekti-keskeistä. Kontrollifunktion ideaa käsitellään tarkemmin myöhemmin.

Ajatellen tieteen objektia ja kontrollifunktiota tuntuu luonteelta olettaa, että yhteiskuntapolitiikka¹ on tiede, jossa tällainen

kontrollifunktio on suuri ja näkyvä. Voidaan myöskin olettaa, että 'puhdasta' yhteiskuntatiedettä vs. soveltavaa yhteiskuntatiedettä on luontevinta tarkastella jonkinlaisena jatkumona, jossa "ääripäinä" voisivat olla toisaalta esim. eräät antropologian alaan kuuluvat tarkastelut ja toisaalta jonkin yhteiskunnan suorittama päätöksenteon 'sisällä' tapahtuva suoraan päätöksentekoa tukeva tutkimus, joka on orgaanisessa suhteessa s:n viralliseen hallintopolitiikkaan. Soveltaminen on siis yhteydessä kontrollifunktion selvyyteen ja näkyytyteen.

2. Toisaalta on huomautettava, että yhteiskuntatieteiden piirissä tuotetun tiedon sovellettavuudella on ainakin kaksi erilaista merkitystä: (1) sillä voidaan viitata sellaiseen tiedon soveltamiseen, jonka kautta halutaan ratkaista yksilöllisiä tai sosiaalisen tason ongelmia (so. poliittisten toimenpiteiden tai toimintaohjelmien formuloinneissa, jolloin jonkin tulkinnan kautta relevantiksi havaittua tietoa käytetään hyväksi), mutta (2) sillä voidaan viitata myös ideaan, että laboratorio-olosuhteissa tuotettujen tutkimustulosten tulisi olla sovellettavissa (so. niiden tulisi olla tosia) laboratorion ulkopuolella esiintyviin sosiaalisiin ilmiöihin (ks. Sherwood 1956, 339). Jälkimmäisen voidaan ymmärtää periaatteessa tarkoittavan, että teoria (yhteiskuntapoliittinen teoria) on testattavissa käytännön tason ilmiöiden kautta, koska tulosten 'totuudellisuuden' koettelemista ei voida erottaa niiden käytännöllisen soveltamisen ongelmista.

3. Marx osoittaa Pääomassa, kuinka egyptiläinen astronomia syntyi tarpeesta ennustaa Niilin tulvia. Tämä on hyvä esimerkki siitä, kuinka käytännölliseen kontrolliin pyrkivä tiede on dialektisessa suhteessa yleiseen tieteelliseen teoriaan, teoria ja käytäntö muodostavat kokonaisuuden. Sama asia voidaan ilmaista niinkin, että tieteellinen idea testataan käytännön sovellutusten avulla (vrt. Ambjörnsson 1968, 48). Lindforsin mukaan "käytäntö on teorian kriteeri". Tämä merkitsee että jatkuvasti otetaan huomioon uudet tosiseikat. Miten käytäntö on teorian kriteeri, siihen ei hänen mukaansa voida antaa mitään standardeja (ks. Lindfors 1967, 90). Yksi mahdollinen teorian ja käytännön problematiikan lähestymistapa olisi sellainen, että puhuttaisiin empiirisestä kontrolloitavuudesta (ks. Tieteen metodista analyttisena toimituksena, Hintikka 1969) tai siitä minkälaisiin muuttujiin yhteiskunnassa ylipäänsä voidaan

vaikuttaa, minkä tyyppistä kontrollia voidaan harjoittaa. Konkreettiselle soveltajallehan ovat periaatteessa hyödyttömiä sellaiset muutujat, joihin ei voida esim. teknisistä, taloudellisista, eettisistä tai muista syistä vaikuttaa (vrt. Galtung 1967, 36) tai tarkemmin sanottuna: tällaisessa relaatioissa ei voida riippumattomaksi katsottua muuttujaa manipuloida. Mutta ennen kuin yksityiskohtaisemmin tarkastelen näitä kysymyksiä, esitän muutamia yleisiä huomautuksia sovellutuksiin pyrkivästä tieteestä, joilla pyritään edelleen tarkentamaan ja rajaamaan soveltavan sosiaalitieteen kenttää.

Kun konkreettisiin sovellutuksiin pyrkivä tiede on kerran syntynyt, on luonnollista, että se ajan mittaan alkaa kehittää erilaisia omia tarpeita toimintamahdollisuuksiensa parantamiseksi. Astronomia-esimerkkiä jatkaaksemme: astronomia edellyttää esimerkiksi tiettyjä valmiuksia käyttää matematiikkaa ja luonnontieteitä. Vastaavasti voidaan ajatella, että yhteiskuntapolitiikalle vahva metodologia on strategisesti korvaamaton ase. Kehittyneisyys on eräs tieteen mahdollisuuksien perustekijä; kehittyneellä tieteellä on esim. mahdollisuus vaikuttaa yhteiskunnan taloudelliseen rakenteeseen, ja tämä pätee myös konkreettisiin sovellutuksiin pyrkiviin tieteesiin nähden. Mitä kehittyneempiä ne ovat, sitä vaikeampi on niiden piirissä tapahtuvaa tiedon tuottamista kytkeä vallitsevaan vallankäyttö- ja tuotantotapaan. Teorian käytännöllisestä soveltamisesta voidaan — paradoksaalista kyllä — löytää selväpiirteisiä esimerkkejä vain historiallisesti. Ilkka Heiskanen on kyllä yleisemmin tarkastellut ideologian soveltamista hallintopolitiikassa toisaalta tunneperäisenä ja toisaalta käytännöllisenä soveltamisena, jolloin sovellettavina voivat olla mitkä tahansa julkisesti esitetyt arvo- ja normijärjestelmät. Puheet ideologian taantumisesta hän esim. tulkitsee siirtymiseksi tunneperäisestä soveltamisesta käytännölliseen soveltamiseen (ks. Heiskanen 1964, 47-48). On kai kuitenkin selvää, että uusia tunneperäisiä ideologioita (esim. joitakin ideaalisia yhteiskuntapoliittisia tavoitejoukkoja) pyritään soveltamaan käytäntöön mahdollisimman järkipäisesti.

4. Periaatteessahan jonkin yhteiskunnan s harjoittama yhteiskuntapolitiikka on tuon s:n hallintopolitiikkaa (vrt. Boulding 1967, 3-11), ainakin on vaikeaa löytää jotakin yhteiskuntapoliittista tekoa tai tekojoukkoa, jolla ei olisi yhteyttä s:n harjoittamaan hallinto-

politiikkaan. Pohtimatta sitä, mistä aspektista s:n harjoittamaa hallintopolitiikkaa olisi tarkasteltava voidaan ainakin yhteiskuntapolitiikan piiriin kuuluvia jakopoliittisia tekojoukkoja perustella sosiaalisen oikeudenmukaisuuden, yleisen oikeustajunnan (vrt. Piepponen 1953, 6-7) tai 'julkisen edun' (vrt. Barry 1967, 208) vaatimuksilla.

Yhteiskuntapolitiikan voidaan sanoa saaneen suuren osan virikeistään siten, että yleisen oikeustajunnan tai 'julkisen edun' kautta jostakin ongelmasta on tehty ns. sosiaalinen ongelma. Varsinkin jos tällaiset tarkastelut liitetään vielä yleisten hyvinvointiohjelmien yhteyteen, tutkimustoimintaan vaikuttavat tekijät muodostuvat poliittisista mieluummin kuin tieteellisistä sanktioista (vrt. Horowitz 1968, 95).

Julkisen edun negatiiviseksi soveltamiseksi voidaan kutsua sellaista tilannetta, jossa 'julkista etua' on se, että estetään jotakin kansalaista tai ryhmää suorittamasta tekoa, jolla on haitallisia vaikutuksia määrittelemättömälle kansalaisryhmälle (ks. Barry 1967, 208). Negatiivisen soveltamisen mukaista yhteiskuntapoliittista toimintaa voidaan kutsua negatiiviseksi toiminnaksi: esim. rikoslaki ja sen mukainen toiminta, jolloin 'uhrit' ovat määrittelemättömiä kansalaisryhmiä. Vastaavanlaista aggregatiivista käsitteistöä käyttäen voidaan puhua positiivisesta soveltamisesta silloin, kun määrittelemättömälle kansalaisryhmälle tuotetaan joitakin laitteita tai mahdollisuuksia (mt., 208): esim. rakennetaan teitä ja puistoja. Tulkintakysymykset ja kysymys siitä, miten julkinen etu viime kädessä määritellään, aiheuttavat luonnollisesti useita vaikeuksia tässä yhteydessä.

Keskeistä siis yhteiskuntapoliittisessa tutkimuksessa ovat teoria, joka usein on luonteeltaan normatiivista, so. laaditaan erilaisia ohjelmia, ja sitten käytäntö: yhteiskunnalliset muuttujat joihin voidaan vaikuttaa. Lisäksi teoriassa voidaan sanoa olevan loogisesti ratkaisevissa kohdissa ja yhteyksissä ideologispitaisia lausumia, ja tästä seuraa yhteiskuntapolitiikan teorian erityisluonne muuhun yhteiskuntatieteelliseen teoriaan verrattuna.

Yhteiskuntapolitiikan teoriasta

1. Yhteiskuntapolitiikan päivillä Jyväskylässä kesäkuussa 1970 useissa puheenvuoroissa tuotiin julki, että nyt on jo keskusteltu aivan riittävästi, ja on aika ryhtyä tekemään jotakin suomalaisessa sosiaali- ja yhteiskuntapolitiikassa. Koska kuitenkin esim. päätöksentekoa tukeva virallinen tutkimustoiminta Suomessa on vielä järjestämättä (suomalaisessa hyvinvointisysteemissä yhteiskuntatieteillä ja erityisesti yhteiskuntapolitiikalla on läheiset suhteet julkista politiikkaa hoitaviin sektoreihin) (vrt. Stolte Heiskanen 1970, 89) ja yliopistollisen soveltavaksi tieteeksi sanotun tieteen ja erilaisten tutkimuslaitosten väliset suhteet ovat varsin epäselvät (vrt. Valtion yhteiskuntatieteellisen toimikunnan tutkimuksen koordinaatiojaoikeuden mietintö 1969) lienee paikallaan esittää merkintöjä yhteiskuntapolitiikan tutkimuksen piirissä suoritettavasta tuotannosta ja tuotteiden käyttämisestä yhteiskunnassa.

2. Vaikkakin yhteiskuntapolitiikka (jota Helsingissä, Turussa ja Tampereella nimitetään sosiaalipolitiikaksi) on mieluummin yhteiskuntatutkimusta kuin yhteiskuntapolitiikan tutkimusta, käytetään tässä tarkastelussa termiä yhteiskuntapolitiikka alussa esitettyjen suuntaviivojen mukaisesti. Yhteiskuntatutkimuksesta olisi kuitenkin parempi puhua sen johdosta, että suoritetaan eräänlaisia peruskartoituksia ja eräissä tapauksissa valtion harjoittaman yhteiskuntapolitiikan kannalta relevantteja selvityksiä. Tarkasteluja ei tällöin ole suoritettu nimenomaan poliittisesta luonteesta käsin, niissä ei edes ole ollut esillä ns. action research -näkökulma (ks. Stolte Heiskanen 1968, 149), jonka mukaan politiikan ja 'puhtaan' tieteen elementtejä pyritään teorian tasolla yhdistelemään.

3. Yhteiskuntapolitiikalle ei ole olemassa kovinkaan vahvaa teoreettista perustaa. Se niukka teoria, mitä on olemassa, on enimmäkseen varsin sulattamatonta materiaalia eri tieteenaloilta, etupäässä sosiologiasta, niukemmin kansantaloustieteestä ja filosofiasta (vrt. esim. Roos 1968, 62). Niinpä yhteiskuntapolitiikan teoria ei ole kyennyt selvittämään esim. kysymystä siitä, mikä olisi yhteiskuntapolitiikan erityisluonne esim. tavoitteiden ja periaatteiden kannalta katsottuna.

Teorian ollessa perin niukkaa ei liene syytä korostaa sellaista teorianmuodostuksen lähtökohtaa, jossa pyrittäisiin lakien muodossa esitettyihin ja empiirisesti testattavissa oleviin propositioihin (ks. esim. Rudner 1966, 10), vaan yhteiskuntapolitiikan teorianmuodostuksen yhteydessä teoria on syytä ymmärtää jonkinlaiseksi propositioiden joukoksi, jonka tarkoituksena on kartoittaa eri ongelma-alueita (ja siinä merkityksessä kyllä valmistella maaperää sopivilla metodeilla suoritettaville empiirisille tutkimuksille). Tai niin kuin Nadel sanoo: "... the propositions serve to classify phenomena, to analyse them into relevant units or indicate their interconnections, and to define 'rules of procedure' and 'schemes of interpretation'" (Nadel 1957, 1).

Kuten on pyritty osoittamaan yhteiskuntapolitiikka on käytännön yhteyteen liittyvä termi, se ei ole tekninen termi ja siksi erilaiset määritelmät ja rajaukset vaikuttavat usein yksinkertaisilta. Niinpä yhteiskuntapolitiikan teorian yhteydessä voidaan ajatella ainakin neljää yhteiskuntapolitiikka-termin käyttöä tai määritelmää (vrt. Freeman & Sherwood 1970, 2-3): (1) yhteiskuntapolitiikka filosofisena käsitteenä, jolloin voidaan puhua erilaisten periaatteiden joukosta; (2) yhteiskuntapolitiikka tuotteena, so. joidenkin yhteiskunnallisten muuttujien suhteen laadittuna toimintaohjelmana, 'valkoisena paperina', jossa aiotun politiikan suuntaviivoja ja tavoitteita esitetään; (3) yhteiskuntapolitiikka prosessina, esim. valtion suorittamina toimenpiteinä tai jakopoliittisina tekojoukkoina; (4) mutta lisäksi yhteiskuntapolitiikka voi olla eräänlainen viitekehys toimintaa varten, jolloin sekä tuotteet että prosessit ovat samanlaisen tarkastelun kohteena.

Soveltava vs. muu yhteiskuntatiede

1. Tieteiden jaon yhteydessä on soveltavina tieteinä totuttu pitämään sellaisia, jotka ovat yhteydessä yleisiin tieteellisiin periaatteisiin, mutta jotka koskevat vain rajattuja tavoitejoukkoja, joista jokainen on soveltavan tieteen harjoittajalle jollakin tavalla etukäteen määrätty tai joka muulla tavalla sitoo soveltavan yhteiskuntatutkimuksen suorittajaa (vrt. esim. Mair 1968, 325). Esimerkkinä on totuttu mainitsemaan insinööritieteet (insinööri rakentaa sillan,

jotka joku toinen on katsonut tarpeelliseksi), jotka soveltavat fysiikan periaatteita ja lääketiede, joka soveltaa fysiologian periaatteita. Samassa yhteydessä voidaan yhtä hyvin mainita vaikkapa metsätiede ja maataloustiede.

Varsinkin kaksi viimeksi mainittua tuovat selvästi esille alussa tarkastellun kontrollin aspektin. Voidaan nimittäin hahmottaa tilanne niin, että maataloustiede pyrkii biologisen luonnon kontrolliin ja tekniset tieteet puolestaan fyysisen luonnon kontrolliin. Mutta kun kontrollifunktion idea ulotetaan koskemaan myöskin yhteiskuntatieteitä ja humanistisia tieteitä, ei sitä olekaan enää yhtä helppoa havaita. Jotta saisimme tällaisten tieteiden kontrollia harjoittavan luonteen paremmin esille tarkastelemme yhteiskuntapolitiikan harjoittamisen peruslähtökohtaa ja toisaalta kahta kontrollin peruskategoriaa, tällöin edelleen kontrollin käsite on ymmärrettävä hyvin laajassa merkityksessä.

2. Lähdemme siitä, että käytännön yhteiskuntapolitiikkaa harjoitetaan manipuloimalla² yhteiskunnallisia muuttujia. Ja tällöin yhteiskunnan s harjoittaman yhteiskuntapolitiikan on keskityttävä sellaisiin muuttujiin, jotka yleensä ovat manipuloitavissa. Hyvin yleisessä muodossa voidaan sanoa, että mekanismi on olemassa jos jotakin muuttujaa voidaan manipuloida. Heikommassa muodossa voidaan mekanismin olemassaolosta puhua kuitenkin myös silloin, kun, muuttujien sidonnaisuuden huomioonottaen, muuttujan arvo voidaan päätellä ainakin tietyllä alueella (vrt. Galtung 1967, 473). Saman asian ilmaisee Philip M. Hauser tutkimuksen kannalta sanomalla, että ”soveltavan tutkimuksen keskeisenä ongelmana on sellaisten mekanismien ja prosessien tutkiminen, joiden avulla käytettävissä oleva yhteiskuntatiede voi vaikuttaa toimenpiteisiin yhteiskunnassa” (Hauser 1949, 218). Tätä lähtökohtaa korostaen voimme havainnollistaa yhteiskuntapolitiikan harjoittamista seuraavalla lauseparilla, jota voimme kutsua vaikkapa *yhteiskuntapolitiikan yleiseksi lauseeksi*.

Yhteiskuntapolitiikassa on kysymys tapahtumasta, johon erilaiset teot vaikuttavat, tapahtuma voi olla siirtymistä tilasta toiseen tai tilasta prosessiin jne. Kohteen kannalta täsmällisempää on sanoa esim., että yhteiskuntapolitiikalla pyritään toteuttamaan tekojoukko, jonka tarkoituksena on saada aikaan jokin muutos yhteis-

kunnan rakenteessa. Tekojoukon konstruointia ja toisaalta sen realisoimista voimme havainnollistaa seuraavalla yleisellä lauseella (vrt. Taanila 1968), joka ei spesifioi mitään käsitettä, ja jota ei ole liitetty mihinkään yhteyteen:

Lause 1: Meidän on toteutettava toiminnoiltaan sellainen ja sellainen yhteiskunta.

Roosin mukaan niiden yhteiskunnan tilojen joukko, jotka muodostavat sellaisen ja sellaisen yhteiskunnan on puettavissa karteesisen tulon muotoon. Tällöin tavoite on sellainen yhteiskunnallinen tila joka voi ja jonka halutaan toteutuvan ja keino sarja sellaisia tiloja, jotka johtavat vallitsevasta tilasta haluttuun tilaan, tavoitteeseen. Yhteiskuntapolitiikka on näin ollen tavoitteiden joukon (E) ja keinojen joukon (M) karteesinen tulo eli $Y = E \times M$ (Roos 1968, 2-3). Koska nyt kuitenkin erilaisista tarkastelukulmista riippuen tavoitteiden joukko ja keinojen joukko voidaan nähdä eri tavoilla aina siitä yksityisestä kansalaisesta lähtien, joka pohtii tavoitteiden ja keinojen joukkoja, tämä yleisluontoinen määritelmä onkin itse asiassa kaikkien mahdollisten yhteiskuntapolitiikkokansalaisten joukko (vrt., mt., 3), ja Y on siis kaikkien mahdollisten tarkastelukulmien synteesi. Tällaisella synteesillä ei liene suurta toiminnallista merkitystä. Näin tarkastellen ei siis ole mielekästä etsiä sellaista yksikäsitteistä a p r i o r i teoreettista käsitejärjestelmää, joka syntyisi siten, että etsittäisiin mahdolliset sovellutukset. Olennaisemmalta tuntuu keskittyä sellaiseen käsitteiden ”perheeseen”, joka on luonteva ja relevantti sille tavalle jolla käsittelemme jokapäiväistä kokemustamme ja kuuluu siis käytännön yhteyteen.

Manipuloimalla yhteiskunnallisia muuttujia saadaan nyt lauseen I ohjelman mukainen tila. Lauseessa 2 esitetään tämä ohjelman realisoiminen:

Lause 2: Ohjelma toteutetaan, tällöin saadaan yhteiskunta, joka hetkellä t_1 on rakenteeltaan jollakin tavalla erilaisempi kuin sama yhteiskunta hetkellä t_0 .

Tässä vaiheessa ollaan siis jo löydetty kyseessä olevan ongelman

kannalta relevantteja muuttujia, ja vaikuttaminen on suoritettu mekanismin välityksellä. Tässä yhteydessä voidaan vain viitata siihen, että keskustelua ei ole suuresti käyty siitä, minkätyyppisten mekanismien kautta tapahtuvaa vaikuttamista voidaan pitää joidenkin tekijöiden kannalta sallittavana ja kiellettynä, ja mikä tällaista sallittavuutta ja kiellettävyyttä säätelee (vrt. esim. perustuslain konservoiiva vaikutus).

3. Objektikeskeisellä vaikuttamisella eli objektikontrollilla voidaan tarkoittaa nyt fyysisen ympäristön manipulointia ja arvoihin ja normeihin vaikuttamista. Objektikontrollin näkökulmasta kansalaiset nähdään työvoimana, jota voidaan ohjata toivottuun suuntaan, mutta ohjaaminen tapahtuu manipuloimalla näiden kansalaisten elinolosuhteita, ei manipuloimalla heidän tietoisuuttaan (vrt. Schmid 1969a, 51). Subjektikeskeisessä vaikuttamisessa voidaan sen sijaan ajatella pyrittävän subjektikontrolliin, so. kansalaisten tietoisuuden manipuloimiseen. Tällaisessa kontrollissa voidaan opetusta, massatiedotusvälineitä, uskontoa, ja yleensä kieltä käyttää hyväksi kansalaisten tietoisuuden muokkaamisessa (vrt. Schmid 1969a, 51 ja 1969b, 47).

Näin ollen voidaan sanoa, että yhteiskuntatiede ja yhteiskuntapolitiikka pyrkivät yhteiskunnan ja sen osien kontrolloimiseen. Humanistiset tieteet pyrkivät enemmän subjektikeskeiseen vaikuttamiseen, ja tämä seikka tavallaan 'kontrolloi' näkemyksiämme humanististen tieteiden funktiosta. Erityisesti soveltavan tieteen tulisi olla selventämistä (vapauttamista orjuuttavasta vallankäytöstä). Horowitz on esittänyt, että tiede on vain toinen sana tietoisuudelle mahdollistaen kansalaisille ja ryhmille kyvyn välttää joutumista manipulaation (ehdollisen opettamisen) kohteeksi. Tällöin soveltavan tieteen tasolla ymmärretään todellisuutta jo niin paljon, että voidaan kontrolloida tätä todellisuutta (vrt. Horowitz 1968, 99), ts. näin ainakin tulisi olla.

Kontrollifunktion idea tuntuu varsin hedelmälliseltä soveltavan tieteen olemusta selvitettäessä. Vaikka yhteiskuntapolitiikkaa ei olekaan syytä pitää soveltavana tieteenä siinä merkityksessä, että sen tulisi ottaa tavoitteet annettuina ja toimia sitten sosiaalitekniikan tapaan, (sosiaalitekniikka on sellainen soveltavan yhteiskuntatieteen harjoittaja, joka ottaa asiakkaansa sosiaaliset ja poliittiset arvot

annettuina (ks. Merton & Lerner 1962, 63-64), se on kuitenkin yhteiskuntatieteiden jatkumossa selvästi soveltavalla puolella. Luontealta tuntuukin esittää väittämä, että mitä enemmän tiede on luonteeltaan soveltava, sitä suurempi ja näkyvämpi on sen kontrollifunktio.

4. Gouldner on erottanut soveltavan yhteiskuntatieteen ns. puhtaasta yhteiskuntatieteestä käyttäen kriteerinä arvoja: ”... puhdas yhteiskuntatiede on orientoitunut pelkästään tieteellisiin arvoihin, soveltava yhteiskuntatiede puolestaan on orientoitunut myös käytännön kannalta keskeisiin arvoihin, ts. soveltava tiede soveltaa puhdasta tiedettä ja perusoppeja käytännöllisiin kysymyksiin” (vrt. Gouldner 1965, 6). Tällainen ei kuitenkaan monessakaan mielessä tunnu hedelmälliseltä tarkastelulta, vaikka se mielekkäällä tavalla johdattaakin tutkimaan soveltavan tieteen harjoittajan rooliin kuuluvia ongelmia. Hedelmättömyys johtuu mm. siitä, että Gouldnerin esityksessä ei huomata eikä painoteta sekä soveltavan että ’puhtaan’ yhteiskuntatieteen harjoittajan kuulumista itse jäsenenä siihen poliittiseen ja sosiaaliseen systeemiin, jota hän tutkii. Koska tässä todellisuudessa yhteiskuntatieteilijään itseensä vaikuttaa ’oikean ja väärän’ huomioonottaminen, hänen omat näkemyksensä siitä, mikä muodostaa tyydyttävän sosiaalisen ja poliittisen ja henkilökohtaisen ja sosiaalisen oikeudenmukaisuuden, vaikuttavat hänen sosiaalisten ilmiöiden analyysiinsä (ks. esim. Nagel 1968, 100). Lisäksi sekä ’puhtaan’ että soveltavan tutkimuksen puolella ilmiöiden tutkiminen saa suuren osan virikkeistään poliittisesta/reformistisesta/moraalisesta päämääristä niin, että monet näennäisesti ”objektiiviset” analyysit ovatkin itse asiassa valepukuisia suosituksia yhteiskuntapolitiikalle (mt., 100). Tutkijan sosiaalinen teoria on täten toimintaohjelma muotoiltaessa sosiaalisia faktoja systemaattista ymmärtämistä varten ja muotoiltaessa sosiaalista ja poliittista järjestystä.

Yhteiskuntapoliittinen ohjelma

1. Siis jo edellä esitetystä merkityksestä yhteiskuntapolitiikan tuotaman tiedon luonne on ohjelmallinen, yhteiskuntapolitiikka on nimittäin tuotteen syytä käsittää ohjelmaksi, jossa esitetään po-

liittisiä suuntaviivoja.

Ideallisessa tilanteessa yhteiskuntapoliittisissa ohjelmissa kyettäisiin esittämään yksimerkityksellisiä ohjeita joidenkin tehtävien tai sosiaalisten ongelmien ratkaisuksi. Georg Klaus on esittänyt, että kyberneettisen abstraktion avulla ohjelmaan kuuluvan yksimerkityksellisen ohjeen käsite voidaan laajentaa koskemaan hyvin yleisten tehtäväluokkien ratkaisuja (Klaus 1969, 484). Abstraktiolla voidaan tällöin ymmärtää menettelyä käyttää hyväksi käsitteitä ja ideaalisia tapahtumia erilaisilla tasoilla, joita Kyösti Urponen tuntuu kutsuvan toiminnan tasoiksi (ks. Urponen 1970, 20):

A. Yleistävä abstraktio tai abstraktin teorian taso: eritellään asioiden, relaatioiden jne. epäolennaiset ominaisuudet ja tuodaan esille olennaiset, jolloin ominaisuuden käsite on varsin relatiivinen, se kohdistuu aina määrättyyn tieteelliseen systeemiin.

B. Eristävä abstraktio tai systeemin ja niiden säätelyjärjestelmien kuvaus: ratkaistaan määrättyjä ominaisuuksia, relaatioita jne. ominaisuuksien luokasta niiden yhteyksien perusteella, ja näin niille saadaan jossakin määrin itsenäinen olemassaolo.

C. Idealisoiva abstraktio tai uusien järjestelmien ja säätelytapahtumien suunnittelu ja kuvaaminen: luodaan ideaalisia tapahtumia, so. todellisten olosuhteiden, ominaisuuksien ja relaatioiden käsitteellisiä malleja (ks. Klaus 1969, 5-7 ja 484; Urponen 1970, 20).

2. Soveltavassa yhteiskuntatutkimuksessa ohjelman konstruomisessa voidaan sanoa keskittyvän jonkin suhteellisen spesifioidun tavoitteen, tavoitejoukon tai päämäärän (perustavaa laatua oleva tavoite) ympärille. Toisaalta soveltavassa tutkimuksessa pyritään löytämään manipuloitavissa olevia muuttujia ts. mekanismeja. Merton on maininnut, että soveltavassa yhteiskuntatutkimuksessa rajoitutaan vain 'asiaan vaikuttavien' muuttujien tarkasteluun. Hänen mukaansa soveltava tutkimus koostuu: (1) vain niistä muuttujista, jotka ovat relevantteja kulloinkin käsillä olevan ongelman kannalta. (2) muuttujien arvoista, ja (3) siitä toiminnasta ja tiedon tuottamisesta, jossa yhdessä aikaisemman tiedon kanssa tutkitaan muuttujien välisiä suhteita (Merton 1949, 178). Boguslaw on puolestaan

ehdottanut, että tilanteet luokiteltaisiin eräänlaisen jatkumon muotoon siten, että erotetaan lainmukaiset tai vakiintuneet tilanteet ja toisaalta odottamattomasti ilmaantuvat tilanteet. Edellisissä relevantit muuttujat ovat spesifioitavissa ja ennustettavissa, jälkimmäisessä sen sijaan spesifioitavuutta ja ennustettavuutta ei voida saavuttaa (vrt. Boguslaw 1965, 7-9).

Mutta kulloinkin esillä olevat ongelmat ja muuttujat edellyttävät joitakin hypoteeseja, jotka kertovat jotakin muuttujien välisistä suhteista. Voitaisiin ajatella, että ohjelmassa esitettävät suuntaviivat ovat kuvia joistakin tulevista tiloista, ja siinä merkityksessä eräänlaisia hypoteeseja. Voitaisiin lisäksi ajatella, että kehitettäisiin sellaisia käsitejärjestelmiä, joissa tällä tavalla esitetyt tavoitteet ja niiden avulla tarkastellut muuttujat olisi määritelty niin, että saataisiin systemaattista tietoa yhteiskuntapolitiikalle jossakin suhteessa relevanteista keinoista, so. muuttujat olisivat tavallaan keinojoukkoja edustavia elementtejä.

3. Siinä sosiaalisessa todellisuudessa, jonka vaikutuksen alaisena soveltavan tieteen harjoittaja on, on ainakin neljä erilaista vaikuttajaa, joilla voi olla joko legitiimejä vaatimuksia tai sanktioihin perustuvaa kontrollia tai molempia. Nämä neljä joukkoa ovat: (1) soveltavaa tiedettä harjoittavat kollegat, (2) tutkimuksen tai tarkastelun kohteena olevat tai siihen kuuluvat kansalaiset, (3) erilaiset täytöntöönpanijat, jotka käyttävät hyväksi tutkimustuloksia, ja (4) tavoitteiden joukko (ks. Archibald 1970, 34). Empiiristä näyttöä tällaisista vaikutuksista soveltavalle tutkimukselle ei ole, varmaa sen sijaan on, että ne eivät ole homogeenisia. Esim. 'potentiaaliset toimeenpanijat' -joukkoon voidaan sijoittaa kaikki ne ryhmät tai toiminnot, joilla on kyky siirtää tieto toiminnaksi, ts. jotka voivat käyttää hyväkseen tai panna täytöntöön soveltavan tutkimuksen harjoittajan tuotteita saadakseen aikaan muutoksia sosiaalisessa ja poliittisessa systeemissä. Tavoitteisiin voidaan puolestaan lukea kaikki ne ryhmät, joihin nämä muutokset tavalla tai toisella vaikuttavat, siis joukkoon kuuluvat sekä näistä muutoksista jossakin suhteessa hyötyvät että näiden muutosten 'uhrit' joidenkin tekijöiden kannalta.

Soveltavan tutkimuksen ja sen käytön välisiä kytkentöjä voidaan kuvata erilaisilla ilmasto-typologioilla. Voidaan puhua esim.

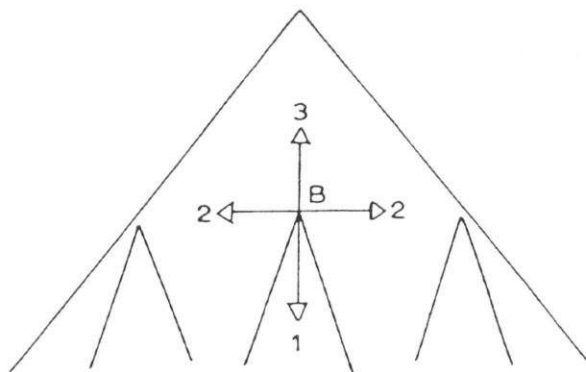
akateemisesti orientoituneesta, kliinisestä tai strategisesta sovelta-
vasta yhteiskuntatutkimuksesta omine vaikuttajajoukkoineen (vrt.
Archibald 1970). Tai sitten yhteiskuntatutkimuksen suorittamisesta
tunnetuissa Horowitzin kuvaamissa poliittisissa systeemeissä: mää-
rätysyhteisöissä, hyvinvointisysteemeissä tai laissez-faire-systeemeissä
(vrt. Horowitz 1968, 263-286). Antoisimmalta tuntuu kuitenkin täs-
sä yhteydessä Herman Schmidin esittämä tiedontuottamisen tarkas-
telukulmien esitys, joka on erityisesti yhteiskuntapoliittisten ohjelmi-
en toiminnallisen ja poliittisen valaisemisen kannalta hedelmällinen.

4. Yhteiskuntatieteilijä, joka kuvaa ympäristöä ja laatii ohjel-
mia, on osa sitä systeemiä, jota hän tutkii. Tältä pohjalta on miele-
käästä sanoa, että yhteiskunnalliselle toiminnalle asetettavista suun-
taviivoista saadaan vain objektiivista tietoa tai että yhteiskunta-
politiikka on objektiivisten arvojen teoriaa, ja tästä teoriasta sitten
määräytyvät suuntaviivojen mukaisten tilojen saavuttamisen kei-
not ja tekojoukko. Erityisesti soveltavan tutkimuksen harjoittajan
on nyt tärkeää löytää oma identifointipisteensä asianomaisessa sys-
teemissä. On nimittäin niin, että ne tiedot, jotka nyt tarjotaan
päätoimittajalle B tai muulle tiedonkäyttäjälle ovat riippuvaisia
tiedonkerääjän identifointipisteen mukaisesta tarkastelukulmasta.
Katsomme nyt yksityiskohtaisemmin millä tavalla tarkastelukulmat
vaikuttavat yhteiskunnallista kontrollia harjoittavan B:n (tai vas-
taavan) toimintaan. B:lle tarjoutuu ainakin kolme mahdollista kont-
rollin muotoa (vrt. Schmid 1969b, 43-50):

1. B voi käyttää yhteiskuntatieteilijän tarjoamaa tietoa kont-
rolloidakseen 'omaan' systeemiään. Kutsumme tätä *sisäiseksi*
vertikaaliseksi kontrolliksi (kontrollityyppi 1).
2. B voi käyttää saamaansa tietoa kontrolloidakseen toista sys-
teemiä, joka on samalla tasolla kuin hänen omansa. Tämä on
ulkoista horisontaalista kontrollia (kontrollityyppi 2).
3. B voi käyttää tietoa kontrolloidakseen systeemiä, joka on
hänen omaansa ylempänä. Tämä on puolestaan *ulkoista*
vertikaalista kontrollia (kontrollityyppi 3).

Näitä kontrollityyppejä vastaavat erilaiset tutkimustavat, ja ne edel-
lyttävät kukin erityyppistä tietoa. Toiminnallisesti määriteltynä näi-

hin kategorioihin sijoitettavat yhteiskuntapoliittiset ohjelmat poikkeavat jyrkästi toisistaan.

Kontrollityyppi 1 lienee yleisin ja tunnetuin, koska sen piiriin kuuluvat ohjelmat näkevät systeemin samasta näkökulmasta kuin systeemin vallankäyttäjät. Niinpä sen mukaisen kontrollin voidaan sanoa olevan hyvä instrumentti säilyttää systeemi sellaisena kuin se on. Sisäinen vertikaalinen kontrolli edellyttää tietoja systeemin sisäisistä toiminnoista, ja sen mukaisissa ohjelmissa korostuvat integraatioteoreettiset näkemykset yhteiskunnan sosiaalisesta ja poliittisesta järjestelmästä. Niissä ei esim. tunnuta kyseltävän sitä koetaanko kontrolli jossakin suhteessa oikeutettuna tekojoukkona, ei siis edellytetä kontrolliin pyrkivän tekojoukon kokemista legitimiinä (vrt. Mills 1959, 38). Niinpä organisaatio- ja hallintoteoriat ovat pääasiallisina tietopohjina tällaisessa kontrollitoiminnassa.

Kontrollityyppi 2 on harvinainen. Sen mukaisia tarkoituksiperiä silmällä pitäen hankittava tieto on vaikeasti saatavissa, koska itse relevantti aineisto on usein piilossa. Hyvänä esimerkkinä toimivat esim. liberaalin kapitalistisen yhteiskunnan instituutiot ja taloudellista valtaa käyttävät yritykset, jotka kilpailuun rakentuvassa yhteiskuntarakenteessa ovat tutkimukselta piilossa.

Kontrollityypin 3 mukaiset ohjelmat ovat myös harvinaisia, mutta osittain muusta syystä. Tämän kontrollityypin mukaiset ohjelmat ovat harvinaisia sen johdosta, että niissä on ideana kontrolloida ylempänä olevaa sosiaalista ja poliittista systeemiä. Milloin esimerkiksi sosiaalihuollon tutkimusraportit ovat suosittaneet ruokivivää käyttä kontrolloivaa yhteistoimintaa tai milloin asuntopolitiikan tutkimusraportit ovat esittäneet massiivista kansalaismielentoitusta huonon asuntotilanteen johdosta? Tämän kontrollityypin mukaisissa ohjelmissa tulevat voimakkaasti esiin yhteiskuntapoliittiset kysymykset: sen, minkä tämän kontrollityypin piiriin kuuluvat ohjelmat tulkitsevat oikeaksi sosiaalisen oikeudenmukaisuuden tai yleisen oikeustajunnan mukaiseksi toiminnaksi, tuomitsevat kontrollityypin 1 mukaiset ohjelmat vain laiskoja lurjuksia hyödyttäväksi. On mahdollista, että ulkoista vertikaalista kontrollityyppiä edustavaa tutkimusta suoritetaan myös päätöksenteon yhteydessä, mutta jos niin on, tämä tutkimus on todennäköisesti salattua ja rajattua. Sillä on potentiaalista uhkaa status quon kannalta.

Eryteisesti soveltavassa tutkimuksessa näkökulmalla on siis ratkaiseva merkitys. On selvää, että yhteiskuntapoliittinen tutkimus voi katsoa yhteiskunnallisia ilmiöitä kaikista näistä näkökulmista. Se ei voi kuitenkaan tehdä sitä useammasta kuin yhdestä näkökulmasta samanaikaisesti.

Yhteiskuntapoliittisesta toiminnasta

Soveltavan yhteiskuntatieteen harjoittajat muodostavat varsin heterogeenisen instituution, jossa erilaiset sisäiset ja ulkoiset vaikutuskentät muodostavat labyrinthimaisen epäselvän tilanteen. Toisaalta esimerkiksi tässä tarkastelussa esitettyjen manipuloitavuutta (mekanismin olemassaoloa) ja relevantteja muuttujia koskevien ajatusten perusteella ei kai voida vetää rajaa soveltavan ja muun yhteiskuntatutkimuksen välille, vaikka ehkä soveltavan tutkimuksen kysymykset ovatkin tavallisesti selvemmin paikallistettavissa ajan ja paikan suhteen.

Kuitenkin konkreettisiin sovellutuksiin pyrkivällä yhteiskuntatutkimuksella on omassa systeemissään keskeinen asema: sillä

voi olla tuottamansa relevantin tiedon sovellutuksena valtaa. Tieto on ainakin siinä merkityksessä valtaa, että jos tunnetaan määrätyn toiminnan toteuttamismahdollisuudet ja -tavat, päästään sen avulla tiettyyn päämäärään tai toivottuun tilaan. Monella tavalla on pyritty osoittamaan, että soveltava yhteiskuntatutkimus ei sellaiseenaan tarjoa päätöksentekoa johonkin suuntaan aktivoivaa materiaalia (ks. esim. Zetterberg 1963, 68). Kuitenkin on hyvin vähän tietoa asiaan vaikuttavista mekanismeista ja prosesseista.

Voidaan korostaa, että yhteiskuntatieteen ja soveltavan tutkimuksen tulee olla hyödyllistä yhteiskunnalle. Voidaan painottaa ja uskoa, että näillä on positiivisia vaikutuksia kehityksen, ihmisen vapautumisen, ympäristön kontrolloimisen jne. kannalta, mutta aina tulee samanaikaisesti kysyä: hyötyä kenelle ja mitä tarkoitusperiä varten. Tässä tilanteessa on yhteiskuntapolitiisiin tekojoukkoihin liittyviä käsitteitä välttämättä määriteltävä uudella tavalla. Usein yhteiskuntapolitiikan sanotaan koostuvan talous-, kulttuuri- ja sosiaalipolitiikasta, mutta ne on totuttu käsittämään lähes poikkeuksetta yhdenmukaisiksi julkisen politiikan jonain ajanjaksona suorittamien toimenpiteiden kanssa. Näiden sijasta voitaisiin puhua esim. teknologisesta käytännöstä (luonnon kontrolloiminen), kulttuurikäytännöstä (pitää yllä tai laajentaa ihmisten välistä ymmärtämystä) ja poliittisesta käytännöstä (vapautua orjuuttavasta vallankäytöstä ja ideologisista päällystakeista).

Tullaan välttämättä siihen, että yhteiskuntapolitiikka tieteenä edellyttää sellaista teoriaa, joka on politiikka- ja toimintasuuntautunutta. Ohjelmien rakentajien on syytä pitää mielessään Marxin huomautukset kirjeessään Brackelle: ”Askelkin todellista liikettä on tärkeämpi kuin tusina ohjelmia. Jos siis ei voitu – ja sen hetken olosuhteet eivät sitä sallineet – päästä Eisenachin ohjelmaa pitemmälle, olisi yksinkertaisesti pitänyt laatia toimintasopimus yhteistä vihollista vastaan. Mutta kun laaditaan periaateohjelmia (sen sijaan että ne lykättäisiin hetkeen, jolloin siihen pitempiaikaisella yhteisellä toiminnalla on valmistauduttu), silloin pystytetään koko maailman nähtäväksi merkkipaaluja, joiden mukaan se voi mitata puolueliikkeen tasoa” (Marx 1935, 13). Yhteiskuntapolitiikka ei ole toiminnallisesti määriteltynä tekojoukkojen lohkojako tai jonkin yhteiskunnan yhteiskuntapolitiikkaa luonnehtiva virallinen tehtävä-

luettelo. Se on eräs mekanismi tai prosessi, jonka välityksellä tarpeiden tyydyttämistä säädelään ja vallankäyttö tapahtuu (sikäli kun ei ole muita tähän tarkoitukseen paremmin sopivia välineitä käsillä).

Viitteet

¹ Koska ”yhteiskuntapolitiikka” ei ole tekninen termi, vaan lujaasti käytäntöön liittyvä, se voidaan erilaisista käytännön näkökulmista määritellä eri tavoin. Kritikoidaksemme suomalaisen yhteiskunnan harjoittamaa yhteiskuntapolitiikkaa voimme määritellä sen rakenteellisiin muutoksiin tähtäävänä yhteiskunnan julkisena politiikkana. Hyvin suuri joukko erilaisia yhteiskuntapolitiikan käyttöyhteyksiä ja tekojoukkoja korostavia määritelmiä on olemassa (ks. esim. Boulding 1967, 3; Roos 1968, 2-7; Sipilä 1969, 146; Koskiaho 1970, 1). Toisaalta meidän on ajateltava eräänlaista sarjaa yhteiskuntapolitiikan määritelmiä ja käytäntöjä esim. seuraavasti: yhteiskuntapolitiikka₁ on jonkin yhteiskunnan s harjoittama yhteiskuntapolitiikka erilaisine tekojoukkoineen. Yhteiskuntapolitiikka₂ on periaatteessa yhteiskuntapolitiikkaa (tai yleensä yhteiskuntapolitiittista toimintaa) tutkiva tiede. Mutta näiden lisäksi voidaan hahmottaa tehtävä yhteiskuntapolitiikka₃-tapaiselle lähestymistavalle, jonka tarkastelut syntyvät sen kautta, että jokin yhteiskuntapolitiikka₁ tai jokin yhteiskuntapolitiikka₂ on tapahtunut jossakin muodossa. Kaikki kolme yhteiskuntapolitiikkaa ovat kuitenkin labyrinthimaisesti kietoutuneet toisiinsa jonkin todellisuuden puitteissa. Esim. yhteiskuntapolitiikka₁ ja yhteiskuntapolitiikka₂ muodostavat jossakin todellisuudessa yhdessä eräänlaisen kontekstuaalisen merkityksen.

² Yhteiskunnallisiin muuttujiin vaikuttamista voidaan tässä ”neutraalisti” (ilman ehdollisen opettamisen merkitystä) kutsua manipuloimiseksi, koska yhteiskuntapolitiittisilla tekojoukoilla vaikuttamista voidaan periaatteessa verrata sellaisiin koetilanteisiin, joissa erilaisten arvojen antamista muuttujille kutsutaan muuttujien manipuloimiseksi.

Kirjallisuus

Ambjörnsson, Ronny: Sovjetmarxistisk forskningspolitik och vetenskapsdebatt. HfKS 4/1968.

Archibald, K. A.: Alternative Orientations to Social Science Utilization. Social Science Information IX-2, 1970.

- Barry, Brian: Political Argument. London: Routledge & Kegan Paul 1967.
- Boguslaw, Robest: The New Utopians. Englewood Cliffs, N. J.: Prentice Hall, 1965.
- Boulding, K. A.: The Boundaries of Social Policy. Social Work Vol 12, No. 1, 1967.
- Freeman, H. E. & Sherwood, C. C.: Social Research and Social Policy. Englewood Cliffs, N. J.: Prentice Hall, 1970.
- Galtung, Johan: Theory and Methods of Social Research. London: George Allen & Unwin, 1967.
- Gouldner, Alvin W.: Explorations in Applied Social Science. Teoksessa A. W. Gouldner & S. M. Miller (eds). Applied Sociology. New York: Free Press, 1965.
- Hauser, Philip M.: Social Science and Social Engineering. Philosophy of Science, Vol XIV, 1949.
- Heiskanen, Ilkka: Ideologioista ja niiden soveltamisesta nyky-yhteiskunnassa. Poliittikka 1/1964.
- Hintikka, Jaakko: Tieto on valtaa, Porvoo: WSOY, 1969.
- Horowitz, L. L.: Professing Sociology: Studies in the Life Cycle of Social Science. Chicago: Aldine, 1968.
- Klaus, Georg: Wörterbuch der Kybernetik 1, 2. Frankfurt am Main und Hamburg: Fischer, 1969.
- Koskiahho, Briitta: Ympäristönhuolto yhteiskuntapolitiikan osana, 1. Tampereen yliopiston sosiaalipolitiikan laitoksen tutkimuksia, 12/1970.
- Lindfors, Pertti: Marxilaisuus ja tiede. Lahti: Kustannus Oy Kirjamaailma, 1967.
- Mair, Lucy: Anthropology: applied. Teoksessa International Encyclopedia of the Social Sciences. New York: Free Press, 1968.
- Marx, Karl: Gothan ohjelman arvostelua. Helsinki: Soihdun toimitus, 1935.
- Merton, Robert K.: The Role of Applied Science in the Formation of Policy. Philosophy of Science, Vol XVI, 1949.
- Merton, R. & Lerner, D.: Social Scientists and Research Policy. Teoksessa W. G. Bennis, K. D. Benne and R. Chin (eds). The Planning of Change. New York: Holt, Rinehart and Winston, 1962.
- Mills, C. Wright: The Sociological Imagination. New York: Oxford University Press, 1959.
- Nadel, S. F.: The Theory of Social Structure. Glencoe, Ill.: The Free Press, 1957.
- Nagel, Ernest: The Value-Oriented Bias of Social Inquiry. Teoksessa May Brodbeck (ed.) Readings in the Philosophy of Social Sciences. New

- York: Macmillan, 1968.
- Piepponen, Paavo: Yleisestä oikeustajunnasta ja suhtautumisesta yhteiskunnan vastaisiin tekoihin. Sosiologian laudatur-tutkielma 1953.
- Roos, J. P.: Hyvinvointi yhteiskuntapolitiikan tavoitteena. Helsingin yliopiston sosiaalipolitiikan laitoksen monistesarja, No. 4, 1968.
- Rudner, R. S.: Philosophy of Social Science. Englewood Cliffs, N. J.: Prentice Hall, 1966.
- Schmid, Herman: On kontroll, fredsforskning och pluralism. HfKS 2-3/1969. (1969a). Vetenskapen och kontrollen av sociala system. Sociologisk forskning 1/1969. (1969b).
- Sherwood, Clarence: Social Science and Juvenile Delinquency. Teoksessa A. W. Gouldner & S. M. Miller (eds). Applied Sociology. New York: Free Press, 1965.
- Sipilä, Jorma: Opinnäyte 3. Helsingin yliopiston sosiaalipolitiikan laitoksen monistesarja, No. 3, 1969.
- Stolte Heiskanen, V: Tieteen yhteisön funktionaalisista perusongelmista sosiaalitieteissä. Poliittikka 4/1968.
- Soveltava tutkimus, "establishment" ja yhteiskunta. Sosiologia 3/1970.
- Taanila, Hannu: Kulttuurin manipulointi. Parnasso 2/1968.
- Urponen, Kyösti: Kyberneettisestä metodista eräästä yhteiskuntatutkimuksen näkökulmasta tarkasteltuna. Sosiaalipolitiikan laudatur-tutkielma (Turku), 1970.
- Valtion yhteiskuntatieteellisen toimikunnan tutkimuksen koordinointijaoston mietintö. Helsinki 1969.
- Zetterberg, Hans: The Practical Use of Social Science Knowledge. Acta Sociologica 7, 1963.

Asiakas vai klientti? _____

Asiakas on Nykysuomen sanakirjan mukaan ”henkilö suhteessaan johonkin liikkeeseen tai ammatinharjoittajaan, jolta hän ostaa tai jolla hän teettää jotakin”. *Klientti* taas on ”jonkin suojelusta nauttiva henkilö; asianajajan, lääkärin tai muun asiakas”.

Ei tarvitse paljon päättään vaivata huomatakseen, ettei sosiaalivaltion mikromaailmassa oikeastaan ole asiakkaita, vaan itse sosiaalivaltio on sosiaalityöntekijöidensä ja ammattiauttajiensa kollektiiviasiakas.

Sosiaalityöntekijät ja muut yhteystyöntekijät ovat ammatinharjoittajia, joilta sosiaalivaltio ostaa tai joilla sosiaalivaltio teettää jotain. Se mikä perinteisen viisauden mukaan on asiakas ei osta eikä teetä mitään. Pikemminkin hän on suojeluksesta nauttiva, siitä riippuvainen ja samalla suojeluksen järjestäjälle kuuliainen klientti. Ne, joita olemme tottuneet sanomaan sopimus- tai vaihtosuhteisiksi asiakkaiksi ovatkin siis sosiaalityöntekijöiden klienttejä. Sosiaalityöntekijät ovat rahalla tekemänsä suojeluksen ja tästä suojeluksesta nauttivien klienttien välissä. Missä klientit ovat?

Elämisen autonomia

Lähes kaikki tuntemani sosiaalityön määritelmät esittävät yksilöiden itsemääräämisen ja itseorganisoitumisen edistämisen ajatuksen. Se että sosiaalityö auttaisi yksilöä auttamaan itse itseään eli tuottaisi tälle *elämisen ja olemisen autonomian* apuneuvoja ei tänä päivänä ole totta. Vain ei-sosiaalityö sekä itseavun ja -vastuullisuuden julistukset tuovat esiin tätä ajatusta. Tämä tapahtuu kuitenkin usein sellaisessa tilanteessa, jossa itsemääräämisestä ei enää tule mitään. Sen julistamisesta tulee *ideologiaa*.

Nykysosiaalityö suuntautuu toisin kuin sosiaalityön klassiset ajatukset esittävät. On epäselvää miksi se suuntautuu toisin. Se suuntautuu laaja-alaiseksi pysyväisluonteiseksi ammattiauttamisen verkostoksi, jonka suunnittelusta tai jossa tehtävästä työstä ei enää saa selville yksilöiden *elämisen ja olemisen autonomian edellytyksissä tapahtuneita ratkaisevia käännteitä*, ei sitä ovatko itsensä auttamisen edellytykset menneet eikä sitä ovatko ne kenties modernin maailman tavara- ja rahasuhteissa saaneet jotain käännteentekevää uutta. Lopputulos on se, ettei moderniksi sosiaaliseksi yhteistyöntekijäksi opiskeleva löydä mistään käypää sosiaalityön määrittelyä. Tämä vaikeuttaa ratkaisevasti näköalojen ja ammatillisten motivaatioiden hahmottelua.

Tämä tilanne antaa aiheen kahteen periaatteelliseen huomautukseen, joita en ole huomannut kenenkään esittäneen: (1) jos sosiaalityön klassinen määrittely otettaisiin vakavasti, meille avautuisi radikaalisti toisenlaiset tai ainakin jännittävämmät keskustelun näköalat, sillä joutuisimme keskustelemaan *elämisen autonomian edistämisestä*; (2) jos sosiaalityön klassinen määrittely otettaisiin tämän keskustelun mahdollisesti avaaman näköalan johdosta todesta, *olisi sosiaalityön tarkoituksena tehdä itsensä tarpeettomaksi*. Nykytilanteessa tällaiset periaatteelliset huomautukset kuulostavat provokaatiolta. Se johtuu siitä yksinkertaisesta syystä, että nykytilanteen ajatuksellinen ylittäminen on jyrkässä ristiriidassa sosiaalivaltio-asiakas-klientti -ketjun itsetarkoituksellisuuden kanssa.

En ole myöskään huomannut pohdittavan sitä, että sosiaalivaltion teettämä sosiaalityö on *toiseksi viimeinen yhteistyön laji, jonka kohdealueena on arkipäivän koko kirjo*. Sosiaalivaltion aiempien klienttisuhteiden professionaalistamismalleja seuraten sosiaalityökin on saamassa professionaalismetodiset käytänteensä. Kun se on tapahtunut, *poliisi jää viimeiseksi yleisen yhteistyön tekijäksi*. Kun sekin on tieteellistetty, ei ole olemassa enää ainoatakaan yleistä yhteistyön lajia, ketään pelkällä sosiaalisella (keskustelulla) kommunikoivaa paitsi ehkä taksiautoilijat.

Nykysosiaalityön työaineeksena on vielä totaali arkipäivä. Siitä seuraa, ettei sosiaalityöntekijä voi valikoida klienttejään eikä ongelmiaan, vaan hänellä tulee olla takataskussaan moniin tilanteisiin sopivaa suojelusta. Eri asia on sopiiko se tilanteisiin ja minkälais-

ta suojelusta hänellä kulloinkin teetetään. Taas voidaan esittää sarja periaatteellisia huomautuksia kysymällä: (1) onko tärkeää, että sosiaalityöntekijät kohtaavat juuri metodisten silmälasien läpi nähdyt klientit tai ongelmat?; (2) mitä seuraa siitä, että sosiaalityöntekijä kohtaa maallikkona arjen ongelmat tai niin sanotun arjen terrorin; (3) tuleeko klientit muokata metodisoimalla työmenetelmille otolliseksi prosessityöaineekseksi ja miten se auttaa niin sanotussa arjen terrorissa? Yksi voi olla järkevää tehtävän työn statuksen ja palkkauksen parantamiselle, toinen enemmän tai vähemmän terveen järjen ja työn ilon säilyttämiseksi ja joku kolmas taas jotain aivan muuta järkevyyttä.

Simulointi

Viimeisen *pelkällä sosiaalisella* (keskustelulla) operoimaan pyrkivän sosiaalisen yhteistyön avainkysymys on seuraava: työn alkuperäiset tai prosessoidut ongelma-aineokset ovat peräisin *rajattomasta ongelmakentästä*, jossa on sekä yksilöllisiä että rakenteellisesti vaikuttavia asiapakkoja ja joka ei voi sellaisenaan olla sosiaalityön työaineeksena. Sosiaalisen yhteistyön tosiasiallinen kompetenssi voi koskea vain jotain edellä mainitun *kokonaisuuden osaa*. Niinpä sosiaalityön pedagogisointi, professionalisointi ja eriyttäminen ovat sinällään pelkkiä sosiaalisen yhteistyön *toimintakyvyn rajoitusten ilmauksia*. Mutta samalla kun ne ovat rajoitusten ilmauksia, ne ovat myös tai niiden piirissä on pyrkimyksiä ylittää nämä rajoitukset kehittämällä opillistettuja käytänteitä, joissa työaines olisi mahdollisimman käsittely- ja muokkauskelpoista. Toisaalta lakinormit ja hallinnon säännöt vaikeuttavat tällaita järkiperaistämistä.

Sillä tosiasialla, että ongelmakenttä on *rajaton*, mutta toimintakyky *rajattu*, on kohtalokkaita, jopa irvokkaita seurauksia sosiaalityöntekijän työlle. Niitä ei toimintakyvyn rajoituksia ilmaiseva metodisointi ja tieteellistäminen ainakaan lievennä. Sosiaalityön usein julki lausuttuna toiveena on nähdä klientti ”monimuotoisen todellisuuden” eikä yksilöllistetyn ”syykartan” osana. Kohtalokkuus ja irvokkuus aiheutuvat siitä, että sosiaalityöntekijä ja klientti saavat selville tämän ”monimuotoisen todellisuuden”, mutta joutuvat sen kuitenkin torjumaan.

Sosiaalityöntekijä saa tutkijakoulutuksensa avulla ja silmät auki työssään pitäen selville klienttiperheiden elämässä vaikuttavia asiapakkoja. Hän tai klienttikin, yhdessä tai erikseen voivat jopa kehittää pitkälle menevän analyysin tai teorian ongelmarakenteesta. Sosiaalityöntekijän faktinen työkyky (kompetenssi) ei kuitenkaan muotoudu analyysi- tai erittelykyvyn pohjalta vaan sen rajallisuus aiheutuu muista syistä. Taitavankin erittelijän toimintakyky noudattaa tilanteen faktisuudesta poikkeavaa logiikkaa.

Sen tosiseikan jatkuva kokeminen tai kokemusten herkistyminen konflikteille, että ongelma-aineeksella ei ole rajoja mutta toimintakyvyllä on, aiheuttaa *särkyneen identiteetin*. Sitä erittelemään pyrkivä teoreettinen interventio jää kalpeaksi eleeksi, sillä se ei voi juuri todeta muuta kuin mitä asianosaiset tietävät jo ennestään. Lopputuloksena voi olla niin sanottu *loppuunpalaminen*: kenenkään voimat eivät voi riittää klienttien auttamiseen monimuotoisessa tilanteessa. Tilanne on jotenkin rationalisoitava. Sosiaalisen yhteistyön metodisointi on eräs rauhoittava (terapoiva) rationaalistamisen tapa. Yhtä hyvin lopputuloksena voi olla *sietokyvyn pettäminen* tai sen muodostuminen *repressiiviseksi sietokyvyksi* eli toleranssiksi. Klientistä voidaan muokata sosiaalisella vallankäytöllä (*herruuden sisäistämisen* mekanismeilla) tähän itseensä kohdistuvan vallankäytön väline. Silloin sosiaalityön klassisesta määrittelystä ei ole jäljellä enää mitään vaan se on tullut käännettyksi ylösalaisin. Rakenteellisten ongelmien ja rajatun toimintakyvyn ristiriita voi myös saada aikaan entisestään lisättyjä ponnistuksia *pastorimaisen vallankäytön* ja uhrautuvan yhteistyön tehostamiseksi, jolloin sosiaalityöntekijä ja klientti ovat osallisina *sosiaalirukoilua* muistuttavassa toiminnassa.

Lopputulos voidaan käsitteellistää *kaksinkertaisen normaalistamisen kiertokulukuksi*. Se on sosiaaliteknologinen simulacrum (Jean Baudrillardilta peräisin oleva termi merkitsee ”kopioiden” tekoa ilman alkuperäiskappaletta), ja antaa arkipäivän maailmalle epätoimellisen leiman ja tyhjän päällä kellumisen tunnun viittauskohteen puuttumisen takia. Aiemmin viittauskohteena on voinut olla luonto, alkutuotanto, pienviljelijäkulttuuri tai perhekohtainen oleminen ja eläminen. Nyt tällaiset ”alkuperäiskappaleet” puuttuvat (vrt. Jameson 1984, 38) ja niiden tilalle on tullut ikävä tai menetetyt kohteet kosmisessa yksinäisyydessä, mistä kertovat arkipäivän rooleja ja

naamioita erittelevät nykyelokuvat kuten Olli Soinion ”Aidankaa-
tajat” ja Anssi Mänttärin ”Toto”, ”Huhtikuu on kuukausista julmin”
ja ”Kello”.

Ihmiskuvat

Sosiaalityön klassisen näköalan mahdottomaksi tulemisesta ja sosiaalityöstä toiseksi viimeisenä yleisenä yhteistyön muotona aloitetusta keskustelusta voidaan nyt yrittää tiivistää *johtopäätös*. Sosiaalivaltion mikromaailmassa ei ole itseään tarpeettomiksi kehitteleviä sosiaalisen yhteistyön tekijöitä, siellä ei saa selvyyttä sosiaalisen yhteistyön järkevyyden kriteereistä tai vuorovaikutuksen ehdoista eikä siellä ole ei-itsetarkoituksellisuuteen pohjaavaa kriittistä keskustelua. Siksi sosiaalityeelliset ponnistelut klientinroolin selkeyttämiseksi korostuvat entisestään.

Sosiaalityön professionaaleissa ja uudemmissa maallikkomaisissa (yhteisöllisissä) käytänteissä ei klientin tai yhteisöihmisen ihmiskuvaa suinkaan etsitä yksioikoisen funktionaalistavasti. Keskustelu on elämäntapojen ja -kaarien hahmottelun avulla tuottanut autenttisia käsityksiä arkielämästä ja kokemuksista sosiaalivaltion mikrorakenteissa. Mutta sosiaalivaltiolta ”ihmiskuva” on hukassa, sillä vaikka esimerkiksi lääkärit, kaupunkisuunnittelijat, nuorisotyöntekijät ja hallintovirkamiehet ovat puhuvinaan samasta kohteesta, ei simulaation lopputulos näytä edes ulkonäöltään samalta ”tyypiltä”.

Sosiaalityön metodisoivasta ja pedagogisoivasta – nämä ovat siis toimintakyvyn rajoituksia – kehittelystä löydetään klientin roolit mutta ei klienttiä modernin maailman rakenteissa. Lisäksi ihmiskuvastrategiat puhuvat usein vain keskenään eikä mitään ylittävää ymmärrystä synny. Siksi tutkijoiden hätähuudot ovat luonnollisia: ”ylittävä teoreettinen analyysi on välttämätön” (Raunio 1984, 193), on osoitettava mikä on ”yksilöllinen vika” ja mikä taas ”yhteiskunnallinen ongelma” (Heinonen 1984, 238) tai mitä yhteiskunnallista rakennetta yksilöllinen vika suorastaan kantaa.

Niin sanotulla situaatioanalyysillä (Rauhala 1983, 113-117) on yritetty kerta heitolla kahmaista koko ongelmakimppu toteamalla, että kohdeaineena on ihminen tietystä situaatiossaan ja että tilu-
aation komponenttien muuntelu on sosiaalisen yhteistyön mene-

telmä. Tämä antaa mahdollisuuden pohtia jopa tiluatiun faktisuu-
den eliminoimista, mikä tuo mieleen niin sanotun rakenteellisen
sosiaalityön. Tällainen ei enää ole pelkällä sosiaalisella, ei aina-
kaan klientin kanssa operoivaa yhteistyötä vaan Lauri Rauhala
huomauttaa myös, että ”situaatiolisen säätöpiirin” tyydyttävä oma-
kohtainen hallinta on sosiaalityössä ”lopullisena tavoitteena”. Mutta
miksi vain tyydyttävä eikä hyvä, ja miksi se että asianomaista roh-
kaistaan modifioimaan tiluatiotaan lähenee tai on psykoterapiaa?
Ei kai tiluatiota voi tällä tavalla suljetuksi piiriksi käsittää.

Tästä päästään tarkastelemaan sosiaalisessa yhteistyössä tutuksi
tullutta *individualisointia*. Kysehän on siitä, että yhteiskunnallisia
vaatimuksia muokataan yksilökohtaisiksi eikä tiluatiolain säätö-
piirin käsittelyssä päästä asuntoa etäämmälle vaan sekin tulkitaan
usein kodiksi. Silloin yhteiskunnalliset syytekijät hämärtyvät ja niitä
tulkitaan niin taidokkaasti yksilöllisiksi puutteiksi ja vajauksiksi
etteivät monet tutkijatkaan enää huomaa mitä rakenteen ja toimin-
nan klassiselle ongelmalle on tehty. Toinen mahdollisuus on se,
että yhteiskunnalliset (rakenteelliset) syyt tuodaan esille, mutta tulki-
taankin ulkoisiksi häiritseviksi reunaehdoiksi jolloin lopputulos on
sama kuin edellä.

Metodi

Yksilöllistävässä sosiaalityössä *yhteiskunta on saanut minkä ansaitsee-
kin* (vrt. Bader 1984). Sosiaalityö on sosiaalivaltion yhteiskunnallinen
apparaatti, sosiaalivaltio määrittelee työvälinsä puitteet, teettää työtä
sosiaalityöntekijöillään, mutta sosiaalityöntekijöiden toimintakyvyt ja
klienttien suojele ovat *yhtä atomisoituja kuin yhteiskuntakin*. Yksilöi-
den käyttäytymistaipumuksia on muutettava yhteiskunnallisten
käyttäytymisvaatimusten mukaisiksi. Tai halutaan painottaa yksilöiden
sisäistä muuntumiskykyä uskoen, että yhteiskunnan muuttumiseksi on
yksittäisten ihmisten ensin muututtava. Tämä johtaa kliseiden kilpa-
juoksuun. Siitä vapautumiseksi on tuskin mitään muuta keinoa kuin
sen vanhan tutun keskustelun konkreettistaminen, jossa tarkastellaan
yksilöllistävän muokkauksen yhteyksiä modernin maailman vaatimus-
ten *ristiriitaiseen rakenteeseen*.

Mielikuva suhteellisesta suljetusta ”situaatiolaisesta säätöpiiris-

tä” ja elämää ja olemista liikuttelevien ulkoisten voimien tulkitseminen ”puitteiksi” ja ”häiriöiksi” voi johtaa myös *yksilöllistävään ongelmanmäärittelyyn*. Silloin yhteiskunnallisia ongelmia määritellään yksilöllisten ominaisuuksien kautta (Mäkelä 1982, 92). Tämä johtaa paitsi siihen, että yhteiskunnan surkuteltavia tuotteita moralisoidaan myös siihen, että tietyt ongelmaryhmät (esimerkiksi naimisissa olevat naiset marginaalityövoimana ja juopot sosiaalisesti työrajoitteisina) eristetään sosiaalisella yhteytyöllä yhteiskunnallisista yhteyksistään.

Mikä muu tässä on takana kuin se, että yhteiskunnan ”normaalihin” päämääriin pyrkimistä kiilloitetaan esiin. Sekä sosiaalityöntekijät että klientit elävät tässä urbaanin palkkatyöläisen maailmassa, jossa ihmisten väliset yhteydet ja kielen ja kulttuurin välittämät sosiaaliset sidokset ovat kokeneet kriittisiä käännteitä. Urbainissa palkkatyöläiselämässä sosiaalityöntekijät ja klientit ovat samassa veneessä, puhuvat samaa kieltä, aistivat samoja ristiriitoja ja voisivat siten aivan hyvin vaihtaa naamioitaan. Miksi sellainen ei kuitenkaan käy päinsä vaan kommunikaatio heidän välillään on niin vaivalloista?

Sosiaalityöntekijän ja klientin välissä on *pöytä*. Tähän pöytään assosioituu kovia merkityksiä, symboleja ja ehtoja. Siinä ruumiillistuu nykysosiaalityön metodi toimintakyvyn rajoituksena. Sen ääressä käykin niin, että toinen soutaa ja toinen huopaa, pöydän molemmin puolin puhutaan eri kieltä ja ristiriidat ovat yhtäkkiä kuin eri maailmoista. Tämä pöytä on papereineen, akteineen, kollegayhteyksineen, välisoittoineen, normeineen ja luokitteluineen mitä kiinnostavin tutkimuskohde. Pöytään assosioituvista merkityksistä voidaan päästä tarkastelemaan välinpitämättömyyttä sosiaalityön ainesisällöstä. Tämän pöydän ympärillä tapahtuu emotionaalisten käsitysten itsenäistymisprosessi eli syntyy niin sanottu sosiaalityön moraalit. Pöydän toisella puolella se kehkeytyy *sosiaalityön etiikaksi* eettisine ohjeineen kun taas pöydän toisella puolella muotoutuu *epäpersoonallinen kohdeaines* ja sen ympärillä leijuu sosiaalityön etiikan ja epäpersoonallisuutta ilmentävien argumenttien vastakkainasettelu.

Tästä epämiellyttävästä vastakkainasettelusta sosiaalityöntekijä löytää kassissaan tai salkussaan mukana olevasta sosiaalityön meto-

dikirjasta vain aavistuksen. Vastakkainasettelusta pääsemiseksi tarjotut apuneuvot tuntuvat hurskastelulta. Pöydän ympärillä tehdyn sosiaalisen yhteistyön *järkevyyden kriteerit ja pelin henki ovat epäselvät*: mitä on pelkkä sosiaalinen eli keskustelu, mitä asioita keskustelu tai kommunikaatio koskee, miten keskustelun edellyttämä etukäteistieto on kirjattu ja miten keskustelu kirjataan, miten vahvistetaan oikeassa tai väärässä oleminen, minkälaisen sääntöjen avulla voidaan kantoja muuttaa, millä kriteereillä kohdesisältöjä arvioidaan ja miten ratkaistaan erimielisyydet? Jos pelkkä sosiaalinen asetetaan – eräiden arvioiden mukaan (ks. Bader 1984) se tulee yhä enemmän ja enemmän – sosiaalisen yhteistyön sisällöksi eivätkä edellä nostetut kysymykset ole etäistä kommunikatiivisen toiminnan teoriaa vaan ehtoja, joita keskustelun olisi täytettävä.

Pöytä

Esityksen alussa oli kysymys ”missä klientit ovat”? Ainakin yksi vastaus on nyt saatu. He ovat pöydän takana. Pöytä on sosiaalivaltion mikromaailman kohtauspaikka. Se ei ehkä ole aivan samanlainen kuin hallinnon muut pöydät eivätkä sen ääressä asioimisen ongelmat ehkä pelkisty tavanomaisiksi tehokkuuden ja byrokratian ongelmiksi.

Sosiaalityöntekijä käyttäytyy yleensä vaatimattomasti, pyrkii keskustelemaan kansan kielellä, ei ole herra tai mahtailija, on klientin puolella pyrkimällä pitämään häntä kunniallisena asiakkaana, on ehkä aivan yhtä köyhä kuin klienttikin ja painii kenties samanlaisten ongelmien viidakossa kuin keskustelukumppaninsakin. Tähän *samankaltaisuudet* sitten päättyvätkin ja alkaa erojen maailma.

Klientti poistuu pöytätilanteesta yleensä rutiininomaisesti, ehkä huojentuneena, rahat saatuaan, viikottain sosiaalitoimiston kautta välitetyn eläkkeen nostettuaan, varmistuttuaan asemansa tässä tai tuossa jonossa tai tarkistettuaan että jokin professionaali lausunto vie hänen asiaansa eteenpäin tai jonnekin. Sosiaalityöntekijän tilanne on toisenlainen. Hän raportoi (simuloi) näkemänsä ja kokemansa tietyn koodin mukaisesti toimeksiantajalleen. Tämä voi lisäksi teettää sosiaalityöntekijällä klienttiä koskevia lisäselvityksiä ja tarkistuksia tai syyllistyä jopa vakoiluun niin kuin englantilaisnäytelmässä

”Pikipojat”. Nämä ovat vaiheita tai prosesseja, joissa sosiaalityöntekijä kouriintuntuvasti kokee mitä metodisointi on. *Keskustelun johtopäätökset tehdään keskustelun ulkopuolella*. Kun sosiaalityössä siirrytään atk:n käyttöön, kolmas taho ehkä seuraa peilin takana keskusteluja tiedostojen välityksellä.

Loppujen lopuksi pöytä ei ole naulattu toimiston vastaanottohuoneen lattiaan kiinni. ”Pöytä” seuraa sosiaalityöntekijän mukana klienttikäynneilläkin. Se pakottaa hänet tarkkailemaan klientin elämistä ja olemista aivan kummallisesta näkökulmasta, samalla kertoo elävämmin ja kyllästyneemmin kuin klientin itsensä harjoittama elämänsä tutkailu.

Sosiaalityöntekijä on merkillinen yhteistyöntekijä, sillä hän on sosiaalivaltion ja klientin *välikäsi*. Hän saa selville kummankin osapuolen salaisuuksia ja antaa kummallekin taholle sen vaikutelman, että hän myös säilyttää salaisuudet. Mutta mitä käytännöllistä merkitystä tällä on? Salaisuudet kasautuvat kuplaksi sosiaalityöntekijän otsaan. Olla lojaali klientille, olla lojaali toimeksiantajalleen ja olla lojaali sosiaalityön etiikalle tai sisäistetyille metoditietoisuudelle ovat kaikki erilaisia *sosiaalisen yhteistyöntekijän lojaliteetin muotoja*. Näitä ylittävää lojaliteetin muotoa ei välikädellä voi olla, sillä hän ei yleensä tiedä eikä voi kontrolloida välitystyönsä lopputulosta. Hänellä ei ole siis omaa työpiiriä eikä lopputulosta. Ole siinä nyt sitten lojaali.

Aniharvoissa tapauksissa sosiaalityöntekijä toimii sellaisena välittäjänä, joka auttaa huonosti yhteensopivia tai vihamielisiä osapuolia yhteisymmärrykseen. Tällaista valta-asemaa tai näköalapaikkaa hänellä ei ole. Toisaalta tutkimusperäistä tietoa ei ole esimerkiksi suomalaisten sosiaalityöntekijöiden perussidonnaisuuksista. Olisi jännittävää tietää miten sosiaalityöntekijä ilmaisee kuuluvansa a) toimeksiantajansa maailmaan, b) klienttien maailmaan, c) klienttien ja sosiaalityöntekijöiden yhteiseen alistettuun ryhmään tai vain d) omaan maailmaansa. Kun tulee samanaikaisesti kuulua moneen ryhmään, jotka on vaihtelevin määrittelyin keinotekoisesti erotettu toisistaan ei ihmeellisten näytösten syntymistä voi mikään estää. Epähenkilöksi, joka pysyttelisi roolien ulkopuolella, ei sosiaalityöntekijä voi ryhtyä.

(1985)

Kirjallisuus

Bader, Kurt: Individualisierungstendenzen bei Sozialarbeitern und Sozialpädagogen. Teoksessa Forum kritische Psychologie 14, Argument Sonderband 114, Berlin 1984.

Jameson, Frederic: Reifikaatio ja utopia massakulttuurissa. Tiedotustutkimus (1984):3.

Heinonen, Jari: Sosiaalityö sosiaalivaltion mikrostruktuurin menetelmänä. Tampereen yliopisto, sosiaalipolitiikan laitos, tutkimuksia 70, 1984.

Mäkelä, Klaus: Hyvinvointivaltion kriisi. Tiede ja edistys 7 (1982):2.

Rauhala, Lauri: Ihmiskäsitys ihmistyössä. Jyväskylä 1983.

Raunio, Kyösti: Sosiaalityö yliopistossa; tiedettä vai taito-oppia. Sosiaalipolitiikka IX. Vammala 1984.

Puute, kysymys, ongelma vai riski – teesejä posttraditionaalista sosiaalipolitiikasta _____

Mihin perustelusi ja todistelusi kelpaavat?

Yhteiskunnan informatisoitumisen unelmavälineiden aikakaudella on tullut uudestaan – jos mahdollista, fundamentaalisemmin – ajankohtaiseksi asettaa tieteellisen tiedon pragmatiikan alaan kuuluva kysymys ”mihin perustelusi ja todistelusi kelpaavat” (Lyotard 1985, 86). Tämän kysymyksen tihentyvä ajankohtaisuus näyttää saavan virityksensä varsinkin seuraavasta kahdesta tekijästä.

Ensinnäkin traditioiden purkautumisen tai eroosion vaikutuksesta syntyvistä uusista sosiokulttuurisista ehdoista: ”itse traditioista irtoaminen luo pragmatisoinnin tendenssin” (Schanz 1988, 89), pragmaattiset ehdot.

Toiseksi yhteiskunnan informatisoitumisen järjestelmän puutteiden tai yksipuolisuuden vuoksi: informatisoitumisen järjestelmät eivät ole laajentuneet kattamaan ja käsittelemään myös tietoa itseään eivätkä tietoisten päätösten tekemisessä tarvittavasta informaatiosta keskustelevien ryhmien toimintaa, vaan ne ovat kehittyneet yksipuolisesti kalkyloitujen suorituskriteerien ja ahtaasti tulkitun tieteen ja yhteiskunnan vaihtosuhteen hallitsemiksi järjestelmiksi.

Perustelujen ja todistelujen kelpoisuutta koskeva kysymys vaatii sekä sosiokulttuuristen ehtojen että tieteen ja tutkimuksen kon-

tekstisidonnaisuuden refleksiota. Tämän kysymyksen esittäminen ja kehittäminen on paitsi tarpeellista myös ehkä ainoa keino, jonka avulla voidaan yrittää saada selville ja varmistaa kulloistenkin perustelujen ja todistelujen vastaanottajan olosuhteissa tapahtuneet muutokset sekä niistä alkunsa saaneet uudet perustelut ja uusien todistelujen lähettäjät.

Sinänsä tässä ei ole mitään uutta ja ihmeellistä edellyttäen, ettei tieteellisen työn, toiminnan ja ajattelun refleksioon vaatimusta tulkita joksikin uudeksi ja ihmeelliseksi. Samalla voi kuitenkin olla kyse vaativammastakin tai pitemmälle viedystä operaatiosta. Kun kysymyksenasettelun nimenomaisena kohteena ovat tieteen ja yhteiskunnan suhteet, se lienee lupa tulkita jonkinlaiseksi teoriaksi tieteen ja tutkimuksen itse aiheuttamista virhesuuntauksista tai itse tuottaman ”riskitietoisuuden” seurausvaikutuksista (Beck 1986). Hyvä esimerkki tästä on Habermasin teoria positivismista teknokraattisena tietoisuutena, jossa tiede ja teknologia ovat muuttuneet ideologiaksi (Habermas 1968). Siinä kritisoitiin myös itse abstraktin metodologian ylivaltaa ja vaadittiin metodologiaa koskevaa meta-refleksiota, mistä seurasi muun muassa ”teorioiden takana piilleiden ihmis- ja yhteiskuntakuvien eksplisiittisen esiinvetämisen vaatimus” (Noro 1978, 2).

Kun perustelujen ja todistelujen kelpoisuutta koskeva kysymys tässä tulkitaan ”pragmaattisen käänteen” osaksi, sen kehittäminen edellyttää substantiaalisten yhteiskuntateoreettisten ja sosiokulttuuristen kysymyksenasettelujen vetämistä refleksioon kohteeksi. Muutenhan problematisoitaisiin jotakin, joka itse – pragmaattisten ehtojen erittelyä vailla ollessaan – muuttuu sangen epäproblemaattiseksi.

Kun Michael Gibbons (1985, 2) epäilee, että meiltä puuttuu taloudellisen, poliittisen ja kulttuurisen tiedon tarkastelussa tarvittava kieli; kun Jean-Francois Lyotard (1985, 105) näkee epävarmuuksia ja paralogioita tieteellisen tiedon ja asiantuntijakulttuurin uusiutumisen tiellä; tai kun Bruno Latour (1988, 166-176) hahmottelee metarefleksiosta irtautuvaa kontekstuaalisuutta painottavaa ”infrarefleksiota”, kukin heistä – tosin eri perustein ja eri suunnilta tullen – asettaa tiedon pragmatiikkaa koskevia kysymyksiä. Tällaisia saatetaan jopa pitää erityisen tarpeellisina tilanteessa, jossa perustelujen ja todistelujen uusista ehdoista ja tieteen totuusmalleista

ei ole syntynyt keskustelua. Samalla he kuitenkin ottavat ennako-
luulottomaan ihmettelyyn suuntautuvan jatkoaskeleen, joka antaa
aiheen puhua aivan uudeltaisesta perustelujen ja todistelujen pers-
pektiivistä.

Gibbons epäilee taloudellisen, poliittisen ja kulttuurisen järjes-
telmän tarkastelussa tarvittavien peruskäsitteiden invalidisoitumisen
tai epäonnistumisen johtuvan juuttumisesta yhden tradition pääty-
misen ja uuden alkamisen väliseen ambivalenttiin katkos- ja tyhjiö-
tilanteeseen, siis siihen mitä Ulrich Beck on osuvasti kutsunut ”puoli-
tetuksi moderniksi”. Lyotard epäilee, että kysymys on pohjimmil-
taan tiedon luonteen, totuusmallien ja kontekstin muuttumisesta,
minkä johdosta perustelujen ja todistelujen kelpoisuutta koskevan
kysymyksen ”asettaa tiede itse itselleen; ei filosofia tieteele” (Ly-
otard 1985, 86) ja mikä ennemmin tai myöhemmin panee efektiivisi-
mpääinkin suorituskykyisyyteen pyrkijät vaatimaan itseltään ”sel-
keää mieltä ja viileää tahtoa”, ottamaan vastuun säännöistään ja
lausumistaan, välttämään ”jo tiedettyä” ja harjaannuttamaan mieli-
kuvitustaan (Lyotard 1985, 98). Latour epäilee kaikenlaisen meta-
refleksion johtavan kapeaan tarkasteluun ja päätyvän steriilisyyteen,
alleviivaa aikaisemman metodologian, aikaisempien viitekehysten
ja käsitteellisten positioiden deflaation (poispuhaltumisen) vaiku-
tuksia sekä suuntautuu oman maailmassa elämisen tyylin reflek-
sioon tunnuksellaan ”writing non-scientific texts” (Latour 1988, 171-
172).

Sillä Latour tarkoittaa orientaatiotietoa, sosiaalitieteilijältä vaa-
dittavaa kaksoiskvalifikaatiota, sekä orientaatiotiedon että differen-
tioituneiden substanssien tarkastelua (vrt. Lepenies 1988). Hän siis
availee perspektiivejä sekä ”ylätieteen” johtamaa tiedekulttuuria että
yksilöllisiä kokemuksia tarkastelevaa litterääriä kulttuuria ylittävälle
kolmannelle – prosessuaalista kontekstuaalista, infrarefleksiota
kehittelevälle – kulttuurille.

Useimmat niistä sosiaalitieteilijöistä, jotka väittävät käyttävän-
sä tutkimustyössään kirjallisuuden apuneuvoja tekevät sen vain
asettaakseen näytteille refleksiivisyystunnuksensa, väittää Latour
(1988, 173), ”never to talk about something”. ”Jostain”, siis maail-
masta eikä sanasta puhuminen on heille anateema, pannaan julis-
tettu asia. Mihin siis perustelusi kelpaavat, tuntuu Gibbons kysy-

vän; ”mihin kelpaa”, kysyy Lyotard; kun taas Latour kysyy mikä on ”sinun kelpaa”.

Ekskurssi homogenisoivan sosiaalibyrokratian maailmaan

Kuvitellaan, että sensitiivisen, osallistumista lisäävän, professionaalista valtaa vähentävän ja kvalitatiivisesta tiedosta kiinnostuneen tai ainakin tällaisia ominaisuuksia näytteille panevan sosiaalibyrokratian tilalle tulee tai sen takaa paljastuu kovapintainen, radikaalisti muuttuneita sosiokulttuurisia ehtoja refleктоimaan kykenemätön ja itsepäisesti yhteiskunnan homogenisoimiseen pyrkivä sosiaalibyrokratia. On täysi syy olettaa, että sillä on joko adekvaattisuus-, koherenssi- ja konsensussääntöihin perustuva tieteellisiä esikuvia seuraava tai hierarkkisesti muotoutuva teknokraattinen (tai näitä yhdistelevä) tosiasiakatse kohteisiinsa ja toimintakäytäntöihinsä. Se ei ”liiku”, ”refleктоi”, ei ”relativisoi”, ei välitä vaihtoehtoisista tulkinnoista eikä vastavuoroisista keskusteluista vaan – näkymätöntä supersolipsismin ohjelmaa noudattaen – reagoi asioihin ja tapahtumiin konsensuaalisesti pätevoidettyjen todennäköisyyksien tai varmuuksien pohjalta.

Se ikäänkuin ryhtyy Robert S. Lyndin *Knowledge for what* -teoksessa (1970, 195) kuvatuksi ihmispersoonallisuudeksi, joka ”prefers to have its options implemented by the fullest possible information as the precise nature of the risk and as to the best chances of minimizing that risk”. Tai se pitää ”aukotonta yhteiskuntaa” periaatteellisenä tai ainakin ajateltavissa olevana mahdollisuutena, aukotonta siinä Jörn Donnerin esittämässä mielessä (ks. Saarinen 1987, 254-255), että yhteiskunnassa ”ei ole tilaa yhdyskunnille, jotka olisivat ulkopuolella – ja aidossa mielessä vaihtoehtoja. Kaikki on absoluuttisesti järjestyksen vallassa, tilaa ei ole edes pikkuvilpille”; se on siis ”dynamiikkansa menettänyt” järjestystä.

Voimakkaasti eriytynyttä ja segmentoitunutta maailmaa homogenisoimaan pyrkivän tieteellisen tai hallinnollisen sosiaalibyrokratian intressejä ei voi palauttaa skientistiseen kiihkoiluun, mahtipontiseen määrällynhaluun tai sosioteknisestä järjestä sokaistumi-

seen. Kyseessä voi aivan hyvin olla tutkijan, suunnittelijan tai byrokratin rationaalisesti perusteltu unelma asioiden mahdollisimman kitkatonta sujumista ja hallitsemista tuottavista tai legitimoivista yksiselitteisistä tietotuloksista ja -strategioista.

Tämä sosiaalibyrokratia ottaa itsensä alttiiksi panoa (riskeeraamista) vähentääkseen sekä suorituskykyä kohentaakseen käyttöönsä tehokkaan – hyvän suorituskyvyn johdosta valvonnankin mahdollistavan – sosiaali-indikaattorijärjestelmän. Sen oikeutus, tarkoituksiperät ja menettelytavat on helppo perustella. Sitä on siis myös helppo pitää parantavana kovana lääkkeenä.

Homogenisointipyrkimyksellä ja kokonaisuuden hallinnalla on omat etunsa. ”Järjestys on järkevää, sitä juuri järki tuottaa, jumlautaa järjestystä,” myöntää Donnerkin, tai siis viileää tahtoa, kalkyloivaa punnitsemista, vastuullisuutta ja evidenssiä (todisteluja ja perusteluja).

Yhteiskuntapoliittisesti uskottavalla indikaattorijärjestelmällä tulee lisäksi olla kytkentä jonkinlaiseen yhteiskunta- tai järjestelmäteoriaan (yhteiskuntapoliittisen ohjauksen tieteellistämiseksi); operationalisointi on siinä otettava vakavasti, koska se on samalla yhteiskunnallista todellisuutta koskeva kannanotto; indikaattoreiden tulee kiinnittyä sosiaaliseen elämään (homogenisoinnin inhimillisen käyttökelpoisuuden varmistamiseksi); niiden tulee olla aidosti instrumentaalisia ohjauskykyisen yhteiskuntapoliittisen kahvan aikaansaamiseksi; lisäksi indikaattoriliikkeellä tulee olla pyrkimys objektiivisen ja subjektiivisen tiedon yhdistämiseen yhteiskunnallisen sosiaaliprosessin tai integroidun aktiiviyhteiskunnan läpiviemiseksi (vrt. Hartikainen 1980, 66-71).

Näistä vaatimuksista ei ole varaa tinkiä. Indikaattorihankkeen tulee olla paitsi vahva ja uskottava, myös kykenevä legitimoimaan kelpoisuuttaan uhkaaviin hallitsemattomiin ”megatrendeihin” (Naisbitt 1984), siis muun muassa kansainvälistymiseen, desentralisaatioon, yksilöllistymiseen, osallistumisvaatimuksiin ja sosiaalisten verkostojen muodostumiseen nähden. Suureen kieltämiseen kelpoisuuden vakuuttelu ei kuitenkaan voi perustua. Tämä johtaa uusfundamentalismiin ja ideologisoitumiseen, mikä vaara kyllä kokonaisuuden hallintaan pyrkivällä homogenisoinnilla muutenkin koko ajan on. Uusfundamentalismi johtaa täydelliseen sieto-

kyvyttömyyteen: sosiaalisesti ja ontologisesti yhä syvempien ja syvempien patentti- ja universaaliratkaisujen liikkeelle laskemiseen ja levittämiseen hyljeksityille, kodittomille ja ulkopuolisille.

Mitä ihmettä indikaattorein varustautumaan pyrkivä homogenisoiva sosiaalibyrokraattinen ajattelu voi sanoa korkeimmalla kehitysasteella olevan modernin yhteiskunnan syrjäytymisriskeistä, kun sen kaiken lisäksi tulee täyttää indikaattoreiden metodologiset vaatimukset yhteiskunnasta itsestään saatavin mittapuun? Järjestystieteellinen ajattelu tuntuu vaativan dimensioiden, järjestelmäkoordinaattien, adekvaattien havaintokäsitteiden ja vaikuttamisinstrumenttien, jopa syy- ja seuraussuhteiden selville saamista. Syrjäytymisriskit ovat kuitenkin äärimmäisen moniulotteisia, niiden koordinaatteja ei tunneta, kunnollisia havaintokäsitteitä ei ole, instrumenteista ei ole tietoaakaan ja syy- ja seuraussuhteet ovat pelkkää spiraalia. Vanhalla pohjalla lepäävän kovapintaisen sosiaalibyrokraattisen ajattelun mukaan kaikki paha, vaarallinen, sopimaton tai väärässä paikassa oleva pitää yrittää poistaa niin kuin tartuntatautiset Lontoon slummista. Miten näihin omilla jaloillaan seisovan modernin markkinayhteiskunnan riskeihin saa tällä logiikalla otteen? Heikki Lehtonen, Jari Heinonen ja Pekka Rissanen (1986, 64) ovat piruillen määritelleet syrjäytymisriskit tarpeentyydytyksen puutetiloiksi, jotka ovat seurausta ”tuotanto-, työvoiman uusintamis- ja edunvalvontaprosessien ja organisaatiomuotojen ulkopuolelle jäämisestä tai joutumisesta”. Se on hyvä piruilu. Syrjäytyminen on yhteydessä kaikkeen ja yksilöllistyvän yhteiskunnan yksilöllisesti kohdattavia syrjäytymisriskejä korostettaessa – ei mihinkään.

Homogenisoivan indikaattoriliikkeen mahdottomuuden syy on kelvollisen yhteiskuntateorian puuttuminen. Se voi keskustella vain oman determinisminsä ja omien professioidensa kanssa. Sen toiminta jää pahojen henkien poismanaajaksi ja sen tiedolliset pyrkimykset pelkäsi ostensiiviseksi merkityksenannoksi. Pelkkä tahto ei auta määrittelijöitä eikä määriteltyjä vaan voi jopa johtaa syvemmälle sisäohjautuneen reagoinnin ja oman koodauksen häkkiin.

Kun keskustelut esim. Arrow'n mahdottomuusteoreeman implikaatioista riskitaksoitukselle ovat harvinaisia (Douglas 1985, 36), spesiaalioppialoilla on pitkälle ulottuva määräysvalta määrittelyjen

ja evaluaatiomenetelmien kehittämisessä. Riski on silloin joko puhtaasti todennäköisyyden ominaisuuksiin painottuva käsite tai ”risk (R) can be estimated as some sort of product of the probability (P) of the event times of the severity of the harm (H), or $R = P \times H$ ” (ks. Douglas 1985, 20). Ensiksi mainittu määrittely ei aiheuta sosiaalibyrokralialle mitään päänsärkyä sen suhteen, miten vahinkoja ja hyötyjä tulisi verrata toisiinsa. Vahinko ei oikeastaan sisälly edes määrittelyn alaan, kun taas jälkimmäisessä riskejä yritetään määrittellä vahingon sattumisen todennäköisyyden pohjalta.

Mikään ei siis ole ainakaan radikaalisti muuttunut August Ramsayn päiviin nähden jolloin jo käännyttiin kohti ”sellaista tieteellisesti rakennettua, käytännöllisesti toteutettua... vakuutusriski eli vahingonvaara -ajattelua, joka nykyään on tarjona jokaiselle mitä erilaisimmilla aloilla” (Ramsay 1924, 312-313), ja joka jatkui myöhemmin hyvinvoinnin logiikkaan perustuvana yksilöllisten rationaalisten valintojen pohjalta tapahtuvana ”riskien sosialisoina” (Liefmann-Keil 1961, 59-60). Vaihtoehtoinen tutkimusnäkökulma, esimerkiksi sosiaalisten prosessien ja jaettujen arvojen suhteiden tai implisiittisinä piilevien mahdollisuuksien hyväksikäyttämisen (Douglas & Isherwood 1979, 202-203) ja riskien äärettömyyttä ja läpinäkyvyyttä refleктоivan riskitiedon tutkiminen, ei pääse esille.

Miksi hyvälle ihmisille tapahtuu ikäviä asioita?

Riskin minimoimisen strategia on esimodernien yhteiskuntien sosiaalisen logiikan *kova ydin* Dieter Grohn (1986, 27) mukaan, mutta tämä on sellaisen (ekonomisen) antropologian näkökulma, jossa painotetaan ravinnon puutetta ja alituottavuutta. Se on ratkaisevan tärkeä seikka subsistenssilouden tutkimuksessa, kova ydin niin kuin Groh sanoo, joka on kuitenkin ymmärrettävä pelkäksi ytimeksi eikä yleisten selitysmallien rakennusperustaksi.

Kaiken kattavaa pyrkimystä pitää riskejä mahdollisimman alhaisella tasolla ei ole mitään mieltä tarkastella pelkästään teknisestä tai instrumentaalisesta näkökulmasta. Tästä samasta viasta, siis teknisyydestä on muuten John Friedmann hiljattain (1988, 12) teh-

nyt koko simonilaisen policy analysis -perinteen epäonnistumisen selityspäätösten. Riskien minimoimisen tai välttämisen strategiat (tai simonilaisittain, jopa saint-simonilaisittain ja comtelaisittain: ”parhaiden ratkaisujen” kalkyyliit) ovat elimellinen vapaa-ajan ja kommunikatiivisten toimintojen osa: ne ovat aina ryhmätoimintaa, eivät koskaan puhtaasti yksilöllisiä, riskien minimoimisen strategioissa on suuria vaihteluita ja niillä voi olla hyvin erilaisia funktioita.

Tämän tapaisista vaikeuksista johtuen riskilogiikan ja riskien minimoimisen strategioiden historiallinen vertailu, jonkalaista esimerkkitapauksemme kovapintainen sosiaalibyrokratia himoitsisi huoneentaulukseen, on äärimmäisen ongelmallista. Maailman primitiivisimmillä ihmisillä on hyvin vähän omaisuutta ja rikkauksia, mutta eivät he silti ole köyhiä tai riskien pauloissa. Kyse ei ole keinojen ja päämäärien, tiedon ja ratkaisuvälineiden jne. välisestä suhteesta vaan ihmisten välisestä suhteesta, sosiaalisesta statuksesta. Köyhyys, riskit ja syrjäytyminenkin ovat sivilisaation keksintöjä. Kun jälkiteollisen sivilisaation irtilyöntejä ja rapautumisia katsoo 1950-luvun sosiaalipoliittisin silmälasein, ne näyttävät erotteluilta (kauhistuttavalta) syrjäytymiseltä.

Omassa riskiyhteiskunnan teoriassaan Ulrich Beck (1986, 1988) käyttää mielellään historiallisia tilanteita koskevia vertailuasetelmia, historiallisia analogioita. Hän viittaa esimerkiksi siihen, kuinka klassisen teollisuuskapitalismin alkuaikoina (subsistenssitiloudesta hän viisaasti vaikenee) hajut, taudit, lika ja nälkä olivat pelkoa aiheuttavia riskejä ja siihen kuinka 1960-luvulta lähtien olemme alkaneet elää yhteiskunnassa, jossa kukaan ei enää varsinaisesti kuole nälkään ja jossa ketään ei enää varsinaisesti jätetä heitteille, mutta jossa on niin paljon (yksilöllisesti kohdattavia) riskejä – siis vaaroja, mutta samalla uusia mahdollisuuksia – että hän antaa koko yhteiskunnalle riskiyhteiskunnan nimen. Muodostavatko riskien minimoimisen strategiat siis moderninkin yhteiskunnan sosiaalisen logiikan ”kovan ytimen” tai suorastaan kauhun skenaarion (tai tasapainon)? Beck itse puolustautuu sanomalla, että riskin käsite on hänelle pikemminkin ajatteluväline tai regulatiivinen idea kuin riskien reaalianalyysin peruskäsite.

Beckin ajattelu tuottaa erään apuneuvon, jolla voidaan yrittää tulkita niitä irtilyönti- ja erottumisprosesseja, jotka ovat syrjäyty-

miseksi tai ”uloslyömiseksi” (Sipilä 1979) sanotun nyky-yhteiskunnan sosiaalisen logiikan ja sitä kaikkein sietokyvyyttömimminkin minimoimaan pyrkivän uusfundamentalistisen yhteisöuskon (siviiliuskonnon tai rakkauden poliittisen taloustieteen) taustalla. Tämä tulkinta-apuneuvo voidaan tiivistää seuraavaan synteettiseen muotoon (Eräsaari 1988, 195): hyvinvointivaltion turvaama ja varmistama modernisoitumisprosessi on puhdistanut palkkatyöläisistä elämänmuodoista teollisuusyhteiskunnalliset traditionaalit elementit siten, että työmarkkinayhteiskunta on irti sekä luokkayhteiskunnan että pienperheen sosiaalisesta ja yhteiskunnallisesta perustasta. Ihmiset kohtaavat tuplashokin: he ovat irronneet teollisuusyhteiskunnan näennäisesti luontoperäisistä elämänmuodoista ja itsestään-selvyyksistä, ja samaan aikaan huomaavat menettäneensä tai olevansa menettämässä historiallisia ajattelumuotoja, elämänmuotoja ja työmuotoja koskevan elämän perusturvallisuutta takaavan tietoisuutensa. Pelko ja epävarmuus näkyvät varsinkin sosiaalisella ja moraalilla ”alalla” (perheessä, avioliitossa, parisuhteissa jne.).

Tämä ”syrjäytyminen” ei olekaan tuotanto-, edunvalvonta ja organisaatiomuotojen ulkopuolelle jäämistä tai joutumista (vrt. Lehtonen et al. 1986). Se on yhteiskunnan modernisoitumista ja differentioitumista, hidasta kulumista ja kittien haihtumista, jonka moniulotteisuudesta tai seurausvaikutuksista ei noin vain poimita ”kovaa ydintä”. Se on näet myös spesifiä yhteiskunnallistumista, kahlehtivasta vanhasta irtoamista ja yhteiskunnan itse tuottamilleen sosiaalisille ja kulttuurisille jaloille nousemista, siis ”maallistumista”, ”kirkastumista”, ”raitistumista”.

Se, että tästä tehdään syrjäytymisen ja riskiytymisen sekä niitä minimoivien kaiken kattavien strategioiden areena, perustuu patologisoivaan tulkintaan. Mutta tämä patologisoiva tulkinta seurausvaikutuksineen (patologioiden poistaminen yhteiskunnan moraalista infrastruktuuria kohentavalla homogenisoivalla integraatiotyöllä) sisältyy jo Beckin riskiyhteiskunnan käsitteen alaan. Uudenlaisten vaarojen ja mahdollisuuksien, tappio- ja vastuuyhteyksien kombinoinnista muodostuva riskiyhteiskunta virittyy varsinaiseksi riskiyhteiskunnaksi vasta kun vahvistuva yksilöllistymisen transsubstantioidaan (Weber) yksilöllistynyttä (irronnutta, ”syrjäytynyttä”) yksilöä koskevaksi ja yhteiskuntapoliittisesti

velvoittavaksi aktiivisen toiminnan ja osallistumisen malliksi.

Teollisuusyhteiskunnan ”rikkauksien logiikka” yhdistyy tähän ”riskilogiikkaan”. Niiden yhteensopimattomuudesta kehkeytyy – puolitetun modernin oloissa – logiikkojen kilpailutilanne. Se näkyy yhtä hyvin yhteiskunnallisten instituutioiden ja valtion kuin myös yksilöllistettyjen elämänmuotojen yhteiskunnallisessa toiminnassa. Mitään teknistä tai instrumentaalista tapaa sen yhteiskuntapoliittiseksi mobilisoimiseksi ei ole. Mutta se voi synnyttää tieteen ja tutkimuksen piirissä ennennäkemättömän voimakkaan itseään ruokkivan pyrkimyksen – loputtomasti eteen tulevien – riskien havaitsemiseksi, mittaamiseksi ja määrittelemiseksi.

Asiat tulevat kuitenkin samalla havaittaviksi, keskusteltaviksi, opittaviksi, kontekstuaalisiksi, arkipäiväisiksi, käsiteltäviksi, ja yhteiskunnan sosio-kulttuuristen ehtojen muutosten kiihdyttämänä refleksiivisyys – siis itseensä viittaaminen ja itsetematisointi – lisääntyy. Käänte ei ole vain kielellinen vaan myös pragmaattinen (Schanz 1988). Ehkä vain tämän tapaisesta asetelmasta tulee edes jotenkin ymmärrettäväksi miksi monissa tämän käänteeseen vakavasti ottavissa yhteiskuntatieteellisissä nykykeskusteluissa ei puhuta köyhyydestä ja työttömyydestä, rodusta ja sukupuolesta, asevarustelusta ja ympäristöstä, siis ”konkreettisista” yhteiskuntapoliittisista ongelmakysymyksistä niiden ”oikeilla nimillä”. Sen sijaan puhutaan kömpelön tuntuisesti ja hankalasti ymmärrettävällä tavalla esimerkiksi ”itseorganisoiuvasta universumista” (Erich Jantsch), ”ekologises-ta kommunikaatiosta” (Niklas Luhmann) tai erilaisista yhteiskunnan katkoksen metaforista kuten ”verkostoyhteiskunnasta” tai ”informaatioyhteiskunnasta”.

Katkoksen tematisointiyrityksille on tunnusomaista sopivien käsitteiden ja kategorioiden puute sekä hämmästyttävät ristiriitaisen tuntuiset neologismit. Käytetyt termit, ideat ja tunnukset eivät ole yksiuolotteisia ja kieltäviä vaan uusiin mahdollisuuksiin kiinnittyviä pragmaattisia maailmaan tuntuman ottamisen tapoja: ”nykyisyyden käyttökelpoisuus” (presence-availability; Lash & Urry 1987), ”uudet oppimisprosessit ja sosiokulttuuriset ehdot” (Ziehe), ”sosiaalisen edistäminen” (Donzelot 1988), ”uusi sosiaalipoliittinen kompromissi” ja ”sosiaalisen läpinäkyväistäminen” (Rosanvallon 1988), refleksiivinen modernisoituminen” (Beck 1986), ”te-

kemisen mahdollisuus” (Machbarkeit: Ziehe), ”sosiaalinen oppiminen suunnittelussa” (Friedmann 1988) ja ”henkilökohtaisten suhteiden radikaali politiikka” (Unger 1988).

”Kolmannen kulttuurin” mahdollisuus?

Keskustelua yhteiskunnallisista ja valtiollisista riippuvuuksista on käyty myös aivan toisenlaisesta – ei-kompensationalisesta – näkökulmasta. Vähemmän tunnettu on Georg Simmelin käymä keskustelu lisääntyvän yhteiskunnallisen indifferenssin (ks. Lohmann 1987) vaikutusten ongelmasta ja (yleisistä) ratkaisuyrityksistä. Indifferenssin, siis laajassa mielessä ymmärrettyjen vieraantumislmiöiden tai ”välinpitämättömyyden” kasvu ihmisten suhteessa toisiinsa, maailmaan ja itseensä, ratkaisuyrityksistä keskustellessaan Simmel yllättäen näkee sen eräänlaisena vapautumisena. Tämä tarkoittaa sitä, että negatiivisen vapauden tai siis riippumattomuuden muodot tulevat positiivisesti arvotetuiksi. Indifferenssi niin sanotusti purkaa traditionaaleja kahlehtivia yhtä hyvin auktoriteetteihin kuin yhteiskunnan rakenteisiin liittyviä pidäkkeitä ja pakkoja ja avaa yksilöllistymisen, yksilöllisen riippumattomuuden mahdollisuuksia, jonka tuloksena ”ihmisten on lopulta pakko katsella asemaansa elämässä ja keskinäisiä suhteitaan avoimin silmin” (Marshall Bermanin lempisitaatti Kommunistisen puolueen manifestista). Silti Simmeliä askarruttaa juuri indifferenssin negatiivinen puoli.

Simmeliä askarruttaa se, että siirtyä vapaudesta *jostakin* (hyvin instrumentaalisesti tulkiten: riskeistä vapautumisesta) vapautteen *johonkin*, siis vapauden realisointiin, ei aidosti onnistu. Tähän sisältyy oikeastaan kaksi kysymystä. Ensinnäkin se, että vapautumista käsiteltäessä tulee pohtia sekä kysymystä mistä ollaan vapaita että kysymystä mihin ollaan vapaita. Toiseksi se, että pohdinnalla on spesifi konteksti: miksi positiivinen vapaus ei onnistu tyydyttävästi modernissa yhteiskunnassa. Viimeksi mainitun kysymyksen ajankohtaisuutta voi testilla vaikkapa Hirschmanin ”kylästyminen” yhteydessä (miksi tarpeentyydytystä seuraa pettymys? Miksi hyvinvointivaltio kylästyttää?; vrt. Karisto et al. 1988, 200-201). Pohjimmiltaan tämä ongelma kiusaa kaikkea kompensoimista ja korvikkeellisuutta yksilön elämässä, siis kompensatorisia elämän-

tyylejä, uusfundamentalistista läheisyyden palauttamista, verkostoterapiaa, uusia siviiliuskontoja jne., mutta Simmelin oma painotus on hieman toisenlainen.

Vapaus jostakin on jo samalla vapautta johonkin: vapautumisella ei olisi mieltä ja arvoa, ellei siteiden karistamisesta seuraisi (yksilöllisen) onnistumisen ja vallan kasvua. Moderni kuitenkin hajoittaa Simmelin mukaan tämän yhteyden: ”Raha on ratkaissut ihmisten vapauden ongelman lähestulkoon puhtaasti negatiivisessa mielessä” (Simmel 1987, 446). Pyrkiminen positiiviseen vapautumiseen on – tiettyjen vapauksien lisääntymisestä ja uusista mahdollisuuksista huolimatta – syvimmältä merkitykseltään koko ajan problemaattinen ja uhkaa tulla merkityksettömäksi. Tämä – siis positiivisen vapauden epäselvyys – oli Isaiiah Berlinin (1969, 56) mukaan ”rappeutuvan kapitalistisen sivilisaation” syytä. Berlin piti negatiivista vapautta jotenkin ”todempana” ja ”humaanimpana” (vrt. 50-luvun konteksti!), koska se samalla tarkoittaa disiplinaivista ja autoritaarisista kahleista vapautumista.

Simmel puhui ”kaipuusta antaa asioille uusi merkitys, syvempi mieli ja itseisarvo” (Simmel 1987, 447) kun taas Berlin ”halusta ja toiveesta tulla ymmärretyksi ja hyväksytyksi”, minkä hän ilmaisi 1600-lukulaisen tekstin sanoin ”the poorest he that is in England hath a life to live as the greatest he” (Berlin 1969, 41). Berlin korosti, että vapauden ideaali on myöhäinen, esimoderneille ajoille tuntematon sivilisaation tuote, joka vasta meidän aikanamme on tullut havaittavaksemme.

Tällainen perspektiivioptiikka, ratkaisevan tärkeiden näkökulmien kehittäminen johdattaa hyvin nopeasti miettimään modernille tyypillisen ulkoisen ja sisäisen maailman yhtenäisyyden ja substantiaalisuuden hajoamisen laajempia seurausvaikutuksia: yhtä hyvin teknis-rationaalisia kuin esteettisiä, yhtä hyvin kaiken kattavana simulaationa tai koodina kuin tyhjänä parodiana esiintyviä homogenisointipyrkimyksiä yhtenäisyyden palauttamiseksi.

Pyrin seuraavassa jatkamaan tämän perspektiivioptiikan kehittelyä dynamisoimalla C. P. Snow’n sinänsä alkeellista ja loputtomasti kritisoitavissa olevaa (vrt. Hänninen 1985, 152) kahden kulttuurin jakoa kahdella tavalla.

Ensinnäkin pyrkimällä tulkitsemaan sitä uudelleen erityis-

kontekstissa, nimittäin yhden tradition päättymisen ja toisen alkamisen välisessä katkos- eli tyhjiötilanteessa (Arendt 1963, 203), modernisoitumisprosessin käänneessä, jolle Beckin mukaan ovat tunnusomaisia sekä vanhan tradition (teollisuusyhteiskunnan) että uuden yhteiskunnallisen hahmon ongelmista yhteenkietoutuneet ”modernisoitumisriskit”. Tällaisessa tilanteessa peruskäsitteet pettävät (Arendt) ja maailma on otettava ennakkoluulottoman projektitiivisen tarkastelun (Beck) kohteeksi.

Toiseksi pyrin tulkitsemaan Snow’n kahden kulttuurin jakoa tieteen ja tutkimuksen pragmatiikan näkökulmasta (vrt. tämän esityksen alku) vältellen sekä Snow’n psykologisoivia tulkintoja että sellaista tietö/valta syndroomaa (vrt. Bauman 1987, 48-50), johon tällaisista helposti joudutaan.

Snow’lla on tiedemies-kirjailijana (vrt. 12-osainen romaanisarja *Strangers and Brothers*) ringside-paikka kahden maailman – kirjallisuuden tai siis yksityisten kokemusten maailman ja tieteen (science) tai siis kvantifioitujen säännönmukaisuuksien suljetun ja strukturoidun maailman – välisen kuilun ja tämän kuilun aiheuttamien seurausvaikutusten ihmettelyyn. Dramaattisia käännteitä suosivana kirjailijana hän haluaa murtaa luonnonvoimaisen pysyväksi asettuneen teknisen edistyksen ja sosiaalisen kokemusmaailman vastakkainasettelun. Kahden kulttuurin ongelma on siten oikeastaan radikaalisti käytännöllisen elämän perimmäisiin sopukoihin asti vaikutuksensa ulottavan intellektuaalisen ajattelun ja toiminnan ongelma. Snow’n jo kolmekymmentä vuotta sitten pitämän paljon huomiota herättäneen esitelmän jälkeen pitäisi varmasti puhua tieteen sisäisistä lisäjaoista ja polarisoitumisista, segmenteistä jne., mutta jo jostain sellaisesta kuin asiantuntijakulttuurista puhuessamme voimme epäillä kahden (kolmen, neljän jne.) kulttuurin seurausvaikutuksilla olevan ratkaisevaa tekemistä sen kanssa, miten esimerkiksi estimoimme riskin esiintymistä (jota pidetään teollisena kysymyksenä) ja miten määrittelemme riskitasojen hyväksyvyyttä (jota pidetään poliittiselle areenalle kuuluvana kysymyksenä; vrt. Douglas & Wildavsky 1983, 65-66).

Kahden kulttuurin kuilun ilmenemismuotoja koskeva keskustelu ei ole kovin jännittävää: kulttuurin ”nujerrettu” ääni ja tässä hetkessä pitäytyvä ”eksistentiaalinen” intellektuaalisuus vs. röyhkeät

kerskurit ja inhimillisiä olosuhteita tuntemattomat pinnalliset tieteis-optimistit jne. Jännittäviä ovat sen sijaan Snow'n eräät yleiset tulkinnot kahden kulttuurin kuiluun vaikuttavien yhteiskuntarakenteellisten ehtojen ymmärtämisestä ja tulkitsemisesta. Siitä onko tiede kirjallisuutta tai kirjallisuus tiedettä, siis tieteen ja taiteen ilmaisu-, esittämis- ja haltuunottotavoista (vrt. Pietilä 1988), Snow ei (varsinaisesti) keskustele, ei liioin tieteenalojen hajaantumisesta, differentioitumisesta, spesialisoitumisesta.

Lopputulos on se, ettei ole mitään paikkaa missä nämä kaksi kulttuuria kohtaisivat, ei ole keskustelu eikä asiantuntijakulttuuria, jossa niiden teemat refleктоituvat ja joutuvat millään tavalla vastustusten, ei ole ”kolmatta kulttuuria”, joka auttaisi tieteellisiin ja substantiaalisiin avainkysymyksiin orientoitumista. Ongelma ei Snow'n mukaan olisi näin vakava elleivät sen kohtalokkaat seuraukset jo olisi tulleet havaittavaksemme. Englannista uhkaa tulla pelkkä maailmanjärjestelmän enklaavi, ja sen tieteen ja tutkimuksen järjestelmästä tuon enklaavin enklaavi (Snow 1969, 50). Näiden kahden kulttuurin kohtaamisesta avautuvat *mahdollisuudet* tuhritaan, tuntuu Snow ajattelevan. Ne hukkuvat syvenevän ikuis-tuvan kuilun ”tyhjiöön” (ibid., 16).

Eniten Snow syyttää traditionaalisen kulttuurin muutosvihamielisyyttä. Siinä reagoidaan tällaiseen tyhjiötilanteeseen toivomalla, ettei tulevaisuutta olisi lainkaan olemassa tai siis että olisi olemassa vain menneisyys, mistä Orwellin *1984* ja J.D. Bernalin *World without War* ovat Snow'n mainitsemia esimerkkejä. ”Traditionaali kulttuuri hallitsee läntistä maailmaa”, se ei vallankumouksellistunut vallankumousten mukana vaan kääntyi suureen kieltoon, luonto-peräiseen ”luddittioppositioon”; se irtaantui yhteiskunnallisen kehityksen reflektoinnista ja alkoi ”ikuistaa itseään” (Snow 1969, 11, 22).

Ainoa ulospääsytie tästä ”yleiskatsauksettomuudesta” muodostuu Snow'n mukaan koulutusjärjestelmän täysremontin pohjalta. Yhtään hän ei pysty availemaan niitä tapoja tai tasoja, joilla toisistaan irtaantuneet kulttuurit voisivat olla interaktiossa eikä liioin niitä spesifejä seurauksia tai tuloksia, joita tämä interaktio voi saada aikaan.

Tuntuu kuin Wolf Lepenies (1985, 1988) jatkaisi suoraan siitä

mihin C. P. Snow (Aldous Huxley, F. R. Leavis jne.) jäivät. Lepenies puhuu vahvasti etäisyydenoton puolesta, sillä muuten nykyinen tiede ja tutkimus joutuvat yhteiskunnallisten sääntelymallien puristuksiin. Etäisyydenotto (syventäminen) perustuu orientaatiotiedon strategiaan: kyse on ”basis-tiedon” ja ”tiedon tiedon” problematisoinnista, mutta ei sellaisesta jossa luonnontiede olisi esimerkkinä ensimmäisestä ja humanistiset tieteet jälkimmäisestä. Jälkimmäinen ei nykyisessä tieteen ja tutkimuksen maailmassa ole lainkaan edustettuna. Liioin ei ole olemassa tieteenalaa tai disipliiniä, joka voisi toimia orientaatiotiedon kantajana. Kuuluisien orientaatiidisipliinien aika on palautumattomasti ohi; sosiologia ei koskaan sellaista asemaa saavuttanut (Lepenies 1988, 65). Orientaatiotiedon mahdollisuudet syntyvät tieteenhistorian, tieteenteorian ja tieteensosiologian tai siis tiettyjen sekundaaristen orientaatiotieteiden pohjalta tapahtuvasta kultivoinnista sekä kaksoiskvalifikaation strategiasta. Sekundaariset orientaatiotieteet toimivat – hienosti sanoen – tiede- ja tutkimuskulttuurin sosialisatioagentuureina. Mutta tämän lisäksi täytyy hallita differentioituneita substansseja: oikeussosiologin on samalla oltava juristi, kaupunkisosiologin arkkitehti jne. Jos tämä ajatus yhdistetään esityksen alussa käytyyn kontekstuaalisuutta koskevaan keskusteluun (Gibbons, Lyotard, Latour) voidaan huomata kuinka vähän perusteita on enää olemassa ”soveltavalle” tai ”sovelletulle” tutkimuksen ja tieteen mallille.

Lepenies puhuu myös eräässä toisessa mielessä kolmannen kulttuurin mahdollisuudesta. Hän sanoo, että eräät yhteiskuntatieteen ja sosiaalitutkimuksen muodot ovat jo 1800-luvulta lähtien asettuneet tai tulleet vedetyiksi kolmannen kulttuurin asemaan.

Lyhyt ekskurssi Beatrice Webbin ”kokemisterapiaan”

Yhä uudestaan Beatrice Webb leikki ajatuksella kirjoittaa romaani päästyään eroon Sydneyn kanssa kirjoittamistaan laajakantoisista mutta ikävistä arkipäiväisistä kirjaprojekteista. Tämän romaanin piti olla ajankohtaisen yhteiskunnallisen kehitysprosessin – ennen muuta naisten vapautumisen ja yhteiskunnan kaikkia instituutioita kosket-

tavan kollektivisoitumisen – projektio. Beatrice toivoi voivansa viimein käyttää mielikuvitustaan, sivistyneisyyttään ja taiteellisia kykyjään. Hän koki olevansa menettämässä henkilökohtaisen tyyliänsä ja mahdollisuutensa muotoilla ”omia sanoja ja lauseita”. Tämä onnistui lopulta omaelämäkerrallisissa klassisia esikuvia seuranneissa ja siis ainakin jossain määrin disiplinauduissa kirjoituksissa, mutta romaanin kirjoittamiseen hän ei koskaan päässyt. ”Omaelämäkerrasta tuli se kompromissin tyyppi, jonka avulla hän saattoi yhdistää toisiinsa kirjallisia ja tieteellisiä taipumuksiaan,” Lepenies (1985, 169) tiivistää.

Omaelämäkerrallisuus jännittävine taustakuvioineen ei tässä niinkään kiinnosta. Kaikkein pahinta mitä tämän tapaiselle kiinnostukselle (Roos 1988, 139-144) ylipäänsä voi tapahtua on sen institutionalisoiminen tieteeksi, sen tunnusten näytteillä pitäminen ja itse asioista puhumisen jättäminen välttämättömän kuvituksen kaltaiseksi sivuseikaksi (vrt. Latour 1988). Kiinnostava asia on kompromissin prosessuaalinen luonne ja itse kompromissiainekset tai siis niiden sosialisatioagentuurien (ks. Lepenies 1988, 66) status ja asema, joiden kautta toisaalta ”tunteiden” ja toisaalta ”tiedon” oppimisen, omaksumisen ja käsittämisen sisäistäminen tapahtuivat. Beatrice Webbin aikaisempänä sosialisatioperustana oli moraalitiede (moral sciences), jossa tiedettä ja kirjallisuutta ei erotettu jyrkästi toisistaan, mutta hän kävi jatkuvaa kamppailua toisaalta dispipliinille alistumisen ja tunteiden kontrollin ja toisaalta dispiplinistä irtautumisen ja kirjallisuudelle omistautumisen välillä.

Pitääkö ajattelevan julkisuuden uusiin vapautumisen näköaloihin ja ratkaisemattoman tuntuisiin yhteiskuntapoliittisiin kysymyksiin orientoituessaan reagoida tunteella vai järjellä? Onko jommalla kummalla erityisasema pyrittäessä ottamaan tuntumaa sosiaaliseen lainsäädäntöön, reformeihin, sosiaalityöhön, sosialismiin ja kommunismin utopioihin? Ovatko tunteet inhimillisen tietämyksen olemuksen parempi osa (joka tulee tyydytetyksi pikemminkin uskonnon kuin tieteen välityksellä) vai onko asettauduttava siihen sosiaali-tieteelliseen leiriin, jonka tunnuksena on hard thinking?

Englannissa vallitsi tuolloin tiedekultti. Tieteen lumous oli ehkä jopa vahvempaa kuin muualla Euroopassa (Lepenies 1985, 155; Pearson 1987), tieteen edustajat muodostivat intellektuellien johta-

van kerroksen ja olivat päivän idoleja. Tässä ilmapiirissä konstruoihin tieteellistä sosiologiaa ja sosiaalitytökimusta luonnontieteellisistä ideaaleista lähtien, Millia, Marshallia ja mannermaisia kulttuurikeskusteluja seuraten, ja tekemisen ja politiikan intressit kaikkeen tähän nivoon.

Miten emotionaaliset tarpeet, filantrooppiset taipumukset ja tieteelliset intressit voidaan samanaikaisesti tyydyttää ryhdyttäessä käytännölliseen sosiaalityöhön, jolla silloisen sosiologisen siiven (H.G. Wells) mukaan ei ole mitään tekemistä sosiaalitytteen kanssa.

Tähän kysymykseen Beatrice Webb reagoi seuraavaan tapaan. Sosiaalityö ja filantropia kuuluvat kyllä siihen valtakuntaan, jossa naisilla on ratkaiseva rooli ja jossa naisten työ on yhteiskunnallisesti hyväksyttävä, mutta jossa on alituinen uhka, nimittäin se, ettei tässä valtakunnassa työskenteleviä naisia oteta vakavasti vaan heitä pidetään eriskummallisina olioina. Samaan aikaan filantropiassa on tapahtunut peruuttamaton käänne: sosiaalireformeista eivät huolehtineet enää poliitikot, sanomalehtimiehet ja filantroopit, vaan nyt oli köyhiä samalla kertaa autettava ja tutkittava sekä löydettävä perusta tehokkaille sosiaalipoliittisille toimenpiteille. Siksi reformeilla tuli olla kestävä tieteellinen perusta, mitä myös Beatrice Webb suositteli vaikka samalla kokikin (puhumatta tästä koskaan mitään julkisuudessa!) tutkijan työn olevan lähetystehtävä, jossa tunteetkin ovat mukana.

Tiede ja tieteellisyys kulkivat ilmitasolla eettisten periaatteidenkin edellä. Identifioituminen tieteeseen oli niin syvällä, että – lapsettomana pysynyt, mutta sen oikeellisuutta usein kysellyt – Beatrice Webb puhui neljästä lapsestaan tarkoittaen niillä yliopistoa (L.S.E.), tutkimusta (Minority Report on the Poor Law), organia (The New Statesman) ja utopiaa (Soviet Communism).

Tiede oli välineellistä mahtiaan paisutellen tullut uskonnon tilalle, tiedeuskonnoksi, mutta sitä ei voitu jaella ylhäältäpäin, vaan sen oli tultava itse tehdyn käytännöllisen toiminnan kautta. Mitään erityistä ykköstiedettä (filosofiaa tai yleistä yhteiskuntatiedettä) Beatrice Webb ei nimennyt tai asettanut tunnuksiksi vaan – niin kuin omaelämäkerrallinen kompromissi paljastaa – hän koki ymmärryksen ja tunteen välisen jännitteen alituisena ongelmana, jon-

ka merkitys vain tihentyi maallistuvissa oloissa. Näin ollen yksioikoisesti ei voida päätellä, että tiedeuskonto olisi Beatrice Webbille se taho, joka ”perustaa” moraalialue, oikeutta, totuutta ja kaikkien kokemusten tiedettä. Se ei liioin ”perusta” yleistä järkeä ja ihmisenä elämisen apprioriteetteja, vaikka aikalaisdiagnoosilla on – varsinkin ennen My Apprenticeship -teoksen ilmestymistä – täytynyt olla vahvasti tähän suuntaan painottuva käsitys.

Uuden aineiston valossa Beatrice Webbin ”kolmannen kulttuurin mahdollisuutta” koskevalla keskustelulla on samantyyppinen status kuin Wittgensteinin kokemusterapian käsitteellä. Omaelämäkerrassaan (1926) Beatrice Webb asetti kaksi kysymystä: Voiko olla yhteiskuntaa ja sen organisaatioita käsittelevää tiedettä? Onko uskonto yhtä tarpeellinen kuin tiede, emotionaaliset uskomukset yhtä tärkeitä kuin intellektuaalinen uteliaisuus? Webbit tekivät paljon lujittaakseen sosiologiaa tieteenä mutta tarvitsivat vain sen välittämää uskontoa. He löysivät myös John Stuart Millin ”tunteiden kulttuurin”, mutta tekivät siitä puoluekysymyksen. Toisen Webbin, Beatrice Webbin epäilysten, kritiikin ja erikoislaatuisen kompromissin löytyminen voi olla eräs osa siinä ketjussa, jossa avallaan klassisen teollisuuskapitalismin aikakauden itseymmärryksen muotoja, kritikoidaan profetioita ja valotetaan siirtymäkauden problematiikkaa tähän asti verrattain yksilöotteen ja värittömän sosiaalipolitiikan historiallisen itseymmärryksen moniulotteistamiseksi ja sen tieteellistämiskaaren avaamiseksi.

Modernisoitumisriskien tieteellistäminen?

Vaihtoehto- ja joustavoittamiskeskustelut ovat auttaneet ymmärtämään, etteivät yksilöt useinkaan pysty käyttämään sitä, mikä on tehty käyttökelpoiseksi vaan he etsivät sitä, mikä on tarpeellista ja nautinnollista ja siten – toistuvasti – kyseenalaistavat heille tarjotun hyvää tarkoittavan käyttökelpoisuuden. Kun tähän käyttökelpoisuuteen on alettu kiinnittää huomiota, eikö myös olisi kiinnitettävä huomiota muidenkin todistelujen ja perustelujen käyttökelpoisuuteen?

Modernin teollisuusyhteiskunnan mukana syntyneet ja sen in-

stituutioihin sisäänrakennetut ”monopolit” kuten tiedeuskonto, kasvatus- ja koulutususkonto ja valtiouskonto menettävät asemansa, näköalapaikkansa ja ylivaltansa, mutta tämän tapaiset relativoitumisia rapautumistendenssit eivät syökse maailmaa perikatoon. Modernista teollisuusyhteiskunnasta itsestään kehkeytyy uusia eriytyneitä traditioita ja ”vastamyrrykyä” (Beck 1988), vaikka niiden pysyvyyden ja rakentumisperiaatteiden tarkastelulle ei ole kunnollisia käsitteitä (vrt. Dubiel 1987; Rosanvallon 1988). Tieteen rationaliteettimonopoli, miesten ammattimonopoli, sosiaalivaltion kompensatiomonopoli ja taidekriitikoiden kokemismonopoli murtuvat hyvin erilaisista syistä, ja joillekin voi olla ylivoimaisen vaikeaa käsittää aiemmin suurisuuntaisilla tavoitteilla ja tarkoituksilla varustettuja paikkoja ”tyhjiksi tiloiksi”, jotka itse luovat tavoitteensa ja tarkoituksensa.

Monopolit murtuvat, koska ne menettävät kasvualustansa ja ajautuvat ristiriitaan modernisoitumisen enemmän tai vähemmän havaittavaksi ja keskusteltavaksi tulevien periaatteiden kanssa. Tieteen ja tutkimuksen edistys- ja rationaliteettimonopoli sulkee pois relativisoinnin, omien kontekstuaalisten rajojen asettelun ja kolmannen kulttuurin mahdollisuuden (vrt. Aittola & Eräsaari 1988). Miesten ammattimonopoli on ristiriidassa universaalien tasa-arvovaatimusten kanssa. Sosiaalivaltion kompensatiomonopoli ajautuu ristiriitoihin eriytyneiden kompensatiotarpeiden ja kompensoinnin statuksen muuttumisen kanssa.

Todistelujen ja perustelujen käyttökelpoisuutta koskevasta keskustelusta ei ole kovin pitkä matka itse sosiaali- ja yhteiskuntapolitiikan kohdemaailman muutosta koskevaan keskusteluun. Yhteiskunta- ja sosiaalipolitiikassa ei enää tematisoida *puutteen poistamista* vaan puute on monien uudelleenmuokkausten jälkeen tullut läpinäkymättömäksi, ei rajattavissa olevaksi ja moniulotteiseksi, jolloin myös yhteys puutteen poistamisen ja tarpeiden tyydyttämisen välillä on hämärtynyt.

Yhteiskunta- ja sosiaalipolitiikassa ei liioin enää *artikuloida* yhtä suurta (sosiaalipoliittista) *kysymystä* tai artikulointiyritys (vrt. syrjäytymiskysymys) muuttuu epäproblemaattiseksi, mikä samalla tarkoittaa, ettei kysymykselle myöskään voida luvata myönteisen julkisuuden herättelyn alulle panemaa, tieteellisen tutkimuksen var-

mistamaa tai yleistä yhteiskuntapoliittista vastausta tai ratkaisua.

Yhteiskunta- ja sosiaalipolitiikassa ei oikeastaan enää tematisoida *ongelmien tunnistamista* ja *ongelmien poliittista ratkaisemista*, koska ei ole olemassa selviä normaalitiloja tai -malleja, joihin ratkaisupyrkimyksillä tai resosialisaatiolla voitaisiin pyrkiä, ja jolloin – vastaavasti – normaalista poikkeamisenkin status muuttuu (yksilöllistyy).

Ehkä kaikkein kauimpana ollaan valistusteknisten pioneeri-sosiaalipolitiikkojen maailmasta. Myös työväenkysymyksen ja sosiaalisen kysymyksen maailma on selvästi jäänyt taakse. Hyvinvointivaltio-ajattelulle tunnusomainen siirtyminen ongelmien lakimäärittelystä niiden normimäärittelyyn (Ewald 1986, 71) on saanut tiettyä jatkuvuutta, mutta samalla normin käsite ja normatiivisia tyyppejä koskevat mielikuvat arvioidaan uudelleen (vrt. yksilöllistyminen). Tällainen ongelmamäärittely on joutunut kilpailutilanteeseen tieteen ja tutkimuksen määrittelysuhteiden kohteeksi otettujen sosiaalisesti ja kulttuurisesti muotoutuvien yksilöllisesti kohdattavien riskien tematisoinnin kanssa. Jonkun mielestä on ehkä makuasia ja siis pohjimmiltaan yhdentekevää puhua ongelman sijasta riskistä. Suuren suuresta erosta ei olekaan kysymys, mutta se on periaatteellisesti tärkeä: ongelmien ratkaisemispyrkimyksen, sääntelyn tai normalistamisen sijalle on tulossa ajattelutapa, jonka mukaan niitä ei voidakaan ratkaista tai normalistaa. Niille voidaan vain määritellä katto- ja raja-arvoja. Yksilölle katto- ja raja-arvot kuitenkin tarkoittavat konkreettisia toleranssirajoja, siis ongelmariskien tai riski-ongelmien optimointia tai sopeuttamista yksilöllisesti kestäväksi tai siedettäväksi tilaksi. Normaalisuusajattelusta ollaan silloin siirrytty turvallisuusajatteluun, ja myös siihen, että yksilöstä itsestään tulee elämänsä päätös-, ratkaisu-, suunnittelu- ja uusintamisyksikkö ja hänen elämästään ”henkilökohtainen kohtalo”.

Juuri tämä tendenssi on tekemässä sosiaalitieteellisestä tutkimuksesta tietynlaista uutta *normatiivista horisonttia*, johon ei liity vuosisadan alun tapaisia tiedeuskonnollisia painotuksia vaan joka asettuu arkipäivän elämänmuotojen ja -tyylien osaksi. Juuri tässä tiede ja tutkimus uhkaavat menettää lumoutensa (orientaatiotietonsa, reflektivoimansa) ja arkipäivän sosiaalinen elämä erityisyytensä. (1989)

Kirjallisuus

- Aittola, T. & Eräsaari, R. Rationalization of the University and the Social Science. Department of Social Policy, University of Jyväskylä, Working Papers N:o 53 1988.
- Arendt, H. *Between Past and Future*. Cleveland and New York 1963.
- Bauman, Z. *Legislators and Interpreters*. Oxford 1987.
- Beck, U. *Risikogesellschaft. Auf dem Weg in eine andere Moderne*. Frankfurt am Main 1986.
- Beck, U. *Gegengifte. Die organisierte Unverantwortlichkeit*. Frankfurt am Main 1988.
- Berlin, I. *Two concepts of liberty*. Oxford 1969.
- Donzelot, J. The promotion of the social. *Economy and Society* 17, 1988:3.
- Douglas, M. *Risk Acceptability according to the social sciences*. London 1985.
- Douglas, M. & Isherwood, B. *The World of Goods*. New York & London 1982.
- Douglas, M. & Wildavsky, A. *Risk and Culture*. Berkeley and Los Angeles 1983.
- Dubiel, H. Die Ökologie der gesellschaftlichen Moral. *Merkur* 41, 1987:12.
- Eräsaari, R. Riskiyhteiskunta. *Tiede & Edistys* 13, 1988:3.
- Ewald, F. *A Concept of Social Law*. Julkaisussa Gunther Teubner, G. ed. *Dilemmas of Law in the Welfare State*. Berlin 1986.
- Friedman, J. Reviewing Two Centuries. *Society* 26, 1988:1.
- Gibbons, M. *The Changing Role of the Academic Research System*. Julkaisussa Gibbons M. & Wittrock, B. ed. *Science as a Commodity: Threats to the Open Community of Scholars*. Harlow, Essex 1985.
- Groh, D. How Subsistence Economies Work. *Development, Journal of the Society for International Development* 1986:3.
- Habermas, J. *Technik und Wissenschaft als 'Ideologie'*. Frankfurt am Main 1968.
- Hartikainen, H. Työelämän sosiaali-indikaattorit ja sovellettu sosiaalitiede – case-tutkimus sosiaaliteknologiasta. Tampereen yliopiston sosiologian ja sosiaalipsykologian laitoksen tutkimuksia 40, 1980.
- Hänninen, S. Intellektuellit, tyyli, valta. *Tiede & Edistys* 10, 1985:2.
- Karisto, A. et al. *Elintaso, elämäntapa, sosiaalipoliittikka – suomalaisen yhteiskunnan muutoksesta*. Juva 1988.
- Lash, S. & Urry, J. *The End of Organized Capitalism*. Oxford 1987.
- Latour, B. *The Politics of Explanation: An Alternative*. Julkaisussa Steve Woolgar ed. *Knowledge and Reflexivity. New Frontiers in the Sociology*

- of Knowledge. Bristol 1988.
- Lehtonen, H. et al. Syrjäytymiskäsitteen käytön ongelmia. Sosiaalihuollituksen julkaisuja 12/1986.
- Leifmann-Keil, E. *Ökonomische Theorie der Sozialpolitik*. Berlin 1961.
- Lepenies, W. *Die drei Kulturen. Soziologie zwischen Literatur und Wissenschaft*. München 1985.
- Lepenies, W. *Die Idee der deutschen Universität – Ein Blick von aussen*. Julkaisussa M. Eigen et al. *Die Idee der Universität*. Heidelberg 1988.
- Lohmann, G. Georg Simmel yhteiskunnallista indifferenssiä purkamassa. *Sociologia* 24, 1987:2.
- Lynd, R. S. *Knowledge for what? The Place of Social Science in American Culture*. Princeton, New Jersey 1970.
- Lyotard, J.-F. *Tieto postmodernissa yhteiskunnassa*. Jyväskylä 1985.
- Naisbitt, J. *Megatrends. Ten New Directions Transforming Our Lives*. London & Sydney 1984.
- Noro, A. Tarkasteluja sosiologian ja ekonomiakritiikin suhteista. Helsingin yliopiston sosiologian laitoksen tutkimuksia No 216. 1978.
- Pearson, H. *Bernard Shaw. A biography*. London & Sydney 1987.
- Pietilä, V. Onko tiede kirjallisuutta. *Tiede & Edistys* 13, 1988:4.
- Ramsay, A. *Sosiaalivakuutus. Valtiotieteiden käsikirja III*, Helsinki 1923.
- Roos, J.-P. *Elämäntavasta elämäkertaan*. Jyväskylä 1988.
- Rosanvallan, P. *The Decline of Social Visibility*. Julkaisussa Keane, J. ed. *Civil Society and the State. New European Perspectives*. London 1988.
- Saarinen, E. *Jörn Donner*. Juva 1987.
- Schanz, H.-J. *Tendenser – omkring pragmatik, kunst og modernitet*. Aarhus 1988.
- Simmel, G. *Philosophie des Geldes*. Berlin 1987.
- Sipilä, J. *Sosiaalisten ongelmien synty ja lievittäminen*. Helsinki 1979.
- Snow, C. P. *The Two Cultures and A Second Look*. London 1969.
- Unger, R. M. *Social Theory: its situation and its task*. Cambridge 1988.

Sosiaalipolitiikka modernisoitumisfaktorina _____

Lokakuussa 1990 Frankfurtissa pidetyillä Saksan sosiologipäivillä järjestettiin korokekeskustelu aiheesta "Sozialpolitik als Modernisierungsfaktor", johon osallistuivat Georg Vobruba, Helmut Dubiel, Wolfgang Fach, Katalin Levai ja Liselotte Wohlgenannt. Toisena puhunut Dubiel päätti esityksensä kolmeen teesiin, jotka muistiinpanoissani ovat seuraavassa hivenen kömpelössä ja asiassällöltään painetusta versiosta¹ poikkeavassa muodossa: 1) "kaikissa poliittisissa ja teoreettisissa leireissä ollaan nykyään yksimielisiä siitä, että byrokraattisesti täytäntöön pannun ja kompensatorisesti suuntautuneen sosiaalipolitiikan määrällinen eteneminen on joutunut kriisiin; tämä kriisi on tehnyt mahdottomaksi liittää sosiaalipolitiikkaan modernisoivia tehtäviä"; 2) "sosiaalipoliittisten toimenpiteiden legitimoivat perustelut ovat joutuneet kulttuurisen modernisoitumisen uhriksi; demokraattisissa oloissa ei ylipäänsä voi enää olla mitään muita sosiaalipoliittisten toimenpiteiden perusteluja kuin kaikkien niiden sfäärien avoinna pitäminen joissa kansalaiset käyvät poliittista kamppailua siitä miten haluavat elää"; 3) "autonomiset aloitteet, paikalliset verkostot ja basisprojektit osoittavat realistisilla vaihtoehdoillaan vanhojen perusteiden epäkelpoisuuden". Teeseissä on kyse sosiaalipolitiikan demokratisoimisesta,² ja niitä on vaikea mennä kiistämään. Esitykseni otsikon olen lainannut tuosta korokekeskustelusta. Dubielin esittämiin teeseihin liittyen aion kommentoida ja tulkita yleisiä periaatekysymyksiä käsittelevää sosiaalipoliittista nykykeskustelua, itse rakentamaani koostetta, jossa arvioidaan 'sosiaalipolitiikkaa modernisoitumisfaktorina'.

Päiväkohtaisen reagoinnin³ rinnalla sosiaalipoliittisessa ajatusmaailmassa esittäytyy kaksi pohjimmiltaan hyvin erilaista ajattelutapaa. Aikaisemmin ne on ehkä voitu esittää *vahvana* ja *heikkona* sosiaalipoliittikkana, mutta nykyään pitäisi varmaankin puhua *terävästä* ja *sumeasta*.⁴

Kun sosiaalipoliittikka on yhteiskunnallisen transformaation dynaamisen esikuvan esittäjä, on se *vahvaa* – tunnetuin ja ehkä aidosti ainoa esimerkki on Eduard Heimannin vuonna 1929 esittämä kapitalismin kehitysmahdollisuuksien ja liberalismien formaalisten vapaustakeiden varaan – hegeliläisessä ja Marxia positivoivassa hengessä – rakennettu talouden yhteiskunnalliseen rationalisointiin pyrkivä sosiaalipoliittikan malli.⁵ Vaikkei sosiaalipoliittikkassa olekaan toisen maailmansodan jälkeen tällaiseen teoretisointiin palattu, kuitenkin esimerkiksi Jürgen Habermas, Claus Offe ja Ulrich Beck työstä, oikeuksista, demokratiasta ja ennen kaikkea *perusturvasta* keskustellessaan liikkuvat ‘heimannilais-hegeliläisessä’ yhteiskunnallisen rationalisoitumisen tarkastelun ketjussa. He uskovat edelleen yleisen intressin olemassaoloon, julkisen kontrollin mahdollisuuteen, demokraattisen yhteiskunnan sosiaaliseen järjestykseen, kun taas Heimannin aikalainen Werner Sombart kiisti sosiaalipoliittikalla olevan yleistä intressiä ja väitti eettisen taloustieteen ajaman sosiaalipoliittikan merkitsevän taloudellisen kehityksen jarruttamista. Hän jopa väitti sitä idylliseksi kuvitelmaksiksi, joka johtaa kannattamaan väistyvää ja takapajuista, ja vaati kapitalismille “valoa, ilmaa ja vapautta”.⁶

Valtiollista hyvinvointia ja siihen liittyvää kansalaisuuden statuksen laajentumista, siihen tapaan kun sitä korostettiin Englannissa 40-, 50- ja 60-luvuilla, pidän *heikon* sosiaalipoliittikan esittäjänä. Richard Titmussin (ja Adrian Sinfieldin) esittämät laajennusyritykset fiskaalisen ja työelämän suuntaan, tai Beveridgen yritykset osoittaa etteivät palvelukset ole mitään muusta yhteiskunnasta erillään olevia kodikkaan myssyn tapaisia autonomisia alueita, eivät – kumpikaan – saavuttaneet laajempaa vastakaikua. Tämä vain vahvistaa kuvaa heikosta eikä itse yhteiskunnalliseen rationalisointumiseen tematisointiin paneutuvasta sosiaalipoliittikasta. Tunnetuin esimerkki lienee T.H. Marshallin esittämä ajatus “kansalaisuuden kehityksessä”, jossa hän erotti dimensiot “civil”, “political” ja “social”, sekä

historiallinen selitys, jonka mukaan valistuneet yhteiskunnat ovat menestyksellisesti käyneet käsiksi näihin dimensioihin yksi toisensa jälkeen.⁷ Huippuna tässä on 1900-luvun welfare state, jonka sanotaan ulottaneen kansalaisuuden käsitteen “sosiaaliseen ja taloudelliseen sfääriin” saakka.⁸ Silloin kun (1949) Marshall tämän kuuluisassa luennossaan esitti, näytti aivan siltä kuin sodan jälkeisen konstellaation vaikutuksesta itse sosiaalinen alue olisi etenemässä lopulliseen voittoon.

Varsinkin Heimann, ehkä myös T.H. Marshall,⁹ on ajatellut tiettyllä tavalla postmarxilaisesti, että sosiaalipolitiikan ja kansalaisuuden edellytykset hautuvat yhteiskunnan helmassa, siis että “ihmiskunta asettaa itselleen aina vain sellaisia tehtäviä, joita se kykenee ratkaisemaan”. Mutta onko itse tehtävä noussut esiin “vain silloin kun sen ratkaisemisen materiaaliset edellytykset ovat jo olemassa tai ainakin muodostumisensa prosessissa”¹⁰ ja mistä tämä on tiedetty? Miltä nämä – talouden, yhteiskunnan ja valtion konfliktitulokset – näin jälkikäteen näyttävät? Adam Smithin “Wealth of Nations” (1776) oli itse asiassa yhteiskuntateoreettinen nekrologi sellaisesta yhteiskuntamuodostumasta, jossa talous ja yhteiskunta olivat itsereproduktiivisesti yhtä. Erot eivät olleet teoreettisesti eivätkä empiiris-analyttisesti kirkastettavissa. Max Weberin teoksessa “Wirtschaft und Gesellschaft” (1922) taas kuvattiin taloudellisen, yhteiskunnallisen ja valtiollisen differentioituneet sfäärit. Hän esitti erottumona sen, minkä Smith oli esittänyt yleisenä teoriana yhteiskunnasta. Hegel yritti filosofisesti saada aikaan sovinnon niiden kesken. Liberalismissa näiden suhteita yritettiin asettaa uudelleen Smithin aiemmin jo luonnostelemalla tavalla. Kaikkiin näihin yhä uudelleen ja uudelleen palattuihin keskusteluihin nähden sosiaalipoliittinen linjanveto on kuitenkin ollut poikkeavaa.¹¹ Tämä pätee ‘vahvasti’ Heimannin ja ‘heikosti’ Marshallin ajatteluun. Sosiaalipolitiikassa ajatellaan, että moderni, oikeudenmukainen ja vastuuntuntoinen yhteiskunta tarvitsee tehokkaan ja voimakkaan talouden, jota ilman jatkuva hyvinvoinnin kasvu ei ole mahdollista – valtio on tässä välittäjä, joka tukee taloutta ja yhteiskuntaa sekä takaa sosiaaliset oikeudet.¹²

Kun on alettu puhua sosiaalipoliittisessa odotushorisontissa taapahtuneesta murtumasta,¹³ on edellä esitettyyn historialliseen ajat-

teluun perustuvia tulkintojakin alettu pitää mieltäylentävinä ja harhaanjohtavina. Talouden ja yhteiskunnan suhteiden kehityksessä on tällä vuosisadalla siirrytty 'teorian tasolla' sosiaalisesti ja kulttuurisesti painottuneeseen yhteiskuntamuotoon, jota iskusanat 'itserefleksiivinen moderni', 'valistunut valistus', 'rationalisoitumisen rationalisoituminen' tavoittelevat, ja jossa – kuten moneen kertaan on sanottu – "kaikki on ihmisten käsissä", mutta "kaiken merkitys on muuttunut".¹⁴ Tällaiseen ambivalenttiin ajankuvaan ei mahdu eikä siinä tarvita konventionaalisen sosiaalipolitiikan 'sosiaalista näkökulmaa'. Hyvin monet sosiaalipolitiikan kommentaattorit ovat siirtyneet kommentoimaan ajankuvan mukaisessa tilanteessa asustavia maallisia voimia ja elämismahdollisuuksia, jotka – väliaikaisuudesta, pysyvien koodien puuttumisesta johtuen – näyttävät pikemminkin kantavan pahoinvointia pahentavan *päälle kaatuneen ambivalenssin* kuin hyvinvointia edistävän *saavutetun ambivalenssin* tunnusmerkkejä.¹⁵ Talouden ja yhteiskunnan suhteiden 'empiiristen' (organisatoristen) muutosten suhteen sosiaalipolitiikka näyttää olevan asettumassa verkostollisesti yhteenliittyneiden¹⁶ intressien konstellaatioon, jossa asioita hoidetaan "viisaan menettelyn" eli managementin tietä.

Nämä muutokset antavat aiheen vanhanaikaisesta sosiaalipolitiikasta poikkeavaan tulkintayritykseen, siihen, että vahvan sosiaalipolitiikan sijasta onkin puhuttava *terävästä* ja heikon sijasta *sumeasta* – termit ovat peräisin niin sanotun sumean säädön (matemaattisesta) teoriasta, jossa kokemukseräisen (lähtöarvoltaan) epätasmallisen arkipäivän tiedon (laskennalliselle) hyödyntämiselle luodaan systemattisia käsittelymahdollisuuksia. Epätasmallisuus tavallaan sekä sallitaan että hallitaan.¹⁷

Aristotelisessa logiikassa asiat joko ovat (1) tai eivät ole (0), mutta asiat voivat sumeasti ajatellen löytyä jostakin ykkösen ja nollan väliltä. Ensimmäisen kerran ajatuksen sumeasta logiikasta (fuzzy logic) esittänyt Lotfi Zadeh puhuu sumeiden joukkojen alkioista, jotka kuuluvat joukkoon jollakin jäsenyysasteella nolasta yhteen. Kun perinteisen joukon raja on terävä, sumean joukon taas on epä määräinen – siis sumea. Siinä koko vitsi. Sumeaan logiikkaan perustuva ajattelu sallii siis useampia vaihtoehtoja kuin vain kyllä ja ei, siis esimerkiksi nuoren ja vanhan sijasta melko nuoren ja aika

vanhan, tai kaljun ja ei-kaljun sijasta hyvin kaljun ja vähän kaljun. Asiat nähdään omassa prosessissaan, omassa kohdentumisessaan.¹⁸

Joku asia voi siis samanaikaisesti joko olla tai ei olla, jokin kohde voi konstituoitua poissaolonsa perusteella, jollakin voi olla samanaikainen sisä- ja ulkopuoli ja niin edelleen. Esimerkiksi menetyksen ja haluamisen 'kohteellisessa' konstituoitumisessa¹⁹ haluaminen muotoutuu suhteessaan jo substituutiksi tulleeeseen kohteeseen sellaisella tavalla, että oikeastaan puute ja haluaminen ovat yksi ja sama asia. Tämä on samalla syynä sille miksi haluamisen kohteena olevilla tavaroilla on Pasi Falkin mukaan palautumattomasti epämääräinen, tai voisiko sanoa, "sumean supplementin" luonne, jolloin – kuten Falk tulkitsee – ne eivät ole plussia eivätkä miinusia, eivät sisäpuolen ulkopuolta eivätkä sen komplementteja, eivät sattumia eivätkä olennaisia, vaan samanaikaisesti molempia. Ei/eikä on joko/taim samanaikaisuutta. Näiden esimerkkien valossa myös puutteen ja puutteesta vapautumisen, ongelman ja sen ratkaisemisen, siis pohjimmiltaan turvallisuusajattelun on oltava yhtä hyvin lähtöarvoiltaan kuin prosessuaalisilta tuloksiltaanakin epätasmallista ja sumea.²⁰

Hyvinvointiyhteiskunnan sisäänkirjaamista (inscription) ja siihen mukaanlukeutumista (inkluusio) koskeva ymmärrys lienee monin tavoin sidoksissa vuosien saatossa omaksuttuun 'kausaaliseen kehitystuloksen' toteuttamis- ja tulkintatapaan. Georg Henrik von Wrightin esittämä looginen analyysi hyvinvoinnin ja onnellisuuden eroista²¹ näyttää valottavan tätä ongelmakimppua. Ajatuksena on, että terävä ote ikäänkuin 'vangitsee' ongelman, kun taas sumeassa otteessa kausaalisia korrelaatteja ei toisinaan edes tarvitse ottaa harkittavaksi. Hyvinvoinnissa on primäärisesti kyse asioiden hyvää- tai huonoatekevyydestä, kun taas onnellisuudella ei ole välitöntä yhteyttä hyväätekevään (beneficial). Nyt tarkkana: kukaan ei nauti tai (voi) iloita (hyvinvoinnissa aineksena olevasta) hyväätekevyydestä, eikä kukaan halua tai tarvitse onnellisuuden aineksena olevaa mielihyvää vaan ihminen *pitää* onnellisuudesta ja *tarvitsee* hyvinvointia, kuten von Wright kirjoittaa. Onnellisuudella ja hyvinvoinnilla on tyystin erilaiset yhteydet "tapahtumiin, prosesseihin ja tilaan ajassa", mikä havainnollisimmin paljastuu kausaalisuuden dimensiolla.

Hyvinvoinnissa tematisoidaan asioiden ja tapahtumien oleminen vaikuttavaa toimintaa, jolloin ratkaisuehdotus, sääntelytoimi tai asiantilan määrittely lepäävät kausaalisten yhteyksien varassa, koska näiden kautta tulevat itse mukaanlukemisen (inklusion) perusteet.²² Onnellisuudesta puhuttaessa ei korrelaatteja ja kausaalisia seurauksia välttämättä tarvitse ottaa harkittavaksi. Vaikka hyvinvoinnin käsite tulee jakaa kahteen eri tavoin 'käyttäytyvään' – nimittäin yksilöllisen menestyksen ja possessiiviseen vaurauden – dimensioon, se on, tai on ainakin perinteisesti ollut taso-, minimi- ja turvarajoiltaan terävä, mikä on heijastunut hyvinvointia koskevaan ajatteluun, voisiko sanoa siten, että sen sosiaalipoliittinen puoli on säilyttänyt terävyytensä ja täsmällisyytensä, kun taas palvelujen ja sosiaalityön puoli on – inklusion logiikan²³ antamien syyksien myötä – lähentynyt yksilöllisen menestyksen ja onnellisuuden sumeita ja ikuisesti vain epätäsmällisesti ilmaistavissa olevia tunnusmerkkejä. Nämä kaksi eivät luonnollisestikaan palaudu (rationaalisen) tarpeentyydytyksen ja (irrationaalisen) hedonismien väliseksi vastakkainasetteluksi. Tämä olisi vain yksi tapa kuvata asioita, mutta ei auttaisi niiden merkityksen arvioinnissa. Mihinkään ei mielestäni päästä siitä, että hyvinvointi (welfare) on vahva konstruktio, joka aina on suhteellisen helposti esitettävissä itse hyvinvoinnissa aineksina olevina aspekteina, komponentteina, osina tai indikaattoreina. Tällainen ikäänkuin kuuluu hyvinvoinnin yhteiskunnalliseen luonteeseen. Niitä voidaan edelleen (kausalisesti) järjestää, kalkyloida tai verkostoida, mutta sitä miten ne näyttäytyvät yksilöllisissä ominaisuuksissa, ei yleensä ole pystytty jäsentämään. Hyvinvoinnilla ei tässä mielessä voi koskaan olla mitään huippua tai täydellisyyttä, vaan kyse voi olla vain sen konstellaation, siinä tarvittavan teknologian tai niin sanotun hyvinvointisysteemin huipusta.²⁴

Heikki Waris sanoi hyvinvointikäsitteen kriteereiksi vakiintuneen "kolme uudenaikaisen sosiaalipolitiikan tavoitetta: kohtuullinen elintaso, sosiaalinen turva sekä vaikeimmin määriteltävänä ja mitattavana viihtyvyys".²⁵ Kaksi ensimmäistä ovat selviä neuvottelukäsitteitä, mutta kolmas ei. Jos viihtyvyyttä pitää haluta ja tarvita, jokin on vinossa, ja jos hyvinvointivaltio organisoii viihtyvyydestä nauttimista ja iloitemista, ollaan siirrytty kansallisen terapian puo-

lelle. Sosiaalipolitiikassa lienee tehty monia surkuhupaisia tutkimuksia siitä kuinka eri asiat ja tapahtumat 'vaikuttavat kausaalisesti viihtyvyyteen'. Luultavasti vanhassa sosiaalipolitiikassa on seurattu ajatusta, että tietystä 'sisäisestä rakenteesta' seuraa tietty 'kehitystulos' ottamatta huomioon elämäntapahtumia – siis laadullisia tekijöitä, satunnaisuuksia jne.²⁶ Ehkä tällaisia joskus on jopa pidetty täydellisen mielivaltaisina, mitä ne tietysti ovatkin, mutta siinä pointti juuri onkin. Elämän laadun käsitteen tultua sosiaalipolitiikkaan, ei kellekään pälkähtänyt päähän yrittää saamistaan tuloksista konstruoida yleistä kohtuullisuutta, turvallisuutta tai viihtyvyyttä, vaan näistä oli tullut vähintäänkin sukupolvikysymys.

Sosiaalipolitiikan määrällisen etenemisen kriisiä, kulttuurisen modernisoitumisen uhriksi joutumista sekä autonomista aloitteellisuutta kommentoidaan kiihtyvällä vauhdilla. Risto Alapuro sanoo, että hyvinvointivaltioprojekti on "menettänyt itsestäänselvyytensä" yhteiskuntaluokkaan perustuvan samastumisen menetettyä "aatteellisen imunsa", mutta se on edelleen kelvannut "tarkoituksen ja mielen antavana poliittisena voimana".²⁷ Raija Julkusen mukaan hyvinvointivaltio on toisen maailmansodan jälkeen "vakiintunut modernisoitumisen tieksi ja malliksi", mutta sen jouduttua "vihamielisten olosuhteiden testiin" sosiaalipoliittisten sitoumusten ylläpito on tullut äärimmäisen vaikeaksi. Modernille Julkunen antaa negatiivisen yksilöivyyssagentuurin mielen: moderni hyvinvointivaltio "yksilöi ihmisiä yhteisö- ja perhesiteistä".²⁸ Silti "pohjoismainen malli on parasta mitä moderni yhteiskunta on naisille tarjonnut" – hoivaliittolaisuuden. Julkusen mukaan hyvinvointivaltio tarvitsee ennen muuta moraalista perustaa, moraalista syntyvää sosiaalista ja valtiota vahvistavaa voimaa. Tässä hän on kommunitarismiksi kutsutun yhdysvaltalaisen moraaliseen liikkeen²⁹ linjoilla, sillä perusarvojen radikaalia pohjustusta tarvitsee Julkusen mukaan paitsi hyvinvointivaltio myös moderni politiikka ja moderni yhteiskuntatiede. Näiden kaikkien panosta tarvitaan "hyvinvointivaltiolisten sitoumusten" säilyttämiseen. Omaan totuuden vaatimukseensa Julkunen ei ota etäisyyttä, sitoumusten säilyttäminen "on välttämätöntä", mutta toteuttamistapaa hän on valmis harkitsemaan.

Oikeastaan tällaisessa terminaalikeskustelussa³⁰ modernisoitumisaspekti ei voikaan tulla esille. Toinen näkökulma, josta taas ikävä

kyllä ei voi vetää *terminaalisia* johtopäätöksiä, on keskustelussa kuitenkin myös avautumassa. Se on sosiaalipolitiikan nykykonstel-laatioon ja malleihin tietyllä tavalla etäisyyttä ottava keskustelu. Siinä sosiaalipolitiittinen ajattelu ottaa etäisyyttä itseensä eli omaan vahvaan tai heikkoon totuuteensa selvittääkseen mitä sosiaalipoliittinen ajattelu on Heimannin ja Marshallin jälkeen ollut.³¹ Tässä on se kiinnostava taustamotiivi, että ennen kuin mennään kohteeseen, siis määrälliseen etenemiseen tai edes sitoutumusten säilyttämiseen, kultuuri- ja arvoperusteisiin, uusiin aloitteisiin tai elämisen perspek-tiiveihin ja niin edelleen, on päästävä selville, tai mieluummin vie-lä ratkaistava *miten kohteesta ajatellaan*, puhutaan, ja – kun sosiaali-politiikasta on kyse – miten tahtomisesta ja haluamisesta puhutaan. Tällaista sosiaalipolitiikan omaa luonnetta perustavanlaatuisemmin selvittelevää keskustelua ei aikaisemmin ole ollut, joskin samalla on syytä olla varovainen: tuskin yhtäkkiä voidaan sosiaalipolitiikan aikaansaannoksista, sen läsnäolevuudesta ja merkittävyyydestä (tai niiden vastakohdasta) sanoa jotain täysin uutta.³²

“Vakuutus konstitui modernin yhteiskunnan ytimen,” todistelee François Ewald,³³ varustaan uudelleen taloudellisten ja moraa-listen riippuvuuksien verkostosta irronneen ihmisen, tuottaen ajan, järjestyksen ja onnettomuuksien hallinnan moraalisia kokemuksia, rationalisoiden traditionaalisia kanssakäymissuhteita sopimuk-sellisiksi muodoiksi. Nykysosiaaliturva edustaa Ewaldin mukaan – Michel Foucaultin vallan teknologian käsitteen avulla tematisoitua – kolmatta turvan institutionalisointipolkua, jonka siis samalla voi ounastella viittaavan kolmeen historialliseen riskeihin ja ongel-miin reagoimisen ja moraalisen-poliittisen teknologian synnyttämisen tapaan. Meillä on siis uusi näyttämö ja, kuten hän sanoo, “maailman symboli”, mutta vapaus ja turvallisuus ovat viimeisessäkin polussa jännitteisessä suhteessa toisiinsa.

Christoph Sachßen³⁴ mukaan taustalla on – Karl Polanyin suu-reksi transformaatioksi nimittävä – porvarillisen yhteiskunnan kanssakäymismuotojen yleistyminen: yhteensopimattomuuksiin vastattiin nostamalla esiin “sosiaalinen kysymys” – “sosiaalinen vastaus” oli hyvinvointivaltio. Kansalaiset tulivat siitä liian riippu-vaiksi, joten se radikalisoitiin “inklusion logiikalla” koskemaan koko väestöä. Nyt ei Sachßen mukaan – vakiintuneiden järjestys-

periaatteiden ollessa tuulijolla – tiedetä miten ratkaista eettiset ja kulttuuriset kysymykset.

Abram de Swaanin³⁵ mukaan taustalla taas vaikuttaa – Norbert Eliaksen sivilisoitumiseksi nimittämä – modernisoituvan yhteiskunnan keskinäisten riippuvuuksien yleistyminen: se tarkoittaa erillisten kompensatioprojektien aikakauden päättymistä ja asioiden tulemistä “kollektiivisesti huolehdittavaksi” siirtopääomien (transfer capital) ja siirtositeiden (transfer bond) avulla. Tämä kollektivisoiva prosessi muokkaa modernia elämää. Viimeaikaiset supistukset ja leikkaukset vaikuttavat tähän de Swaanin mukaan “vain hyvin pinnallisesti”, vaikka ne aiheuttavatkin paljon yksilöllistä harmia, “leikkauksetkin ovat interventioita, ja ne voivat lopulta johtaa keskittymisen lisääntymiseen”, hän kirjoittaa, eivätkä “siirtopääoman kasautumisen keskeiset kulmakivet ole muuttuneet”.

Claus Offen³⁶ mukaan taustavoimana on – Jürgen Habermasin diskurssietiikan koordinaatistossa tulkittu – asioiden (materiaalisten ongelmien) ja niitä koskevien päättelyjen ja tulkintojen radikaali erottuminen: nykyään kohteelliset puhuvat, itsemääritys, avoimissa tilanteissa tapahtuva oppiminen ovat niitä instansseja, jotka normittavat sosiaalipolitiikan menettelytavat ja säännöt. Se tapahtuu diskurssieettisesti, koska kohteena ovat moraaliset säännöt ja menettelytavat eivätkä materiaaliset tulokset. Tällainen tematisointi etenee rekonstruktiiivisesti (eikä konstruktiiivisesti), siinä keskitytään menettelytapoihin (eikä tuloksiin), sen argumentatiivisena päämääränä on erityistekijöiden, strategisten intressien sekä kognitiivisten sitoumusten eliminoiminen yhteiseen hyvään pääsemiseksi (eikä etukäteen tapahtuva hyvän positiivinen määrittäminen).³⁷

Nämä neljä teoreettista mutta myös konkreettiseen materiaaliin tukeutuvaa yritystä puhua siitä miten kohteesta ajatellaan saattavat tarkemmassa erittelyssä paljastua hyvin keskeneräisiksi, ja kertoa ennemminkin – osin piilossa, osin näkyvillä olevista – tausta-oletuksistaan ja teoriasidonnaisuuksistaan kuin ‘itse asiasta’. Ehkä kyse onkin asioiden muuttuneesta luonteesta ja merkityksestä.³⁸

Jos edellä olevat tarjosivat tulkinnan sosiaalipolitiikasta modernisoitumiskäsitteinä, niin pitäisi kai myös voida esittää vastavaikutus, taantumus. Tätä on taitavasti kartoittanut Albert O. Hirschman ottamalla teemakseen ja analyysinsä kohteeksi Marshallin sosiaali-

poliittisen tarinan³⁹ progressiivisesti toisiaan seuraavista vaiheista, ja kytkemällä siihen toisen triadin, kolme reaktiivis-retorista teesiä, jotka hieman yksinkertaistaen voidaan pelkistää perversiteettiteesiksi eli teesiksi sosiaalireformien luonnottomista vaikutuksista, turhuusteeksi eli teesiksi reformien tarpeettomuudesta, ja vaarantumiteesiksi eli teesiksi reformien vaarantavista vaikutuksista.⁴⁰ Aivan pelkästä reaktionaarisuudesta ei kuitenkaan ole kysymys vaan tällaista voi tulla esille kun mikä tahansa ryhmä kritisoi uusia politiikkaehdotuksia. Silti tällaiset argumentit ovat kirjoittajan mukaan tyypillisimmillään silloin kun “konservatiivit hyökkäävät edistyksestä poliitiikkaa vastaan”.

Perversiteettiteesi lienee klassisin ja kiinnostavin: koska valituksen jälkeisessä maailmassa vallitsee “itsepäisesti progressiivinen modernin aikakauden henki”, reaktionaarit kokevat elävänsä vihamielisessä maailmassa. He vastustavat sen intellektuaalista ilmastoa, ja sen itsestäänselvänä pidetyn sosiaalisen työjärjestyksen taustaa, joka heidän mukaansa perustuu väärinymmärrykselle: omaksumtu työtapa tuottaa aiottuihin nähden vastakkaisia seurauksia. Kaikki tämä johtaa maallistuneessa sosiaalisessa järjestyksessä ja taloudellisessa hyvinvoinnissa keinojen ja tavoitteiden sekaisin menoon, ja ohjausmekanismiksi jää – kuten Adam Smith esitti – pelkkä sekularisoitunut aneeminen näkymätön käsi.⁴¹

Seuraavassa T.H. Marshallin kansalaisuuden statuksen laajenemisen progressiivisessa aallossa törmätään samanlaiseen luonnottomuuteesiin, mutta nyt sitä vievät eteenpäin sosiaalitieteen edustajat. Kolmannessa aallossa on sitten kyse tunnetusta varhaisesta hyvinvointivaltiokritiikistä (Forrester, Glazer jne.), jossa esille tulutta markkinoiden ja valtion vastakohtaisuutta käsitellessään Hirschman jo huudahtaa: “Sitä jää ihmettelemään eikö ole mitään mahdollisuutta millä nämä kaksi avun lähettä voitaisiin koskaan panna elämään rinta rinnan ja ehkä täydentämään toisiaan”.⁴² Hän etenee sitten turhuusteesiin (yhteiskunnan syvät rakenteet jäävät koskemattomiksi) ja lopulta vaaranalaistumiteesiin (muutos tai reformi voi olla toivottava, mutta siihen sisältyy vastenmielisiä kustannuksia ja seurauksia), joissa jälleen käydään läpi Marshallin progressiiviset aallot. Vastenmieliset seuraukset voidaan aina esittää heti kun uusi politiikka on omaksuttu, luonnottomuus liittyy

onnettomiiin kokemuksiin, turhana pitäminen etäisyydenottoon tapahtumista. Kiinnostavinta ovat toisaalta ne sofistikoituneet metodiset tyylit, joilla reaktion retoriikkaa analysoidaan ja toisaalta historianfilosofiset uudelleentulkinnat.⁴³

Tällaisen keskustelun paras anti on siinä, että se auttaa ottamaan todesta ne diskursiiviset solmukohdat tai odotushorisonttien ja kokemuskenttien patoutumat,⁴⁴ joita tavallisesti syntyy siellä missä modernit yhteiskunnat joutuvat kiistan- ja kyseenalaisiin kehitystilanteisiin, ja jolloin ryhdytään missionaarisesti vaikuttamaan yhteiskuntapolitiikan kulkuun. Tällöin voidaan esimerkiksi ottaa pohdittavaksi kontrafaktuaalisten väitteiden rajat ja se, milloin ne tulevat julkisuudessa epäuskottaviksi, tai se, mikä lopulta panee liikkeelle itsepäisesti progressiivisten liikelakien relativoitumisen tai pluralisoitumisen ja lakkauttaa lähes ikuiselta tuntuvan hajautumisesta ja eroosiosta syntyvän vetovoimaisen liikkeen.

Aivan oman kysymyksensä muodostaa ekspertiisin erittelyn esiinnoisuus⁴⁵ lähes jokaisella kirjoittajalla: de Swaan käsittelee laajasti ”eksperttiregimeen” uutta asemaa, Beck ”todisteiden esittämisen velvollisuuden säilyttämistä vakiintuneiden määrittelysuhteiden mukaisesti niillä, jotka eivät siihen mitenkään kykene”, Offe alatieteellisten auktoriteettien häviämistä ja ”tieteellisen rationalisoinnin pysyväistymistä”, Rose eksperttien pakonomaista kaksoisliityntää toisaalta valtioon ja toisaalta kansalaisiin – eksperteistä tulee silloin managereita, Fach ja Hodgson niin sanottua pysyvästi epäonnistuvaa reformieksperttiisiä, Perkin professionaalisen ekspertiisin kiinnittymisestä ainoaan ”aitoon resurssiinsa”...⁴⁶ Tähän teemaan palattaneen joskus toiste. Nyt tämä juttu on jotenkin lopetettava.

Managementista on tullut kauas kaikuva – julkisuuteen sosiaalipolitiikkaa modernisoituna salonkikelpoisena faktorina tarjoava – teema, jolloin miltei kertaheitolla on jokaisen pöydällä sellaiset taloudellisuuden, suorituskyvyn ja tehokkuuden käsitteet, joita perinteisesti on kartettu ja vihattu. Talous ei ole pelkkää leikkauksista selviämistä vaan sosiaalipolitiikan omaa taloutta; suorituskyky ei ole merkki yksityisten markkinoiden vieraantuneisuudesta vaan sosiaalipolitiikan omaa suorituskykyä; tehokkuuteen ei enää liity syyllisyyden sekaista epäilyä valtiollisesti järjestetyn turvan arvos-

ta vaan se on sosiaalipolitiikan omaa tehokkuutta. Koskaan ennen ei valtiollista huolenpitoa ole arvioitu näin eikä sosiaalipoliittinen tutkimus ole voinut näitä ottaa huomioon. Sosiaalipolitiikka on yksinkertaisesti ottanut talouden, suorituskyvyn ja tehokkuuden huolehtiakseen ja vastuulleen.⁴⁷ Nyt kun kaikkien pitää pystyä kertomaan “tavoitteensa ja pyrkimyksensä”, “miten näihin päämääriin pyritään”, “mitä toimenpiteet maksavat” ja “mitä tuloksia tekemiset antavat” on saatu kriittinen dimensio sosiaalipolitiikkaan, ja evaluaation ja implementaation tarkastelut ovat alkaneet ilmoittaa, etteivät kiitetyt ja ylistetyt päämäärät välttämättä tuotakaan toivottuja tuloksia vaan kaikki pitää uudelleenarvioida taloudellisuuden, suorituskyvyn ja tehokkuuden (eikä enää valtion, palkkatyön ja perheen) kolminaisuudessa. Sosiaalipolitiikka on astunut ‘poststrukturalismiin’, mikä yksinkertaisesti tarkoittaa että sen on mentävä rakenteiden sisään. Ehkä tällöin saavutettu “ajankuvan ja käytännön etäisyys”⁴⁸ myös vapauttaa vertaamaan ajankuvissa esitettyjä tavoitteita käytännön omiin toimintamekanismeihin.

(1992)

Viitteet

- ¹ Helmut Dubiel: Sozialpolitik als politischer Modernisierungsfaktor, teoksessa Wolfgang Glazer (Hg.): 25. Deutscher Soziologentag 1990. Die Modernisierung moderner Gesellschaften, Oppladen 1991, s. 319-320.
- ² Ks. Ulrich Rödel, Günter Frankenberg, Helmut Dubiel: Die demokratische Frage, Frankfurt am Main 1989.
- ³ Josta hyvä esimerkki on sosiaali- ja terveystieteiden ministeri Jorma Huuhtasen varovaisin sanankääntein esittämä lupaus hoitaa virkaansa niin, “ettei mitään sekamelskaa syntyisi” (HS 25.4.1992), ja ensimmäisen työviikon jälkeen esittämä vaikeuksista huolimatta lievästi vapautunut arvio, “ettei tämä silti ole niin merkillinen tehtävä, etteikö tätä ihminen pystyisi tekemään edelleenkin” (Seura 19/1992, s. 51), vaikka taustalla oli valtavat Eeva Kuuskosken talkoilla ja taustaryhmillä käynnistämät turvaoperaatiot budjetinleikkauksia silmällä pitäen (ks. Risto Uimonen: Julkisuuspeli, Juva 1992, 135-136).
- ⁴ Vrt. “oikean” ja “väärän” monimielisyys, Wolfgang Fach: Wohlfahrt als Argument. Der Streit um den wirtschaftlichen Wert von Sozialpolitik, Soziale Welt 41(1990):4, 441; vahvasta/terävästä ks. Harry S. Dahms: Die Gesellschaftliche Rationalisierung der Ökonomie, Soziale Welt

- 43(1992):2, 141-167, ja heikosta, ks. Paul Wilding: *Social Policy in the 1980s: An Essay on Academic Evolution, Social Policy & Administration* 26(1992):2, 107-114; ks. myös Peter Squires: *Anti-Social Policy. Welfare ideology and the Disciplinary State*. Exeter 1990, 8.
- ⁵ Ks. Risto Eräsaari: *Sosiaalivaltio ja sosiaalipolitiikan itseymmärrys*. Helsinki 1984, 36-58.
- ⁶ Pertti Töttö: Werner Sombart ja kiista kapitalismin hengestä. *Jyväskylä* 1991, 214, 215.
- ⁷ Ks. Albert O. Hirschman: *The Rhetoric of Reaction*. Cambridge, Mass. 1991, 1-3, 84-87; Nikolas Rose: *Disadvantage and Power in the Post-welfare State*, käsikirjoitus 1992, 7-8; Nikolas Rose & Peter Miller: *Political power beyond the State: problematics of government*, *British Journal of Sociology* 43(1992):2, 191-194.
- ⁸ Heikki Lehtonen (Yhteisö. *Jyväskylä* 1990, 251) huomauttaa aiheellisesti, että "hyvinvointivaltiollinen kehitys ei kuvaudu yleisenä kehitystrendinä, joka voitaisiin ottaa kaikkien sosiaalipolitiikka-arviointien normatiiviseksi mitaksi".
- ⁹ Armas Niemisen teos *Mitä on sosiaalipolitiikka* (Porvoo 1955, 29) ei kumpaakaan tunne, mutta hänelle sosiaalipolitiikka ei olekaan kehityksen dynaamisen esikuvan esittäjä eikä kansalaisuuden korkein muoto vaan se "merkitsee yhtä käytettävissä olevaa keinoa yhteiskunnan sopeuttamiseksi yhä jatkuvaan teollistumiseen".
- ¹⁰ Karl Marx: Poliittisen taloustieteen arvostelua, teoksessa Karl Marx & Friedrich Engels: *Valitut teokset*, Osa 4, Moskova 1979, 9-10.
- ¹¹ Ikimuistettavan yksinkertaisesti kirjoitti Jouko Siipi esseessään "Sosiaalipolitiikka ja aika" (*Suomalainen Suomi* 34(1966):3, 138), että olkootpa taloustieteen säännöt "kuinka tosia tahansa, silti niitä voidaan vaarata rikkoa, toimia niitä vastaan tiettyjen päämäärien saavuttamiseksi".
- ¹² Ks. Dahms *ibid.*, 158; kun Jürgen Habermasin (*Järki ja kommunikaatio*, *Jyväskylä* 1989) mukaan sosiaalivaltioprojektin yleiskatsauksettomuuden syynä on juuri näiden perusenergioiden ehtyminen.
- ¹³ Rose *ibid.*, 2, 8-9.
- ¹⁴ Zygmunt Bauman: *Survival as Social Construct. Theory, Culture & Society* 9(1992):1, 30.
- ¹⁵ Kolme usein väärinymmärrettyä pelkoa käy Charles Taylorin (*The Malaise of Modernity*, Concord, Ontario 1991, 2-10) mukaan yli muiden: 1) merkityksen menetys ja moraalisen horisontin hämärtyminen, 2) päämäärien himmeneminen hillittömänä rehoittavan instrumentaalisen järjen vaikutuksesta, ja 3) vapauden ja poliittisen vaikutusvallan menettäminen.

- ¹⁶ Tästä hyvä esimerkki on Open Universityn sosiaalipolitiikan opetuksessa käytettävä teksti, Grahame Thompson et al (ed.): *Markets, Hierarchies and Networks. The Coordination of Social Life*. Worcester 1991, sekä siellä opettavan Fiona Williamsin tuuletuspaperi ”Somewhere over the rainbow: universality and diversity in social policy” (käsikirjoitus 1991).
- ¹⁷ Nojaan tässä kahvikeskusteluista tihkuneisiin tietoihin sekä Sari Tiiron artikkeliin ”Epätäsmällistä, mutta tiedettä” (Suomen Kuvalehti 25-26, 1992, 48-51).
- ¹⁸ Varsinkin japanilainen kehitystyö on kuulemma johtanut satoihin teknologisiin sovellutuksiin ja tuonut sumea sanaston japanilaistoteihin. Sumeat järjestelmät ovat turvallisuussäntelyn asiantuntijajärjestelmä.
- ¹⁹ Ks. Pasi Falkin tutkielmaa *Consuming Supplements: paradoxes of modern hedonism*, s. 68, teoksessa Pasi Falk: *The Corporeality of Consumption*. Helsinki 1992.
- ²⁰ Esa Konttinen (Perinteisesti moderniin. Profioidien yhteiskunnallinen synty Suomessa. Tampere 1991, 11, 255-) ei tätä sisäistä yhteyttä tavoita vaan puhuu siirtymisestä ”moderniin vaiheeseen” sekä ”kentän modernisoitumisesta”, kun taas Harold Perkin (*The Rise of Professional Society: England since 1888*, London 1989, 378) huomaa kuinka ”suurella osalla professionaalista ekspertiisiä ei ole luonnollista niukkuutta, ja sen arvo on suojeltava ja loihdittava esiin”. Ainoa todenmukaisesti niukka resurssi on sen osuus julkisesta huomiosta.
- ²¹ Georg Henrik von Wright: *The Varieties of Goodness*. London 1963, 87-88.
- ²² Oleminen ”jatkovana (sumeana-R.E.) oskillaationa mukaan kuulumisen ja kodittomuuden välillä” (ks. Gianni Vattimo: *Läpinäkyvä yhteiskunta*, ei vl, ei pp, 21) olisi pikemminkin hyvinvoinnin patologiaa.
- ²³ Ks. Niklas Luhmann; *Political Theory in the Welfare State*. Berlin 1990, 34-36.
- ²⁴ Tässä mielessä se on sosiaalisen oikeudenmukaisuuden ja turvallisen elämän ”neuvottelukäsite”, joka – samoin kuin John Rawlsin oikeudenmukaisuuden käsite – aina ikäänkuin tarjoaa vain ”toiseksi parhaan vastauksen” (ks. Bernard Williams: *Left-Wing Wittgenstein, Right-wing Marx*, *Common Knowledge* 1(1992):1, 36).
- ²⁵ Heikki Waris: *Suomalaisen yhteiskunnan sosiaalipolitiikka*. Porvoo 1961, 29.
- ²⁶ Juuri Eino Kaila (Nykyaikainen maailmankäsitys. Helsinki 1929, 199-202) piti – vitalismia kritisoidessaan – laadullisia tekijöitä ”täydellisesti mielivaltaisina”. ”Meidän täytyy olettaa, että laadut ovat (tietyllä rajoituksella) suhteista, järjestyksistä, järjestelmän rakenteista riippuvaisia”,

Kaila kirjoitti, “voidaan siis aina ‘hypätä laatujen yli’”. Kaila päätteli terävästi: “Alkuperäinen rakenne r määrää lainalaisesti tämän tilan t; tämä tila t on lainalaisesti myötävaikuttamassa myöhempään kehitystulokseen k; siispä määrää r lainalaisesti k:n – voidaan ‘hypätä t:n yli’. Tämän täytyy olla aina mahdollista” (ibid., 202).

- ²⁷ Risto Alapuro: Sosialidemokraattisen aikakauden loppu, HS 9.5.1992
- ²⁸ Raija Julkunen: Hyvinvointivaltio käännekohdassa. Jyväskylä 1992, 13-14, 36-37, 40.
- ²⁹ Ks. Hans-Peter Müller: Individualismus als gemeinschaftliche Lebensform? Die “kommunitaristische Herausforderung” der Sozialwissenschaften, Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie 44(1992):2, 368-370.
- ³⁰ Yhdysvaltalaisesta ns. postliberalismista on Paul Picconen mukaan (The Crisis of Liberalism and the Emergence of Federal Populism, Telos 89, 1991, 14) tullut “terminaalaisesti valtiollista”: kun yksilö ei enää voi olla moraalinen lähteenä, liberaalit lisääntyvässä määrin kääntyvät valtion puoleen moraalisena koodina uutena varustajana. John Gray (Against the new liberalism – Rawls, Dworkin and the emptying of political life, TLS, No 4657, 3.VII 1992, 13-15) arvostelee ennen muuta sen poliittisen filosofian tyhjyyttä. Bernard Williams (Left-Wing Wittgenstein, Right-Wing Marx, Common Knowledge 1(1992):1, 33-42) palaa tyylikkäästi poliittisen elämän realiteettien aravaamattoman arvoon: on kyse yhtäläisesti pätevien kilpailevien vaatimusten balanssoinnista, modus vivendin löytämisestä leppymättömille elämänmuodoille, ja toimimisen välittäjänä konflikteissa, joita ei koskaan voida ratkaista.
- ³¹ Kyse ei siis ole vain uusista organisoitumuodostelmista kuten ns. hyvinvointipluralismissa (ks. A. Evers & H. Wintersberger (Eds.): Shifts in the Welfare Mix. Their Impact on Work, Social Services and Welfare Policies. Frankfurt am Main 1990).
- ³² Vrt. Kyösti Pekosen (Symbolinen modernissa politiikassa, Jyväskylän yliopisto – Nykylätkulttuurin tutkimusyksikkö, 25, 1991, 63, 69) huomautukset modernin politiikan haasteista ja nyky-yhteiskunnan sokeiden voimien politiikalle jättämästä tilasta.
- ³³ François Ewald: Die Versicherungs-Gesellschaft, teoksessa Ulrich Beck: Politik in der Risikogesellschaft. Essays und Analysen, Frankfurt am Main 1991, 288-301.
- ³⁴ Christoph Sachße: Freiheit, Gleichheit, Sicherheit: Grundwerte im Konflikt, teoksessa Ch Sachße & H. Tristram Engelhardt (Hg.): Sicherheit und Freiheit. Zur Ethik des Wohlfahrtsstaates. Frankfurt am Main 1990, 9-25.

- ³⁵ Abram de Swaan: *In Care of the State. Health Care, Education and Welfare in Europe and the USA in the Modern Era.* Padstow 1988, 1-11, 218-246.
- ³⁶ Claus Offe: *Fessel und Bremse. Moralische und institutionelle Aspekte "intelligenter Selbstbeschränkung"*, teoksessa Axel Honneth et al (Hg.): *Zwischenbetrachtungen - Im Prozess der Aufklärung.* Frankfurt am Main 1989, 739-793.
- ³⁷ Konsensus toteutetaan 'kommunikatiivisen itsekurin' avustuksella menettelytapojen tasolla pelkin proseduraalisin kriteerein. Tämä on samalla sen toteutamisesta, ettei substantiaalisen siveellisyyden määrittäminen ole mahdollista, eikä ole mitään etuoikeutettua moraalifilosofista tietä totuuteen.
- ³⁸ Pian Thatcherin valtaantulon jälkeen John Baker (*Social Conscience and Social Policy, Journal of Social Policy* 8(1979):2, 114) kai aivan vakavissaan väitti, että "A decision to make school dinners more generally available would be 'social policy', and a decision to cut them back would not be".
- ³⁹ Heimannin sosiaalipoliittista visiota tai ylipäänsä yhteiskunnan differentioitumista tai modernisoitumista Hirschmann ei selvästikään pysty käsitteellistämään.
- ⁴⁰ Albert O. Hirschman: *The Rhetoric of Reaction. Perversity, Futility, Jeopardy.* Cambridge, Mass 1991.
- ⁴¹ Wolfgang Fach (*ibid.*, 449) sanoo sosiaalipoliittisten debattien ja vastakkainasettelujen saavan takaisin rationaalisia mahdollisuuksia vasta sitten kun keinojen ja tavoitteiden välille onnistutaan palauttamaan henkistä distanssia. Nykytilanteessa "jaetut päämäärät syventävät jo olemassaolevia hautoja".
- ⁴² Hirschman *ibid.*, 34
- ⁴³ Jossa vastakkain ovat toisaalta alati toistuvan ja uusiutuvan historiallisen tapahtumisen merkityksellisyys, josta varmistutaan "emanistisin" käsittein, ja toisaalta ajan mukana liikkumiseen perustuvan käsityksen rappeuttava vaikutus. Ensiksi mainittu sanoo: historia on puolellamme. Jälkimmäinen voisi – Walter Benjaminin tunnettuun teesiin tukeutuen – sanoa, ettei "mikään ole rappeuttanut 'sosiaalipoliitikkaa' niin paljon kuin ajatus, että se ui virran mukana".
- ⁴⁴ Joita tavallaan jo Fritz K. Ringer (*The Decline of the German Mandarins.* Cambridge, Mass 1969) eritteli.
- ⁴⁵ Ehkä joku muukin on pannut merkille kuinka paljon nykykeskusteluja on alettu käydä tieteen ja ammattien instituutioita rikkirepivien klassisten satiirien – Rabelaisin Dipsodien kuninkaan, Swiftin Gulliverin ret-

kien ja Voltairen Candiden – kautta.

⁴⁶ de Swaan *ibid.*, 230- ; Ulrich Beck (Riskiyhteiskunnan vastamyrryt. Jyväskylä 1990, 94); Offe *ibid.*, 783; Rose *ibid.*, 22; Fach & Hodgson *ibid.*, 21; Perkin *ibid.*, 378.

⁴⁷ Ks. Wilding *ibid.*, 112-114.

⁴⁸ Riitta Jallinoja (Moderni elämä. Ajankuva ja käytäntö. Rauma 1991, 225) viittaa siihen etäisyyden antamaan sysäykseen, että “ajankuvaa on katsottu aiheelliseksi muuttaa siitä huolimatta, että käytäntö ei ole vielä muuttunut läheskään ajankuvan kaltaiseksi”.

II

Hyvinvointivaltion kriisin lääkäri
ei voikaan rajoittua
yksinomaisesti potilaan (kunnon)
parantamiseen
vaan hänen on suuntauduttava
toimimaan myös sivilisaation
(sisätautien) lääkärinä.

Yksilö sosiaalivaltiokansalaisena _____

Tässä artikkelissa¹ tarkastelen yksilön henkilöitymistä sosiaalivaltiokansalaiseksi, mikä on edellytys sille että hän – muiden uusintamisresurssien puuttuessa – voi pyrkiä järjestämään elämistään sosiaalivaltion uusintamistakeiden valtiollisen sosiaalipolitiikan järjestämien käteissuoritteiden ja palvelusten varaan. Valtiollinen puuttuminen vaikuttaa ihmisten välisiin suhteisiin muutenkin. Ihmiset joutuvat tahtomattaan esiintymään alituisesti valtiokansan jäsenenä. Sosiaalivaltiokansalainen on valtiokansalaisen erikoistapaus.

Jo ”puhtaan oikeusopin” mukaan ”valtio ei tyydy tietyn olotilan aikaansaamiseksi vain säätämään lakeja, joilla sen alaiset yksilöt velvoitetaan käyttäytymään siten, että tuo olotila vallitsee, eikä vain soveltamaan näitä lakeja konkreettisiin tapauksiin ja toimeenpanemaan lakien säätämiä sanktioita”, vaan valtio (kunnat) itse pyrkii aikaansaamaan ”tuon tarkoittamansa olotilan: valtio rakentaa ja käyttää rautateitä, perustaa kouluja ja sairaaloita, huolehtii opetuksesta, hoitaa sairaita... Tämän toiminnan ”valtiollistaminen” merkitsee sen tekemistä virka-asiaksi, toisin sanoen sen uskomista virkamiehiksi kvalifioitujen, työnjakoisesti toimivien orgaanien suoritettavaksi” (Kelsen 1968, 312). – Modernin manner-eurooppalaisen ajatustavan (Santiago Carillo) mukaan ”valtion suoranaisten toimenpiteiden ulkopuolelle jäävien yhteiskunnallisten toimintojen määrä tulee jatkuvasti pienenemään”.

Tällaisen ”normatiivisen järkytyksen” määrittämä käytäntö on kuitenkin kriisiytynyt, mitä ilmentää myös Juha Alhon, Olavi Paro-

sen, Raija Sanstedtin ja Paavo Uusitalon alulle panema keskustelu (ks. Yhteiskuntasuunnittelu 4/1978) ns. itsehoidosta, erityisesti terveystaloudellisen itsehoidon ideologian yhteiskunnallisesta kasvupohjasta ja nykyaikaisista ilmentymistä. USA:ssa levinneen anti-valtiollisen ja antimediisinisen ”self care”-liikkeen (vrt. Illich ja Navarro) rinnalla astetta kovempi kuitenkin on välittömästi valtiollisen politiikan edustajien introdusoima ja manipuloima toisentyypinen itsehoito, kansalaisten ”oma- ja itsevastuullisuuden” korostaminen (ks. Molitor 1975, 306). Se on suorasukainen ilmaus sosiaalivaltioperustaisen uusintamis- ja toimeentulopolitiikan kriisiksi puhjenneista vaikeuksista, joita on nimitetty valtiolliseksi finanssi- ja legitimititeettikriisiksi.

Tähän liittyy myös uudelleen alkanut keskustelu työväen omatai itseavun mahdollisuuksista työvoiman uusintamisessa, jolle on haettu vauhtia ammattiyhdistysliikkeen historiassa ilmenneistä työläisten keskinäistä solidaarisuutta korostaneita organisaatiomuotoja koskevista kokemuksista (Rodenstein 1978) ja jolle on mm. ammattiyhdistysliikkeen piirissä kehitelty valtiollisen sosiaali- ja terveyspolitiikan kanssa tekemisissä olevien ”sosiaalivaltiokansalaisten” laajan vastaliikkeen mobilisoimiseen tähtäävää ”sosiaalipolitiikan itsehallinto-ohjelmaa” (ks. WSI-Studien 1978 ja Schlei & Bruck 1976).

Mikä ”kunnallissosialismissa” on mennyt pieleen? Mistä yksilöllisessä uusintamisessa ja kulutuksessa näyttäytyvät ristiriidat ovat tulleet? Esimerkiksi kaupunkisuunnittelua koskevassa kriittisessä keskustelussa näiden ristiriitojen sisällöllisiä kysymyksiä on valitettavan vähän käsitelty. Usein ne on niputettu pääoman arvonnäköalaksi imperatiivien leimaamaan työvoiman uusintamisprosessiin, esimerkiksi Castellsilla (1977, 265) ihmeikästi ”työvoiman objektiivisesti yhteiskunnallistunut uusintaminen”. Tällainen kritiikki on silti vienyt keskustelua eteenpäin ja materialistisuudessaan se on vienyt pohjaa ”laajennettujen kansalaisoikeuksien” institutionalisointiopeilta (Ralf Dahrendorf) ja teollisen kansalaisuuden opilta (S.M. Lipset). Konkreettiset tutkimukset ovat näet pikemminkin konfirmoineet kriittisempää näkemystä, jonka mukaan kansalaisoikeudet, poliittiset oikeudet ja sosiaaliset oikeudet muodostavat yhdessä perustan, jolle ”eriarvoisuutta voitiin rakentaa” (T.H. Marshall).

Yksilöllinen uusintaminen

Valtio (sosiaalivaltio) saa/ottaa asiakkaansa kierron ja markkinoiden piiristä, ”meluisasta sfääristä” kuten Marx sanoi, joka samalla on ”synnynnäisten ihmisoikeuksien todellinen Eeden”, missä ”on vallalla ainoastaan vapaus, tasa-arvoisuus, omistus ja Bentham” (Marx 1972, 189). Kysymys on porvarillisesta yhteiskunnasta, jossa kilpailun välittämässä yhteiskunnallisissa suhteissa kaksi ristiriitaista tekijää määrittää yksilön/tavaran omistajan asemaa, nimitäin ”taloudellisten suhteiden äänetön pakko” ja vaihtamisen sääntöjä ylläpitävä oikeudellinen (valtiollinen) pakko. Voimme puhua toisaalta lainkuuliaisista ”valtioidealisteista” ja toisaalta yksityisegoistisista porvarillisen yhteiskunnan jäsenistä. Ensiksi mainittu pelkistyi Marxilla kunnialliseksi ja altruistiseksi ”citoyeniksi” ja toinen taloudellisesti eristetyn ja egoistisen ”bourgeoisin” identiteetiksi. Siinä on lyhyesti valtiollisen ja yhteiskunnallisen ero yksilön ja kansalaisen kannalta ja samalla myös valtiollisille instansseille asetettujen korkeampien ”sosiaalisten” velvoitteiden ja taloudellisesti kehkeytyneen egoismin välinen ristiriita. Englantilainen sosiaalipoliitikko Richard Titmuss on näyttävästi nimennyt sen ”altruististen sosiaalimarkkinoiden” ja ”egoististen taloudellisten markkinoiden” väliseksi ristiriidaksi.

Yksilöllinen uusintaminen eli reproduktio tapahtuu markkinoilla ja yksilöllisesti varsinaisen tuotantoprosessin ulkopuolella. Markkinoilla kulutustarvikkeita ostaessaan palkkatyöläinen tai sosiaalivaltiokansalainen (edellyttäen että valtiolliset uusintamistakeet ja lupaukset ovat pitäneet kutinsa) esiintyy tavaran omistajana ja rahan omistajana. Kierron/markkinoiden piirissä vallitsee vapaus: palkkatyöläinen saa järjestää yksilöllisen uusintamisensa miten haluaa ja sosiaalivaltiokansalainen saa käyttää huoltorahansa miten haluaa. Työläisen luokka-asema tuntuu kuitenkin rahasumman pienuuden kautta, palkka/sosiaalivaltion käteissuoritteet ovat epäsuhteessa tarpeisiin (vrt. Hartikainen 1979, 47). Toisaalta työvoiman uusintaminen on palkkatyöläiselle välttämätöntä, sillä välittömään palkkatyösuhteeseen on palattava. Sosiaalivaltiokansalaisen elämistä hallitsee tarkka kontrolli ja valtiollinen/kunnallinen sosiaalipoliitiikan byrokratia pitää huolen suoritteiden ja palvelusten

virtaamisen ”normaalisuudesta”.

Yksilöllinen uusintaminen on yhä enemmän tullut riippuvaiseksi valtiollisista uusintamistakeista ja -resursseista ja samalla enemmän tai vähemmän organisoidusti esitetyistä valtiolle kohdistetuista uusintamisvaatimuksista. Kuitenkin samalla yksilön on alistuttava sosiaalivaltion normatiiviselle järjestykselle, juridisesti: ”valtionsisäisen oikeusjärjestyksen alueelliselle voimassaolopiirille” (Kelsen 1968, 305). Hänen itseinstrumentalisaationsa, ts. yksilön transformoituminen ”valtioidealistiksi”, on kuitenkin ristiriitainen ja vaivalloinen prosessi. Valtion prisman läpi katsottuna tarpeitaan artikuloivat yksilöt näyttävät vain yksilöiden massalta, sosiaalivaltiokansalta.

Sen vastapooliksi kehkeytyy valtion ja kuntien piiriin siis erityinen sosiaalipoliittisesti orientoitunut byrokraatia. Erilaisten ”asiakspiirien” pohjalta muodostuu erilaisia valtiollis-kunnallisen byrokraatian haaroja. Sosiaalipoliittisen byrokraatian alojen ammattimainen ja täysipäiväinen hallintohenkilökunta joutuu tällöin välttämättä näkemään itsensä suhteessa asiakaspiirien intresseihin (vrt. Preuss 1976, 85). Muodostunut sosiaalipoliittinen massarutiini tekee kuitenkin yksilöllisen kontrollin mahdollisuudet pieniksi.

Kehittyneissä kapitalistisissa maissa sosiaalivaltiooperustainen yksilöiden uusintamisrakenne muodostuu siten, että keskimäärin kaksi kolmasosaa valtiollisesta reproduktiopotentiaalista jaetaan yksilöille käteissuoritteina (siis pelkkinä siirtoina, joita varten ei tarvitse tuottaa mitään uusia yhteiskunnallisia rikkauksia) ja yksi kolmasosa ns. julkisina palveluksina tai julkisina käyttöarvoina. Viimeksi mainittujen tuottaminen edellyttää valtiolta erityistä ulkoista resurssiperustaa. Sosiaalivaltiokansalainen on näiden kahden uusintamisorganisaatiotyypin varassa.

Sosiaalivaltiokansalaisen tilanne

Sosiaalivaltiokansalaisen tilanne on monessakin mielessä ristiriitainen. Leimaa-antavana sille on – kuten jo edellä on todettu – valtiokansalaisen erottuminen porvarillisesta yhteiskunnasta, sillä ”sosiaalivaltioidealitina” hänen todellisuutensa poikkeaa hänen omasta empiirisestä todellisuudestaan. Tämä asiantila, joka siis lähtee egois-

tisen tavaranomistajan ja korkeampia velvollisuudentunteita omaavan yksilön ristiriidasta, ei voi olla koskematta sekä asiakaspiiriä eli sosiaalivaltiokansalaista että sosiaalivaltion sosiaalipoliittisesti orientoituneen byrokratian ammattiedustajia. Sosiaalivaltiooperustainen uusintamisysteemi ei toimi yksityisen arvo-orientaation säännön mukaisesti kuten porvarillisen yhteiskunnan ”taloudellinen järjestelmä”. Työkyvyn uusintamiseen ja elämisen välttämättömyyksen järjestämiseen suuntautuvat sosiaalipoliittiset organisaatiomuodot, oli sitten kysymys sosiaalityöstä, terveystaloudesta tai infrastruktuurien suunnittelusta (ks. Ottomeyer 1979, 29), eivät tuota mitään välittömästi vaihtoon, vaan ne tuottavat joko käyttöarvomuotoisia palveluksia, jotka kulutetaan välittömässä käyttöarvomudossaan (”ilmaispalvelukset”), tai erityisiä käteissuoritteita, jotka toimivat resurssiperustana hankittaessa elintarvikkeita markkinoilta. Niillä täytyy kaiken kaikkiaan olla vaikutuksia yksilöiden elämiseen niiden murtaessa aikaisempia elämisen ja uusintamisen tapoja ja niiden leimatessa yksilöiden yksityistä elämänpiiriä eristämällä ja individualisoimalla uusintamista. Samalla tällaisten palvelusten ja käteissuoritteiden keskitetty organisaatiotapa mahdollistaa uusintamisongelmien kollektiivisen käsittelyn ja suunnittelun, mikä institutionalisoituneena rakenteena muokkaa sosiaalivaltion alistamaan uusintamisprosessiin osallistuvien yksilöiden tarverakennetta ja käyttäytymistä.

Traditionaalinen sosiaalivaltion kritiikki on operoinut tunnettujen iskusanojen ”juridisoituminen”, ”ekonomisoituminen”, ja ”byrokratisoituminen” varassa, joilla ilmiöillä tietenkin on reaalin perustansa (vrt. uusintamisongelmien juridinen tunnistettavuus, ekonominen organisoitavuus ja byrokraattinen hallittavuus). Traditionaalisella kritiikillä on pyritty osoittamaan, ettei reaalin ihminen reaalisessa elämänprosessissaan sovi sosiaalivaltiollisen ”reproduktiokalkyylin” puitteisiin. Toisin sanoen jo sosiaalivaltiooperustaisen kompensatiopolitiikan organisoitumistavassa väitetään olevan jotain sellaista, joka on ristiriidassa yksilöiden intressien kanssa. Kriittistä keskustelua voidaan nyt jatkaa tarkastelemalla sosiaalivaltiokansalaisen tilanteen erityisiä kriisitekijöitä (vrt. Gross & Badura 1977): sosiaalivaltiooperustaisen uusintamisen syyt ja päämäärät, laadun ongelma, kustannus- ja organisaatio-ongelma, kontrolliongelma ja vaikutukset.

Sosiaalivaltioperustaisen uusintamisen sisältö

Henkilökohtaisten suoritteiden ja palvelusten syyt ja päämäärät muodostavat ristiriitaisen ykseyden. Primaarit syyt liittyvät tietenkin tulevaisuuteen suuntautuviin ”sosiaali-investointeihin” ja työvoiman uusintamiseen; ja tästä näkökulmasta on esitetty yhteiskuntarakenteellisesti määräytyneitä sosiaalivaltioperustaisen uusintamisen laajentamisen syitä teknisen kehityksen vaatimuksista sosialisointiin ja sopeuttamiseen saakka. Varsinaiset uusintamisiongelmat ja riskit näyttäytyvät kuitenkin vasta sekundaaristen, sosio-kulttuuristen tekijöiden tasolla: porvarillisen perheen rakenneristiriidat, muuttoliike, kaupungistuminen, persoonallisten riippuvuussuhdeverkostojen heikentyminen, kulttuurin muutokset. Tällöin sosiaalivaltioperustaista uusintamista ei ole sosiaalipolitiikkaa ja -suunnittelua koskevassa keskustelussa nähty vain ”uusien” tarpeiden tyydyttämisenä vaan eräänä strategiana pyrkiä tyydyttämään ”vanhoja” tarpeita. Viimeksi mainittu viittaa pyrkimykseen palauttaa itsერიითისille tuotantoyksiköille ja persoonallisille riippuvuussuhteille perustuva, jo hajonnut yhteiskuntamuoto sen tilalle astuneen kapitalistisen tuotantomuodon ”persoonallisen riippumattomuuden esi-neellisen riippuvuuden” perustalle. Toisin sanoen pyrkimyksenä näyttää olevan palauttaa ”olemaan” jotain sellaista, jota olemassa-olevat ”yhteisöt” tai ”markkinat” eivät kykene produsoimaan. Sosiaalivaltioperustainen uusintaminen on siis nähty rahamuotoisena ja byrokraattisena yksilöllisten prosessien rekonstruktio- ja reintegraatioyrityksinä. Kysymys näyttää palautuvan eräisiin moderneihin ilmiöihin (vrt. ”itsehoito”). Mutta mikä on valtiollisen uusintamisen sosio-kulttuurinen potenssi tällaisen tehtävän suorittamisessa ja miten ”palveluyhteiskunta” voi suorite- ja palvelusprosessina (vrt. solidaarisen toiminnan mahdollisuudet) poistaa ”syitä” ja päästä oletettuihin päämääriinsä?

Kysymys sosiaalivaltioperustaisten uusintamisresurssien ja itse uusintamisen laadusta ei palaudu pelkästään siihen, että valtion interventionistisen ekspansion lisääntynyt määrä muodostuisi huomommaksi laaduksi eikä myöskään siihen kysymykseen, onko

sosiaalivaltioperustainen uusintaminen ”tuottamatonta”, ”huonoa” ja ”hyödytöntä” vai ”tuottavaa”, ”hyvää” ja ”hyödyllistä”. Kysymystä sosiaalivaltiollisten suoritteiden ja palvelusten laadusta ei nähdäkseen voida tällä tasolla ratkaista – sen vuoksi ettei ole olemassa intersubjektiiivisesti käyviä kvaliteettimäärytyksiä. Tämä taas johtuu sosiaalipolitiikan eriytymiskehityksestä, jonka seurauksena – esim. ryhmä-, alue-, sukupolviperustaisen eriytymisprosessin seurauksena – varsinkin ns. aineksellisten palvelusten (ks. Hansson 1979) käyttöarvon laadusta on perin hankala keskustella. Asiakaspää on itse asiassa sosiaalivaltiolle ”kätkeyty resurssi”, sosiaalivaltiokansalaisten tunteminen olisi eräs sosiaalivaltioperustaisen uusintamisen tehokkuuden tae. Näin ollen ns. elämisen laadun parantamisen kytkeminen kapitalistisen sosiaalivaltion toimintaan ei ole itsestään selvää (vrt. elämisen laatu reaalitulojen korvikkeena). Juuri kvaliteettia koskevasta ja yksilöiden välisiä riippuvuussuhteita korostavasta painotuksesta on noussut – kun on todettu ettei valtiollinen vs. yksityinen organisoiminen tuo tähän ratkaisua – vaihtoehtoisen sosiaalipolitiikan vaatimus: ei-sosiaalivaltioperustainen ja ei-markkinaperustainen luontaismuotojen ja vastavuoroisuusperiaatteiden romantisointi.

Kustannus- ja organisaatio-ongelmaa on jo edellä sivuttu. Kustannus- ja tehokkuusongelmaan vaikuttaa näet huomattavasti sosiaalivaltiokansalaisen uusintamisen henkilö- ja asiakasintensiivinen perusluonne (anonyymi sosiaalivaltiokansalainen sosiaalivaltion ”kätkeytynä resurssina”). Sosiaalivaltiollinen henkilökunta on rajoitettu, eikä sosiaalivaltiollisia toimihenkilöitä voida korvata koneilla. Jopa eräänlaista maallikkostrategiaa on ehdotettu tämän ongelman ratkaisuksi: ei-erikoistuneiden sosiaalivaltiollisten toimihenkilöiden suosimista ja roolinvaihtoa sosiaalivaltion ammattiedustajien ja sosiaalivaltiokansalaisten välillä. Toisaalta henkilökohtaisten suoritteiden ja palvelusten järjestämistä on pyritty kehittämään rationalisoinnilla. Ei ehkä ole kovinkaan yllättävää, että tässä rationalisoinnissa materiaalistien hyödykkeiden tuotannosta, kapitalistisesta tavaratuotannosta, nousevat mallit ovat lyöneet itsensä läpi valtion sisään. Erään esimerkin tarjoaa taylorismin soveltaminen sosiaalipalvelusten tuotantoon (ks. Patry 1978). Tällöin, paljolti sosiaalipolitiikan resurssija koskevien supistusten, ts. ka-

pitalismin syklisen liikkeen, vaikutuksesta inputit (sosiaalivaltio-kansalaiset, asiakkaat) luokiteltiin tarkasti henkilö- ja tapauskohtaisten tunnusmerkkien ja sosiaalivaltiokansalaisen prosessoinnin vaatiman ajan mukaan. Työmetodit standardisoitiin (toimistotyö vs. ”interaktio” sosiaalityöntekijän ja asiakkaan välillä). Näin päästiin standardisoituihin prosessointiaikoihin, ja tapausluokittelun avulla jopa kullekin asiakastyypille sopivaan prosessointiaikaan ja lopulta sen vaatimaan sosiaalivaltiollisen henkilökunnan tarpeeseen. Tämä paljastaa kiinnostavan yhteyden tavara-tuotannon ja sosiaalivaltion keskinäisyydessä: rahamuodossa saadut käteissuoritteet ja rationalisoidut ainekselliset palvelukset tulevat sosiaalisen caritaksen korvikkeeksi. Yksilöllinen reproduktio-prosessi saa taloudellis-institutionaalisen luonteen, jolloin taloudellisesti relevantit ja juridisesti tunnistettavat reproduktio-ongelmat tulevat muita helpommin sosiaalivaltiooperustaisen uusintamisen piiriin ja koko sosiaalivaltiooperustainen uusintamisprosessi saa tavara-tuotannon rationaalisuuskäsityksen mukaisia piirteitä. Vertaa myös käänteinen esimerkki: tavaraesteettisten mekanismien leimaamalla kapitalistisilla markkinoilla ”sosiaalihuollon arkaaiset monet” tunnistuvat. Siinä syy sosiaalivaltiokansalaisen nöyryytymiselle ja stigmoitumisen tunteelle. Valtioidealitina olo ei ole helppoa.

Vaikka sosiaalivaltion suorite- ja palvelusektorin asiakas onkin tärkeä ”tuotannontekijä” henkilökohtaisen uusintamisen organisaatiossa, asiakaspiiri ei kuitenkaan ole määräävä vaan tarjontapuoli, ts. sosiaalivaltiollinen apparaatti. En tarkoita tässä vain formaalista valtaa ja mahtia enkä siihen läheisesti liittyvää ”pakkoauttamismentaliteettia” (vrt. Erving Goffman) vaan sosiaalivaltiooperustaisen uusintamisen kontrolliongelmia laajemmassa mielessä. Kysymys aktualisoituu siinä, että sosiaalivaltion professionaalisen edustajan toimintaan liittyy sosiaalisen ja poliittisen kontrollin mahdollisuus. Se on kontrollia, joka on ongelman ratkaisuksi tuodun asiakasdemokratiaehdotuksen saavuttamattomissa. Sosiaalivaltion kontrollifunktiossa oikeastaan kiteytyy koko sosiaalivaltiokansalaisen dilemma: sosiaalivaltion uusintamisresurssit ovat yksilön käytössä vasta sitten, kun hän intressiensä läpiviennissä ja tarpeidensa artikuloinnissa käyttäytyy porvarillisen yhteiskunnan kanssakäymis-

muotojen mukaisena vastuullisena subjektina, ts. sosiaalivaltiokansalaisena. Ja tämä taas edellyttää vaihtoperustaisen uusintamisen (palkkatyö) ja viime kädessä yksilöllisen uusintamisen pitämistä realiteettina. Toisin sanoen uhkaamalla tietyissä sosiaalivaltiokansalaisen tilanteissa uusintamisriskien jälleenindividualisomisella valtiollinen instanssi voi ylläpitää stabiileja suhteita ja torjua ”virheellisiä” intressejä. Nimenomaan ei-palkkatyön aiheuttamien uusintamisriskien ja ristiriitojen aiheuttamassa tilanteessa tämä ongelma aktualisoituu. Tämä on kaiken kaikkiaan ilmaus sosiaalivaltion toiminnan rakenteellisesta ongelmasta, joka sosiaali- ja hyvinvointivaltion kriitikoille on näyttäytynyt valtion epäonnistumisena tehtäviensä hoitamisessa ja sosiaalivaltion agentuureille erityisenä sosiaalivaltion rakenteellisia mahdollisuuksia koskevana ongelmana.

Lopuksi

Edellä sanotun perusteella on jo selvää, ettei tutkimuspohjaista tietoa sosiaalivaltion vaikutuksista ole kovin paljon olemassa, vaan kysymys on laajassa mittakaavassa aktualisoitunut vasta siinä tilanteessa, jossa sosiaalivaltiooperustaisen uusintamisen kriisi on ilmentynyt. Sosiaalivaltion intervention ns. taloudellisista vaikutuksista on valtion omien talouspoliittisten intressien vuoksi verrattain paljon tietoa (vrt. Pekka Kuusen ongelma 60-luvun sosiaalipolitiikassa). Sen sijaan vaikutuksista ei-taloudelliseen käyttäytymiseen, ts. sosiaalivaltiokansalaisen elämäntyyliin ja arkipäivään, vapaa-aikaan ja harrastustoimintaan, ei tutkimusperustaista tietoa juuri ole olemassa. Minkälaista on sosiaalivaltiokansalaisen vapaa-aika/ arkipäivä, joka ei ole alistettu kuten palkkatyöläisellä ”puhtaaseen” regeneraatioimintaan eli uusiutumiseen (ks. Rasmussen 1978) sen kaventuessa esim. regeneraatiotason alentumisen vaikutuksesta (vrt. vanhuksat), ja mitkä sosiaalivaltiokansalaisten reaaliseata elämäntilanteesta nousevat tekijät (vrt. esim. työttömän tilanne) estävät uusiutumiseajan hyväksikäytön? Kiinnostava kysymys on sosiaalivaltiooperustaisen uusintamisen vaikutus palkkaprosessin ulkopuolella elävien yksilöiden tarvekonstellaatioon sosiaalivaltion toiminnan stabilisointi- ja normeeraustoimien välityksellä ja se, missä

määrin yksilöt ”valitsevat olosuhteensa” niiden ”sosiaalivaltiolistamismahdollisuuksien” mukaan. Vaikutusten tutkimiseen kuuluisi myös kysymys siitä, missä määrin sosiaalivaltio itse luo tai provosoi ongelmia ja ristiriitoja. – Yhdyskuntasuunnittelulla, jos sitä on vielä olemassa, on vaikea ongelma edessään. Ns. pysyviä julkisia käyttöarvoja (kaupunkirakenteet, asutusalueet, julkiset rakennukset jne.) voidaan vaikkapa vain teknisesti suunnitella, mutta miten on ”vaihtelevien julkisten käyttöarvojen” laita?

(1979)

Viite

- ¹ Artikkelin perustuu Westermarck-seuran järjestämällä sosiologipäivillä 23.-24.2.1979 pitämään alustukseen ”Sosiaalivaltion kontrollifunktio ja sosiaalivaltiokansalaiset”.

Kirjallisuus

- Castells, Manuel: Die kapitalistische Stadt. Ökonomie und Politik der Stadtentwicklung. Hamburg/Westberlin 1977.
- Gross, Peter & Badura, Bernhurd: Sozialpolitik und soziale Dienste: Entwurf einer Theorie personenbezogener Dienstleistungen. Teoksessa Soziologie und Sozialpolitik, Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie, Sonderheft 19/1977.
- Hansson, Finn: Valtio ja työvoiman uusintaminen. Sosiaalipolitiikka 1978. Oulu 1979.
- Hartikainen, Hannu: Ekonomiakritiikki, luonnenaamiot ja subjektiviteetti. Tiede & Edistys 1/1979.
- Kelsen, Hans: Puhdas oikeusoppi. Porvoo 1968.
- Marx, Karl: Das Kapital. Erster Band. MES Bd. 23. Berlin 1972.
- Molitor, Bruno: Dem Sozialstaat Grenzen setzen. Arbeit und Sozialpolitik 8-9/1975.
- Ottomeyer, Klaus: Identity formation and crisis in everyday capitalism. Esitelmä Westermarck-seuran sosiologipäivillä 23.-24.2.1979.
- Patry, Bill: Taylorism comes to the social services. Monthly Review 5/1978.
- Preuss, Ulrich K.: Zum Strukturwandel politischer Herrschaft im bürgerlichen Verfassungsstaat. Teoksessa Claudio Pozzoli (Hg.): Rahmenbedingungen und Schranken staatlichen Handelns. Zehn Thesen. Frankfurt/M 1976.

- Rasmussen, Film Dam: Arbejderens situation, de sodale problemer og revolutionen. Köbenhavn 1978.
- Rodenstein, Marianne: Arbeiterselbsthilfe, Arbeiterselbstverwaltung und staatliche Krankenversicherungspolitik in Deutschland. Teoksessa Tim Guldemann & al.: Sozialpolitik als soziale Kontrolle. Starnberger Studien 2. Frankfurt/M 1978.
- Schlei, Marie & Bruck, Dorothea: Wege zur Selbstbestimmung. Sozialpolitik als Mittel der Emanzipation. Köln – Frankfurt/M 1976.
- Standfest, Erich (Hg.): Sozialpolitik und Selbstverwaltung. Zur Demokratisierung de Sozialstaats. ESI-Studien Nr. 35, Köln 1978.

Palveluyhteiskunnan patologiat? _____

Palveluyhteiskunta on samalla kertaa fraasi ja fakta, kehitys- ja vapausperspektiivinsä kadottanut antiutopia ja elämäämme iskos- tunut normaliteetti. Amerikkalaisen jälkitekollisen yhteiskunnan kovat nimet Daniel Bell, Amitai Etzioni ja W.W. Rostow ovat asetaneeet sekä palveluyhteiskunnan käsitteen että sen mahdollisuuden kyseenalaiseksi. Ei kuitenkaan sen vuoksi, että urbanisoituminen on tuottanut tyhjän päällä seisomista ja juurettomuutta eikä kosmopoliittista kaupunkilaiselämää. Ei myöskään sen vuoksi, että palkkatyön ja arkielämän toimintojen dualisoituminen on tuottanut epäselviä tilanteita ja uudenlaisia vaikeuksia eikä joustavaa modernia elämää. Eikä senkään vuoksi, että sosiaalivaltion järjestämä palveluapparaatti on byrokratisoitunut ja kommunikaatioteknologian välityksellä alkanut kuormittaa arkielämää sen sijaan että tuottaisi siihen valistusta ja vapautta. He edustavat pikemminkin ryhtiliikettä, joka tuputtaa meille analyysin ja erittelyn sijasta uskontoa (Bell 1980), ryhdistäytyvää reindustrialismia (Etzioni 1983) ja kesyn monetarismien sijasta tuhtia kapitalistista teknologiaa (Rostow 1983). Sosiaalivaltiollinen palvelutoiminta on vielä sillä tavalla jäljessä (edellä?), että sen kehittelyjä voidaan pitää 'modernin palveluyhteiskunnan' sosiaalipoliittisena korrelaattina.

Sosiaaliset kitit

Sosiaalipolitiikalla on iät ajat pyritty muodostamaan puskureita markkinoiden anarkiaa tai satunnaisempia haitallisia vaikutuksia

vastaan. Sen nykystrategiana korostuvat välittömät ja välilliset palvelutoiminnot psyko- ja socialisaatiopolitiikkana markkinoiden vaikutuksia vastaan (vrt. Eltard & Henriksen 1984, 4). Palvelutoiminnan organisaatio ja intensiteetti vaihtelee kovasti eri kulttuureissa, mutta nykyään tässä yhteydessä mainitaan yleisesti apu, tuki, ohjaus, palvelu, hoito, hoiva, auttaminen, neuvonta, kasvatus, suoja, turva, valmennus, opetus, kuntoutus, ennaltaehkäiseminen, terapia, valistus, kontaktitoiminta jne. Ne mielletään sosiaalisiksi toiminnoiksi ja varustetaan tätä ilmaisevalla määreellä (vrt. Gross 1983, 86), millä halutaan viitata niiden tuottamiseen sosiaalivaltion avulla tai ohjaamana sekä niiden avun luonteeseen. Kuka muuten jaksaa pysyä perässä tai enää käsittää, missä hoiva loppuu ja turva alkaa tai missä hoivaturva muuttuu hoitovalmennukseksi? Perustuslakikeskusteluissa on puhuttu taloudellisista, sosiaalisista ja sivistyksellisistä perusoikeuksista tss-oikeuksina. Sosiaalivaltion palvelutoiminnoista keskusteltaessa voitaisiin puhua *kitti-toiminnoista*. Tällöin ei tule tehdä jyrkkää eroa julkisten ja yksityisten eikä virallisten ja epävirallisten palvelukohteiden välillä, vaan kysymys on joustavista ja liikkuvista kittitoiminnoista. Kitti-toiminnot vastaavat tai pyrkivät vastaamaan reaalisiin ongelmiin, jotka aiheutuvat yhteiskunnallisen kehityksen ja eriytymisen aikaansaamasta yhteyksien ja yhteisöllisten apumuotojen transformaatiosta.

Palvelutoiminnalla, jolla on edellä luetellun kaltaisia funktioita, on yhteyksiä *nykysosiaalivaltion kriisin kolmeen pääläjiin*. Finanssikriisi eli rahojen riittämättömyys luo ilmapiirin, jossa on paineita sosiaaliturvan purkamiseen ja ammatillisen auttamistoiminnan korvaamiseen sosiaalivaltion tukemalla vapaaehtoistyöllä. Hallinnon ja sosiaalibyrokratian kriisi ilmenee institutionalisoitujen apujärjestelmien tehottomuutena ja niiden taipumuksena murentaa ihmisten elintärkeitä arkipäivän kulttuurisia voimavaroja (vrt. Strasser 1979). Arkipäivän kriisi on sen käänttöpuoli ja näyttäytyy palvelutoiminnan vaikeuksina sovittautua arkipäivän sosiokulttuurisiin järjestelmiin. On huomattava, ettei sosiaalivaltion kriisi suoraviivaisesti vähennä, leikkaa tai supista palvelutoimintaa, vaan tuloksena on yhtä hyvin palvelutoiminnan muodonmuutoksia ja päiväjärjestykseen asettuneita uusia priorisointeja. Jälkimmäisestä on esimerkkinä tehostetun palvelutoiminnan suuntaaminen työttömien

nuorten kulttuureihin.

Esimerkkinä siitä, kuinka muodonmuutos voi tapahtua olkoon aiemmin (Eräsaari 1983a, 200-202) esitetty malli, jonka jälkikäteen voisi tulkita julkis-sosiaalisessa käyttäytymisessä tapahtuvaksi palvelutoiminnan standardien välittämäksi 'sivilisoimiseksi kurinalais-tamalla'. Palvelutoimintojen avulla muodostetaan pienperheiden elämään uusia auktoriteetteja, joiden alaisuuteen näiden toivotaan sosiaalistuvan. Niiden luonne muuttuu itsetarkoitukselliseksi ja palvelujen tuottaminen mitoitetaan kauaksi itsemääräämisen ja itseorganisoitumisen alueen tavoittamattomiin. Sosiaalitieteellisen tutkimuksen avulla paljastetaan elämistylien kätkeyistä tai piilossa olevista sisällöistä uusia palvelutoiminnan tarvitsemia voimavaroja. Auktoriteettien tottelemisen ja kurinalaisen seuraamisen vaatimukset johtavat asteittain asiakkaan oman arviointikyvyn kiistämiseen. Palvelutoiminnan avulla ihmisiä sosiaalistetaan omakohtaiseen kurinalaisuuteen ilman että valtateknologian ja kontrollin muodot tulevat näkyviin. Itseään toteuttava kriisi-ajattelu yleistyy, 'elämän' tulkitaankin muodostuvan erilaisten kriisien ja niiden vaatimien erityisauttajien ja auttamisinstituutioiden eikä elämisen välityksellä; tarvitsevan asiakkaan käsite hämärtyy, kun palvelutoiminnan kohdealue laajenee ei-tarvitsevien, epäiltävien tai esi-häiriintyneiden suuntaan. Palvelutoiminnan järki uhkaa tehdä tyhjäksi sitä inhimillisyyttä, mikä joskus oli tämän toiminnan lähtökohtana. Siksi kaikissa niissä maissa, joissa tavataan pitkälle kehittyneen palveluyhteiskunnan piirteitä, esiintyy myös laajaa palvelutoiminnan arvostelua ja vastavalistusta, josta osa on funktionaalisesti välttämätöntä palvelutoiminnan voimavarojen selville saamisen ja oikeuttamisen vuoksi ja toinen osa on saatujen kokemusten kriittistä käsittelyä ja sivilisaatiokriittistä keskustelua.

Vastavalistus

Kanadassa näyttää jo kymmenisen vuotta sitten alkaneen terveyden eettisiä ongelmia käsittelevä keskustelu, joka mielenkiintoisella tavalla poikkeaa tavanomaisista uomista. Tähän liittyvät raportit (esim. Johnson 1976, McKinley 1979 ja Tsalikis 1977) käsittelevät paitsi ihmisten vaikutusmahdollisuuksia ja omaa terveydentilaa

koskevia ahdistuksia (vrt. Karisto 1984, 188, 202, 215) myös laajempaa kokonaisuutta, jota voisi sanoa terveyden sivistyspolitiikan kritiikiksi ja itserefleksioksi. Tässä keskustelussa ei ratsasteta muotiteemoilla, vaan kriittinen keskustelu nousee terveystalouden suunnittelussa ja terveyskasvatuksen käytännöissä saaduista ja hankituista kokemuksista. Terveyden eettisten ongelmien tarkastelu nousee terveystalouden suunnittelutyöstä, ja se kirjoitetaan samoilla kynillä, joilla on synnytetty terveyskasvatuksen ohjelmat ja julkisuustyö.

Olisi kiinnostavaa tietää, millaisen oppimisprosessin tulosta tämä keskustelu on: onko sillä ollut vaikutuksia ja miten se mahdollisesti on muuttanut terveystalouden keskustelun ilmapiiriä? Jos keskustelu on radikaalisempaa kuin käytännöt, onko keskustelu sittenkään radikaalia? Tällaisia tietoja ei ole kuitenkaan käytettävissä, vaan on tyytyminen debatin keskeiseen ideaan, joka on *kriittisten ehtojen ja vastanormien* kehittäminen terveystalouteen keskusteluun ja tutkimuspolitiikkaan.

Pääteesinä on esitetty, että terveyspalvelujen tuottaminen on ajautunut yhä enemmän 'terapeuteollisuuden' osaksi, ja tämän vuoksi terveyspalvelujen tavoitteet ja sisällöt ovat tulleet epäselviksi. Terapeuteollisuuden kasvu on Rodrigue Johnsonin (1976, 2) mukaan tuonut terveyssektorin toimintaan tiettyä sosioteknologista determinismia ja kaupallistumista. Ja tältä pohjalta hän katsoo, että terveystalouden tutkimus tulisi "asettaa rajoja terapeuteollisuuden kasvulle" (ibid.) sekä kehittää kriittisiä vastavoimia terveyspalveluiden kapitalisoitumista (vrt. Fuhrke 1981, 201-206) vastaan.

Milloin muuten palvelujärjestelmien sosiaaliteollinen kritiikki olisi aiheuttanut jostakin palvelujärjestelmästä luopumisen? Minkälaiselta näyttäisi (toistaiseksi kirjoittamaton) palvelujärjestelmien kriittisen kritiikin vaikutusten historia? John B. McKinley (1979, 551) ja Georg Tsalikis (1977, 107-118) ovat tehneet ehdotuksen, jonka mukaan sosiaalivaltiolle ei tulisi antaa lupaa kehittää tai käyttää palvelujärjestelmää tai sosiaalitekniikkaa ennen kuin sen luonnetta ja vaikutuksia olisi kriittisesti tutkittu.

R. Johnson väittää (1976, 2), että terveystalouden suunnittelussa aliarvioidaan ihmisten omia terveyttään ja hyvinvointiaan koskevia käsityksiä. Hän jopa väittää, että yksilöiden oma teoreettinen

käytäntö, heidän omat käsityksensä ja hahmotustapansa 'ylittävät' tai ovat sisällöllisesti kehittyneempiä kuin suunnittelijoiden käsitykset ja teoriat. Milloin näitä aletaan systemaattisesti tutkia tai milloin ryhdytään keräämään kokemuksia yksilöiden omista terveyden, arkipäivän elämän tai arkipäivän terrorin teorioista vai onko palvelujen kulttuurinen koodi jo niin pitkälle sisäistetty, että tällaisen tiedon keruun tuloksena olisi normaalin kulttuurisen koodin löytäminen asiakkaidenkin päistä?

Johnson arvostelee terveystieteistä tutkimusta ja suunnittelua naturalismista, siitä, että se liikaa pohjaa ajattelutapaansa 'elämän kemiaan' eikä elämisen sosiaalisesti ja kulttuurisesti merkityksellisiin sisältöihin. Juuri naturaaliempiriaan pohjaava ajattelutapa johtaa herkästi palvelujärjestelmän poikkeamiseen 'luonnolliselta polultaan' jollekin toiselle reitille, jolla "ei ole mitään suuntaa" kuten Johnson toteaa. Siksi "hyvinvointina pitämämme terveys on uhkaavasti muodostumassa sairaudeksi. Se ei ole vielä muuttunut patologiaksi, mutta ensimmäiset merkit ovat jo olemassa tuskin huomattomasta hyvinvointi-pahoinvointi-mittakaavan rappeutumisesta" (Johnson 1976, 9).

Johnson näkee terävästi palvelujärjestelmän muuttumisen labyrintiksi: jos palveluapparaattia liikutteleva sosiaalivaltio käsittelee insinöörimäisesti asiakkaitaan esineinä ja luonnon aineksena, tulee kuuliaisesta ja tottelevaisesta asiakkaasta tarkoituksellisesti aiheutettu koko palvelujärjestelmän alkuunpanija (ibid., 35), eikä kukaan enää kysy tervettä refleksiota, Johnson huomauttaa.

Mitä puute on?

Seuraava askel Johnsonin teeseistä eteenpäin olisi palveluverkoston käsittelemien 'ongelmien' systemaattinen ihmettely. Samalla tarkastelu muuttuu abstraktiksi ja arkielämän taseisia esimerkkejä on vaikea keksiä tai sitten ne ovat pelkkiä latteuksia.

Mitä ovat sosiaaliset ongelmat, puutteet, niukuudet, vajeudet, sairaudet, puutetilat tai mitä tarkoittaa se, että sairaus tulkitaan hyvinvoinnin vajeeksi (Karisto 1984, 2)? Mikäli vaje nähdään resursien puuttumisena, joudutaan kysymään, mitä ovat resurssit ja miten ne muotoutuvat arkipäivän toimeentulokamppailussa. On ky-

syttävä, mitkä ovat sellaisia puutteita tai vajeita, joiden varassa ihmiset eivät voi elää? Entä minkä varassa ihmiset voivat elää? Palvelujärjestelmän kriittisen arvioinnin on ennemmin tai myöhemmin kyettävä vastaamaan tällaisiin vaativiin ja yhteiskuntateoreettista perustutkimusta edellyttäviin kysymyksiin.

Sosiaalipolitiikan historia on sivistyksellisten toimeentulonormien asettamisen historiaa. Sosiaalipolitiikan pitkä linja on muodostunut sosiaalisista normeista ja standardeista, joita on asetettu puutteesta ja niukkuudesta vapautumiseksi. Yksinkertaisissa asetelmisissä puutteen tai puutteiden tarkastelu on helposti ymmärrettävää, koska niissä jotkut asiantilat – esimerkiksi nälkä, sairaus, asunnottomuus jne. – ovat helposti objektivoidavissa, ja siten puute ja siitä vapautumisen strategiat ovat läpinäkyviä ja pysyvät käsissä. Vastaavat käytännölliset ratkaisumallit, joista institutionaalinen sosiaalipoliittinen toiminta muodostuu, suorastaan tyrkyttävät näköalaksi universaalihistoriallista 'modernisoitumisen' prosessia.

Mutta jo 1950- ja 60-lukujen hyvinvointivaltiota koskevassa keskustelussa – huoltovaltion muuttuessa tuolloin koko kansan hyvinvointivaltioksi – myös puutteen kategoriat valtiollistuivat ja muuttuivat asteittain läpinäkymättömiksi asioiksi.

Kun palveluiden järjestelmästä tulee puutteiden institutionalisoinnin ja hallitsemisen tapa, puutetta aletaan yhä enemmän suhteuttaa sosiaalivaltiollisesti määriteltyihin normaalitiloihin. Puute esiintyy silloin tilastollisena, keskimääräisenä ja läpinäkymättömänä normaalina (sosiaalivaltion standardi) ja siitä poikkeavan (tarpeiden maailman standardit) suhteita koskevana prosessina. Tästä tulee samalla kompastuskivi kriittiselle evaluaatiotutkimukselle. Ei olekaan enää helppoa saada selville, onko puutteen poistamisstrategioiden mukaisella toiminnalla saatu aikaan myös uusi ja parempi yhteiskunta eikä vain sosiaalinen 'palveluvaltio'.

Instituutioiden ja organisaatioiden ohjaamissa ja välittämässä puiteissa toimivat palvelustrategiat paisuvat suoranaiseksi puute-taloudeksi ja -moraaliksi. Sen sisäisten sosiaalisten tai kulttuuristen suhteiden dynamiikkaa ei tunneta, kokemuksia ei ole niin paljon systematisoitu, että tiedettäisiin minkälaisen logiikan tai symboliikan ne ovat konstituineet. Tätä kanadalaisten terveystieteiden kysyy; siitä puhe mistä puute. Vasta uudentyyppisen arkielämän ja

ns. uusien sosiaalishistorioiden tutkimisen myötä on opittu tuntemaan myös sairaiden eikä vain sairauksien historiaa. Sairauksien historia on ollut normalisoidun kouluajattelun mukaista ajattelua, jonka on sanottu kertovan myös sairaiden historiaa. Tällainen erottelu on edistänyt tieteellistettyjen ja ammatillistettujen hoitoja käsittelymenetelmien kehittelyä, tosin patologisoivia osia on pyritty hävittämään (vrt. Reeg 1981, 29).

Kouluajattelussa puutteella tai vajeella ei ole vain syy tai aiheuttaja, vaan sillä on myös positiivinen mieli ja merkitys kärsivälle subjektille. Siksi ei kamppailla puutetta vastaan, vaan siitä kärsivää ihmistä pyritään hoitamaan tai käsittelemään tai opastamaan hoitamaan itse itseään.

Palvelujärjestelmän kouluajattelussa annetaan ymmärtää, että tieteellistetyillä ja professionaalisilla menettelytavoilla on mahdollista ratkaista ihmisten tuska ja hätä tai ainakin niiden avulla on vihdoin mahdollista päästä kärsimyksen lähelle tai äärelle (vrt. Reeg 1981, 29-32). Tämä varmistaa sitä, että puutteiden ja ongelmien esiintymismuodot, niiden erilaiset poistamis- ja lakkauttamisstrategiat, puutteen ja ongelmien kokemisen ja hallitsemisen nivoutuminen yhteen ja erilaiset puutteiden käsittelyä edellyttävät uudelleenmuokkausprosessit kehkeytyvät *loputtomassa palvelujärjestelmän kiertokulussa*. Sellaiset kriitikot, jotka pyrkivät tuomaan esille kokonaisvaltaisia elämisprosesseja, sosiaalisista yhteyksistään erottamattomia subjekteja, syy–vaikutus-ajattelusta poikkeavia kehittelyjä (vrt. 'elämäkemia') eivät ehkä halua muuta kuin nähdä määrällisten tarkastelujen sijaan laadullisia muutoksia, mutta heitä pidetään helposti palvelujärjestelmän vihollisina (vrt. Brand 1982, 63-86).

Ratkaisevaa palvelujärjestelmän rutiinikerrossa on se, että puute ja ongelmat tulevat normaalin rinnakkaiskäsitteiksi. Normaali viittaa yhteiskunnan perusnormien mukaiseen elämäntapaan ja toimeentulon järjestämiseen, mitä valvotaan sosiaalisen kontrollin keinoin ja toimenpitein. Jos yhteiskunnan perusnormistossa työ ja toimeentulo niputtuvat yhteen, ovat ongelmatapauksetkin 'työrajoitteisia' tai 'toimeentulokyvyttömiä' ja ongelmien poistamisyritykset erilaisia 'etuuksia'. Näin myös tehokkuuden ja rationaalisuuden symbolista eli työstä ja sitä vastaavasta elättämisen symbolista eli kunniallisesti itsensä ja perheensä elättäjän moraalista poikkeamisen

ongelmat yksilöllistetään. Pummikeskustelu (vrt. Eräsaari 1983b) on yksi tämän päivän mekanismeista, joilla juuri yksilöllisistä puutteista ja vajavaisuuksista lavastetaan julkisuudessa sosiaalipatologioita, esimerkiksi köyhyyden, toimeentulo-ongelmien ja yhteiskunnallisen kelvottomuuden syitä.

Palvelukset, patologiat ja populismi

Seebohm-raportissa hahmoteltiin vuonna 1968 sosiaalipalvelujen reformia Englantiin. Sen mukaan terveys- ja hyvinvointipalveluiden tehtäväjako olisi asetettava tarvittavien ammatillisten taitojen pohjalta, henkilökohtaiset sosiaalipalvelut on keskitettävä ja yhtenäistettävä samaan paikallistoimistoon, uudentyypistä ehkäisytyötä on korostettava, yhteisöissä tehtävää työtä ja hoitoa on kehitettävä ja viimein luotava vain yksi sosiaalityön ammatti. Reformin pääajatuksena oli, että palveluiden tuottajista tulisi asiakkaiden asiainajajia ja näiden tarvitsemien palveluiden koordinaattoreita. Tätä tarkoitusta palvelivat myös ehdotukset koulutuksen laajentamisesta ja yleisestä – eikä erikoistuvasta – koulutuksesta ja palvelukäytännöstä.

1970-luvun alussa optimismi oli korkealla ja esiintyi toivorikasta odotusta vapautua palveluviidakon sotkuista (Pinker 1984, 89). Vuosikymmenen lopulla koko palvelujärjestelmä joutui rahoituskriisiin, yleinen toiveikkuus muuttui yleiseksi palvelujen roolia ja niiden tehokkuutta koskevaksi epävarmuudeksi. Yksi koulukunta ajoi palvelutoiminnan laajentamista avoimesti poliittiseen suuntaan: palvelujärjestelmän tuottajien tulee olla yhteisöjen organisoijia ja aktivisteja, muutoksen agentteja ja nykytilanteen aktiivisia kriitikkoja. Toinenkin koulukunta haki kasvupohjaa yhteisöistä: hallinnollis-organisatorinen palvelujärjestelmä tuottaa niin paljon haittoja ja on kykenemätön ratkaisemaan ongelmia, että on suuntauduttava vapaaehtoistyöhön, epävirallisiin verkostoihin ja naapuriapuun. Tie on samalla auki populismiin, jota konservatiiviset ja liberaalit poliitikot häikäilemättömästi käyttivätkin hyväkseen.

Palveluiden tuottamisen strategiat todella suuntautuvat yhteisöllisen aktiivisuuden lisäämiseen, jotta saataisiin liikkumatilaa, horisontaaliseen toimintaan, jotta kaadettaisiin sosiaalibyrokra-

toiden esteet, sekä kansalaisten aktiivisuuden lisäämiseen, jotta he oppisivat toiminnassaan ottamaan huomioon yhteiskuntakokonaisuuden tehtäviä ja aiheuttamia sosiaalikustannuksia. Vaikka tämä askel onkin tarpeellinen ja palveluiden voimavarojen uusintamisen kannalta suorastaan välttämätön, se on kuitenkin vaikea askel.

Ei tiedetä, missä kulkee normaalin ja normaalista poikkeavan välinen raja. Vaikka sitä jonain hetkenä yritettäisiinkin määritellä, ei määritelmä toisena hetkenä enää ehkä pidäkään paikkaansa. Joudutaan outoon ja keinotekoiseen tilanteeseen: normaalin ja patologisen välistä rajaa täytyykin voida jatkuvasti muuttuvissa tilanteissa vaihdella, jotta palvelujärjestelmät edes jotenkin olisivat yhteydessä konkreettisiin puutteiden ja ongelmien diagnosoimisiin eivätkä lähtisi 'kellumaan'. Palveluiden tuottajat voivat siten löytää itsensä siirtämässä ja säätelössä normaalin ja normaalista poikkeavan välistä rajaa kuin äänen voimakkuutta kotistereissa. Tähän tendenssiin nähden kanadalaisten terveystieteiden itse-reflektio on pahasti jäljessä. Tutkimuksellisiin kokeilukeinoihin ei kenties enää voida hahmottaa suuria kokonaisuuksia, vaan yhtä hyvin palvelutoiminnan kriittisen tutkimuksen kuin myös käytännöllisen toiminnan on suuntauduttava spontaanisuuteen, kohdittaiseen liikkumavaran turvaamiseen, arkipäivän pikku-utopioihin, jotta kiinnostus pidettäisiin vireillä. Ylipäinsä on suuntauduttava hallinnollisista ja byrokraattisista kokonaisvaltaisesti suunnitelluista ideoista poikkeaviin ratkaisuihin.

Michael Foucault (1982, 90) totesi eräässä haastattelussa: "Jos 'yhteiskunnasta kokonaisuudessaan' puhutaan ilman, että tarkastellaan samalla sen konkreettista olemassaolomuotoa, niin menneisyys muuttuu unenomaiseksi. Kokemuksista, teoista ja strategioista uskotaan helposti, että niiden vähimmäisvaatimukseksi asettuu koko yhteiskunnan huomioon ottaminen. (...) 'Yhteiskuntaa kokonaisuudessaan' ei tarvitse ottaa huomioon vaan se on käsitteenä tuhottava ja täytyy toivoa ettei se koskaan synny uudestaan". Siinä on yhteiskuntapolitiikan ja yhteiskuntasuunnittelun vastanormien kehittelytyölle miettimistä.

Nykyään ehkä sanottaisiin (vrt. Stahl & Zängle 1984), että sosiaalisen palveluvaltion kriisi on pelkkä legenda. Kyse ei ole mistään ihmeellisestä vaan aivan tavallisesta ja arkipäiväisestä kriisis-

tä. Se hätkähdyttää vain sen vuoksi, ettei vuosien varrella kehitelty rutiini enää toimikaan vanhoin voimavaroin, vaan on paneuduttava ihmisten omiin käsityksiin ja kulttuurisiin symboleihin. Tämä ei ole suositus tai uudistus, vaan välttämättömyys, sillä 'elämiskäytännöt' suorastaan kehittyvät aggressiiviseksi vastarinnaksi 'ajatelematonta' palveluyhteiskuntaa kohtaan (vrt. Willis 1977).

Kaiken kaikkiaan on ehkä yllättävää, kuinka huonosti vaihtoehtoiset ideat kuten parempaa elämää koskevat toiveet, rationaalisoituista elämismalleista tai standardoidusta koodista irtaantuvat ajattelutavat sopivat palveluajattelun puitteisiin. Ehkä palveluyhteiskunnan kehityshistorian kriittinen tutkimus toisi tämän käsittämiseksi jotain lisävalaistusta.

(1984)

Kirjallisuus

- Bell D. The new class: a muddled concept. Kirjassa: Bell D. The Winding Passage. Essays and Sociological Journeys 1960-1980. Cambridge 1980.
- Brand K-W. Neue soziale Bewegungen. Entstehung, Funktion und Perspektive neuer Protestpotentiale. Eine Zwischenbilanz. Opladen 1982.
- Eltard D, Henriksen J-P. Arbejderklassens reproduktion – mellem forsikring og forsorgelse. En historisk analyse af arbejdsloshedsunderstøttelse-systemerne 1914–1936. Sociologisk Institut, Københavns universitet Nr. 2, København 1984.
- Eräsaari R. Traditiot ja kitit tippuvat – sosiaalivaltiostako uusi turva ja suoja? Psykologia 1983(18):200-202(a).
- Eräsaari R. Hyvinvointipummit? Tiedotustutkimus 1983(4):75-81(b).
- Etzioni A. An Immodest Agenda. Rebuilding America before the Twenty-First Century. New York 1983.
- Foucault M. Hyvän ja pahan tuolla puolen. Keskustelu Michel Foucaultin ja opiskelijoiden välillä. Kirjassa: Kotkavirta J., toim. Power and Flower. Tekstejä uusista liikkeistä. SYL-julkaisu 4/1982.
- Fuhrke M. Zum Verhältnis von Öffentlich und Privat in der Sozialversicherung und im Gesundheitswesen. Theorieansätze in Deutschland und in den USA. Dissertation, Berlin 1981.
- Gross P. Die Verheissungen der Dienstleistungsgesellschaft. Soziale Befreiung oder Sozialherrschaft? Opladen 1983.
- Johnson R. The ethical aspects of government intervention into individual behaviour. Staff papers Long Kange Health Planning, Health and Welfare Canada. 76-2, 1976.

- Karisto A. Hyvinvointi ja sairauden ongelma. Suomea ja muita Pohjoismaita vertaileva tutkimus sairastavuuden väestöryhmittäisistä eroista ja sairaudesta hyvinvoinnin vajeena. Kansaneläkelaitoksen julkaisuja M:46, Helsinki 1984.
- McKinlay J. B. Epidemiological and political determinants of social policies regarding the public health. *Soc Sci Med* 1979;13:541-556.
- Pinker R. Populism and the social services. *Social Policy & Administration* 1984(18):89-99.
- Reeg P. Ärztliches Dilemma. *Ästhetik und Kommunikation* 1981(10):29-32.
- Rostow W. W. *The Barbaric Counter-Revolution: Cause and Cure*. Austin 1983.
- Stahl T. Zängle M. *Die Legende von der Krise des Sozialstaats*, Frankfurt/M 1979.
- Strasser J. *Grenzen des Sozialstaats? Soziale Sicherung in der Wachstums-krise*. Frankfurt/M 1979.
- Tsalikis G. Reordering the welfare state – Reason humanitarianism and false consciousness. *Ethics in Science & Medicine* 1977(4):107-118.
- Willis P. *Learning to Labour. How Working Class Kids Get Working Class Jobs*. Guildford 1977.

Sosiaalivaltio ja sosiaaliset verkostot _____

Kehittynyt kapitalistinen yhteiskunta ei pysty elämään ilman sosiaalivaltiota. Riittävästi valtaa omaava ja toimintakykyinen sosiaalivaltio turvaa kapitalistista kasvua, tasoittaa kriisejä, varmentaa ja turvaa yritysten kansainvälisen kilpailukyvyyn ja työläisten työpaikat sekä pitää pystyssä vielä yksityisen ihmisen, sillä – kuten Jorma Sipilä (1986, 114) sanoo – ”mikään muu instituutio ei voi taata hänelle turvaa kyllin luotettavasti ja tasapuolisesti”. Mutta onko näin puuhakasta sosiaalivaltiota enää olemassakaan?

Sosiaalivaltion hajautuminen tai pirstoutuminen, varsinkin kun se on tapahtunut avoimesti yhteiskuntapoliittisen (taloudellis-tekni- sen ja hallinnollis-poliittisen) toiminnan vaikutuksesta (ks. Leibfried & Tennstedt 1985, 13), voidaan tulkita siten, että sosiaalivaltio on menettämässä yhteiskunnallista perustaansa. Jos yhteiskunta jakautuu tuotannolliseen ytimeen ja sosiaalivaltion ylläpidettyyn osaan, jossa on vain tilapäistöitä ja kirjava epävirallinen sektori, ei puuhakkaalle sosiaalivaltiolle enää ole yhteiskunnallista perustaa työsuhteiden reformoinnin, palkkatyön riskien torjunnan ja kompensoinnin eikä markkinavääritysten korjaamisen eli palkkatyöläis- perheen uusintamisen mielessä. Sosiaalivaltion yhteiskunnallisen perustan hajoamisesta seuraa luonnollisesti voimavarojen menettäminen.

Mitään selkeää vaihtoehtoa ei ole löydetty, mutta ratkaiseva käänne on tuottanut uudelleenarviointeja. Sosiaalivaltion kohde- aluetta (ongelmia), voimavaroja ja luonnollisesti myös tavoitteita on ollut pakko arvioida uudestaan. Varsin paljon ovat tällöin olleet esillä seuraavat kaksi asiaa. Yhtäältä sosiaalinen, arkielämään suun-

tautuva ja vapaaehtoisia mahdollisuuksia etsivä ennalta ehkäisevä toiminta, joka myös auttaa supistamaan sosiaalikustannuksia. Toisaalta sosiaalivaltion ammatillisen keskiluokan esiinmarssi (psykologit, pedagogit, sosiaalityöntekijät jne.) ja sen edustajien sosiaalivaltiolle suuntaamat omaa asemaa pönkittävät puheenvuorot, joilla korostetaan sosiaalialan ammatillistumisen tärkeyttä (ks. Berger & Berger 1984 ja Roos 1985). Mutta käänne on ollut kenties vielä ratkaisevampi eräässä toisessa mielessä, mikä myös on ollut muokkaamassa kasvualustaa ennalta ehkäisevälle työlle ja uudelle professionalismille.

Aikaisemmin sosiaalivaltio-ohjelmilla pyrittiin avaamaan mahdollisuuksia. Nyt mahdollisuuksien menettäminen, jota Habermas on latteasti sanonut ”uudeksi yleiskatsauksettomuudeksi” (Habermas 1985, 147), on julkisuudessa kytketty usein hyvin vakuuttavan tuntuisesti sosiaalivaltion kustannuksiin. Kohdealueen, voimavarojen ja tavoitteiden uudelleenarviointi ei enää tarkoita sosiaalivaltion uusien mahdollisuuksien kartoittamista vaan uudelleenarvioinnin sisällöksi tulee saavutettujen sosiaalivaltiollisten kompromissien ylläpitämiseen vaikuttavien *rakenteellisten rajoitusten* tiedostaminen. Esimerkkejä ei tarvitse kaukaa hakea. Tämä tulee esille vaikkapa sosiaalivaltiolle osoitetuissa syytöksissä, joiden mukaan se ei enää kallista korvaansa syrjäytetyille. Rakenteelliset rajoitukset ovat vahvasti esillä myös silloin, kun on pakko tunnustaa, ettei työpaikkoja ole mahdollista turvata kansalaisoikeuksin eikä parempaa elämää kansalaispalkalla.

Yhteiskuntapoliittinen kahva

Ratkaiseva käänne ja rakenteelliset rajoitukset ovat yhteydessä koko sosiaalivaltioprojektin mielekkyyteen.

Vaikka sosiaalivaltio onnistuisi löytämään ratkaisuja, joilla se pitää kurissa kapitalistista kasvuprosessia, turvaa työpaikkoja ja elvyttää palkkatyöläisnormaliteettia, ei se silti vielä ole löytänyt ratkaisua omien saavutustensa aiheuttamaan ongelmaan. Sosiaalivaltio on asettunut pysyvästi kansalaisten jokapäiväiseen elämään, mikä aiheuttaa uudentyyppisiä ongelmia. Vaatimattomampien palvelurakenteiden oloissa eläneet sosiaalipoliitikot eivät koskaan nähneet tässä mitään ongelmaa. Nyt se on korostuneesti ongelma. Kyse ei ole vain pysyväisluonteisesta puuttumisesta kansalaisten elämän-

menoon vaan uusien sosiaalisten voimavarojen saamisesta kansalaisten sosiaalisesta elämästä.

Sanokaamme sosiaalivaltion rationaliteettia *yhteiskuntapoliittiseen kahvaan* perustuvaksi toiminnaksi. Sosiaalivaltio pyrki tavoitteisiinsa – luonnonvoimaisen taloudellisen kasvun kurissa pitämiseen, haittatekijöiden ehkäisemiseen ja työvoiman ja perheen uusintamiseen – kääntämällä yhteiskuntapoliittista kahvaa kulloinkin tarvittavaan suuntaan, jotta tasapaino tai kompromissi saataisiin aikaan. Tämä on tietenkin vahva yksinkertaistus.

Tällä yksinkertaistuksella ei kerrota koko tarinaa; pyrin pelkäämään korostamaan sitä, että yhteiskuntapoliitiikan välineet käsitettiin neutraaleiksi, teknisiksi, ”vallattomiksi” ja oikeastaan ominaisuudettomiksi. Sosiaalivaltion toiminta oli kuin yhteiskuntapoliittisesta kahvasta kääntämistä. Koska toiminnalla myös saatiin jotain aikaan, sekä ote kahvasta että käsitys sen toimintakykyisyydestä saattoivat lujittua. Yhteiskuntapoliittisesta kahvasta kääntäminen on samalla valtopoliitiikkaa, mutta käsitys vallasta on hyvin yksisilmäinen.

Väitänkin, että kysymys sosiaalipoliitikkojen vallasta – että ”vallankäyttöä koskevat mielipiteet aivan olennaisella tavalla muovautuvat sen mukaan, mitä he ylipäänsä näkevät tai kuvittelevat yhteiskunnassa tapahtuvan” (Hänninen 1986, 176-177) – on rakenteellisten rajoitusten tultua tiedostetuksi joutunut uuteen valoon. Syy ei ole sosiaalivaltion voimavarojen supistuminen eikä uljaiden sosiaalivaltio-ohjelmien jääminen puolitiehen. Se ei siis riipu siitä, että sosiaalivaltiolla ei ole ”valtaa” eli toimintakykyistä yhteiskuntapoliittista tai suunnittelua harjoittavaa kahvaa. Yksisilmäinen käsitys vallasta tulee ilmi väitettäessä, että sosiaalivaltion puuttuminen talouden kiertokulkuun ja kansalaisten jokapäiväiseen elämämeneen on yhtä ja samaa, demokraattisesti ja parlamentaarisesti hallittua vallankäyttöä.

Osuvampi nimi tälle vallankäytölle on *sosiaalinen disiplinaatio* (kurinpito) (ks. Breuer 1986), mitä pitkään on pidetty viattomana sen vuoksi, että disiplinaatio on sosiaalipoliitiikan väistämätön metodi. Kyse on kuitenkin paljon laajemmasta sosiaalisesta vallankäytöstä. ”Sosiaalivaltiolliset ohjelmat käyttävät sitä laajalti muovatakseen lainsäädäntöä, saadakseen rahoitusta julkiselta taloudelta – ja voidakseen panna ohjelman täytäntöön sosiaalivaltion hyödyistä

nauttivien elämismaailmassa. Siten potentiaalisten ja tosiasiallisten asiakkaiden arjen ylle kietoutuu tihevä oikeudellisten normien ja valtiollisten ja puolivaltiollisten byrokraatioiden verkosto” (Habermas 1985, 151). Näennäisesti viatonta ja neutraalia vallankäyttöä kohtaan herännyt epäily on keskusteluissa suuntautumassa yksisilmäisen, yhteiskuntapoliittiseen kahvaan perustuvan toiminnan perusteiden kriittiseen tarkistukseen. Kun yksisilmäinen sosiaalivaltio puuttuu hallinnollisin välinein ihmisten sosiaaliseen maailmaan, niin voiko se saada aikaan mitään muuta kuin poliisitoimia ja tuhoa?

Ylivoimaiset keinot

Viittaan kolmeen keskusteluun voidakseni osoittaa, minkälaiset ongelmat ja käsitteet joudutaan kohtaamaan, kun siirrytään yksisilmäisestä yhteiskuntapoliittisesta kahvasta laajempaan sosiaaliseen ja yhteiskunnalliseen tarkasteluyhteyteen. Kutsun keskusteluja niiden avainkäsitteiden mukaan (1) oikeudellistamisen ongelmaksi, (2) sosiaalisen järjestyksen ”kaksinkertaiseksi satunnaisuudeksi” sekä (3) ”poliittiseksi erotiikaksi”.

(1) Sosiaalivaltion *oikeudelliset ja hallinnolliset* välineet eivät ole passiivisia ja ominaisuudettomia. Sekä hallinto- että katutasen byrokralisoituminen ja palvelusten ammatillistuminen ja tieteellistyminen muovaavat normalisoivia ja valvovia käytäntöjä, joissa tapahtuu ihmisten ja toimintojen luokittelua, kurinpitoa ja kielenkäytön auktorisointia. Näin ollen arkielämän yhteyksiä muokkaavasta hallinnollisesta työstä uhkaa tulla hyvin ”järjestävää”. Siinä ei ole mahdollista – vaikka asenne tai suhtautuminen olisi myönteistäkin – ottaa huomioon sitä, että ihmisillä itsellään on tarpeet, halut ja kieli. Ne tulevat torjutuiksi joko hallintoon kuulumattomina tai sosiaalishallinnon regressiivisen ajattelutavan vastaisina varsinkin jos ne eivät alistu sopeuttavalle tasapainoajattelulle tai sosiaalisen integraation murenemista vastaan työstetyille ”sosiaalisille selkänöjille”. Uusia sosiaalisen elämän muotoja ei ole mahdollista saavuttaa näin ylivoimaisilla keinoilla.

(2) Ei ole olemassa mitään yksinkertaista tapaa, jolla voitaisiin edes kaavamaisesti hahmottaa sosiaalisen arkielämän koordinointia. *Kaksinkertaisen satunnaisuuden* (tuplakontingenssin) aiheuttaa se,

että kaikki toiminta on yksilöiden itsensä suorittamaa tai suorittamatta jättämää toimintaa. Siksi tällaisen toiminnan integrointi tai koordinointi, esimerkiksi yhdistäminen markkinoihin ja valtiollisen sosiaalipolitiikan järjestelmään, on aina vaikeata. Sosiaalivaltion, markkinoiden ja itseorganisoitumisen (perheen) kosketuspinnat ja välitysmekanismit ovat niin määrittelemättömät, ettei kukaan voi vakavissaan ryhtyä konstruoimaan näitä integraatiomekanismeja koskevaa yhteiskuntateoriaa. Tämäntapainen yhteiskuntapoliittinen suunnittelu tunnutaan nykyään jätettävän tulevaisuustutkimukselle (vrt. Berger 1985; Berger 1986).

(3) Kolmas ajankohtainen keskustelu on suuntautunut itse arkipäivän sosiaalisten suhteiden avoimen politisoinnin ongelmiin. *Sosiaalisiin verkostoihin* kohdistuva toiminta on suoranaisena innovaatiohurmiona noussut eri maissa kiinnostuksen kohteeksi, koska se näyttää tarjoavan mahdollisuuksia ihmisten elämänmenon ”luonnolliseen” ohjailuun. Kyse ei ole oikeudellisesti muovaavasta eikä oikeutta luovasta toiminnasta vaan rakkauden, ystävyys, suhteiden, yhteyksien ja vuorovaikutuksen ”edistämisestä” ja sitä kautta väkevöitetyn suhteen luomisesta arkielämän velvollisuuksiin. Niinpä tätä yhteiskuntapoliittista strategiaa on alettu pitää ”neutraalina” ja ”passiivisena” (Drescher et al. 1986, 7). Tätä sosiaalisia voimavaroja muun muassa asuinpaikkasidonaisuudesta, sosiaalisesta kiinnittymisestä toisiin ihmisiin, aviopuolisoos, lapsiin, lähimmäisiin, kotimaahan ja ”pesän lämpöön” etsivää ajattelutapaa ovat Anne Drescher, Josef Esser ja Wolfgang Fach kutsuneet ”rakkauden poliittiseksi taloustieteeksi”.

Nämä keskustelut tuovat esiin paradoksaalisia ongelmia. Niin kauan kun sosiaalivaltio on pelkkä ’money machine’ ei näytä olevan mitään suurempia ongelmia, mutta kun sosiaalivaltion pitää olla myös ’social justice machine’ eli kun sen esimerkiksi pitää organisoida ihmisläheisiä palveluksia, ei olekaan asianmukaisia välineitä uusien elämänmuotojen organisoimiseksi. Itse palvelujärjestelmä tulee sivilisaatio-ongelmaksi (Gross 1984; Gross 1985).

Kunnollista tuntumaa ongelmaan ei ole saatu. Kohdealue on tullut hyvin laajaksi, sosio-kulttuuristen voimavarojen ohjailu on uutta, ja uusia elämänmuotoja koskevat ylhäältäpäin asetetut tavoitteet muuttuvat helposti herttaiseksi hurskasteluksi. Uudet isku-

sanat ilmaisevat selvästi kohdealueen laajentamista eli sosiaalivaltion menemistä sellaisille alueille missä se aiemmin ei ole ollut. ”The mixed economy of welfare” eli hyvinvoinnin sekatalous kertoo erilaisten strategioiden yhdistelemisestä. ”Neuer Sozialstaatlichkeit” eli uusi sosiaalivaltiollisuus kiteyttää yhteisöllisiin elämämuotoihin, itsepuun ja itseorganisoitumiseen kohdistuvan sosiaalivaltion kiinnostuksen. Pohjoismainen käytännöllinen sivilisaatio-kritiikki pyrkii nostattamaan keskustelua ihmisten vapauttamisesta sosiaalibyrokratian vallasta. Lisäksi pyritään edistämään ihmisten itsevastuullisuutta ja heidän sitoutumistaan elämäänsä ja tekemisiinsä, siis väkevoitetumpää suhdetta olemassaolevaan työhön ja elämäntapaan. Ylivertainen on kuitenkin sosiaalisten verkostojen strategia, sillä siinä yhdistyvät nämä kaikki.

Keskustelutilanteelle on tunnusomaista ristiriitaisuus ja ambivalenssi. Sosiaalivaltion puolustus ja sen kritiikki eivät noudata mitään perinteisiä linjoja. Näennäisesti sisällölliset kysymykset kuten ’sosiaalinen edistysusko’, näköalat ja käänteet, yksityisen ja julkisen uudelleenmäärittely, uhraamisvalmius ja kansalliset edut, uudet elämäntyylit, ’tyhjyyden’ vastuullistaminen, eriytetyt toimintatavat ja monien rinnakkaisten toimintatyölien mahdolliseksi tekeminen on nostettu ’ratkaiseviksi’ kysymyksiksi. Näkyvän esimerkin tarjoaa monissa maissa myötätuulessa oleva uskonservatismi.

Sen aseena on kulttuuripolitiikka, jolla kannustetaan perinteistä kulttuuria, sovinnasta siveellisyyttä, isänmaallisuutta ja porvarillisia uskontoa säilyttäviä voimia. Niiden tarkoituksena on ”keventää yksityiseen elämismaailmaan kohdistuvaa henkilökohtaista kuormaa sekä suojata sitä kilpailuyhteiskunnan ja kiihtyvän modernisoitumisen paineilta” (Habermas 1985, 154). Koska tällä ei voi yksistään täyttää aukkoja, ei täydellinen irtisanoutuminen sosiaalivaltiosta ole mahdollista.

Sosiaaliset verkostot sosiaalivaltion täydennyksenä

Aloittakaamme tarkastelu aivan käytännöllisesti. Jo se, että ihmisillä olisi naapureita, sukulaisia, ystäviä, puhekavereita, työtovereita

ja hyviä tuttavuuksia, avaa kalliiseen, kuormitettuun ja sosiaalisesti toimintakyvyttömään sosiaalivaltiolliseen ratkaisuun nähden kiinnostavia mahdollisuuksia. Jos ihmisillä olisi pysyviä yhteyksiä ja suhteita, tuhannet kontakti- ja yhteistyön ammattiauttajat joutaisivat pois. Lisäksi maallikot luultavasti ovat lähempänä, osaavampia ja tehokkaampia auttajia. Mutta kun esimerkiksi Liittotasavallan konservatiivinen hallitus tai CDU lastaa tällaiset asiat kansalaisvelvoitteisiin ilmoittaen, että (kunnan) kansalainen on vasta se, joka asettaa itsensä yhteisön käyttöön, on asia muuttunutkin enemmän tai vähemmän avoimeksi pakoksi tai rasismiksi.

Mielessäni Jean Baudrillardin huomautus, ettei mikään ”draamaattisemmin osoita että hiljainen massa on tämän päivän ainoa aito ongelma” (Baudrillard 1983, 23), kaivoin esille Ortega y Gasset’n *Massojen kapinan*, jonka alkupuolen avainsana on ”täpötäyteys”:

”Kaupungit ovat täpötäynnä ihmisiä, talot täpötäynnä vuokralaisia. Hotellit täynnä vieraita. Junat täynnä matkustajia... Aikaisemmin ei ollut pienintäkään vaikeutta siinä mikä nyt on muodostunut jatkuvaksi ongelmaksi: *kuinka kukin löytää tilaa itselleen* (kursivointi – R.E.).

Siinä kaikki. Onko ihmisten tämänhetkisessä elämässä mitään sen yksinkertaisempaa, tutumpaa, järkähtämättömämpää seikkaa?

Mitä siis näemme ja minkä vuoksi niin suuresti hämmästyimme? Näemme joukkojen, sellaisina kuin ne ovat, vallanneen käyttöönsä sivilisaation luomat laitokset ja tarvikkeet” (Ortega y Gasset 1983 (1930), (6-7).

Skandaalimaista: kunnan keskivertokansalaisten käyttöarvot uhkaavat tuhoutua kun massat vellovat julkisessa kulutuksessa. Kuinka pahaksi tilanne kehittyykään kun saadaan hyvinvointivaltio.

Ongelmana ei ole ihmisten monilukuisuus vaan se, että ihmiset ovat jähmeitä, hitaita, veltoja, laiskoja ja toimettomia. Mutta miten tämä liittyy nyky-yhteiskuntaan ja sosiaalisiin verkostoihin? Nähdäkseni siten, että varsinkin uuskonservatiivit nostavat ongelmaksi virhekehityksen oikaisemisen ja sanovat tätä ”massojen kään-

teeksi”. Ihmisten täytyy yksityisessä elämässäänkin olla ”tuottavia”. Hyvin konkreettisesti tämä tulee esille Baden-Württembergin pääministerin Lothar Späthin ohjelmassa ”Wende in die Zukunft”, jonka avainsana on *sosiaalinen järjestyspolitiikka*. ”Siinä missä sosiaalivaltio loppuu on sosiaalisen yhteiskunnan alettava – tämä on uuden sosiaalisen järjestyspolitiikan oppi” (Späth 1985, 174).

Sosiaaliset verkostot ovat olleet eniten esillä maissa, missä on siirrytty tarjontapainotteiseen talouspolitiikkaan, tuotettu työttömyysasteen nousua ja rajoitettu selvästi sosiaalipalveluja. Sosiaalisten verkostojen kaltaisista ideoista ollaan kuitenkin kiinnostuneita myös maissa (kuten Suomessa), joissa ei ole tehty leikkauksia, suhtautuminen sosiaalivaltiojärjestelmään on myönteistä (sitä halutaan lisätä) ja bruttokansantuotteen kasvu itse asiassa antaisi mahdollisuuksia sosiaalimenojen lisäämiseen.

Viimeksi mainitussa tapauksessa on nähdäkseni kysymys samanaikaisesti monista asioista: ’suuresta hajakeskitysohjelmasta’, rationaalistamisesta, yksityistämispaineiden kohtaamisesta, palvelutoiminnan tuloksellisuuden arvioinnista, jähmeiden byrokraattien sosiaalistamisesta ja kouluttamisesta, lisävoimavarojen tuottamisesta sosiaalihalinnolle, ’monimuotoisen palveluyhteiskunnan’ kehittelystä keskitetyn sosiaalibyrokraatian sijaan ja ihmisten itsensä aktivoinnista elämänsisältönsä ja valtiollisten palveluiden yhteensovittamisen tuomareiksi. Aivan olennaisella tavalla se on *legitimiteettiä tuottavaa ja vahvistaa toimintaa* sekä ennalta ehkäisevää sosiaalikulunnusten säästämistä.

Yhteiskunta siis koostuu verkostoista, verkostojen verkostoista ja verkostojen verkostojen verkostoista. Aivan oman tutkimuksensa ansaitsisivat tähän liittyvät luovat ja pateettiset ideat. Olisi jännittävää yrittää ottaa selville muun muassa seuraavia asioita: (a) Minkälaisiksi kuvataan tunnetut horisontaalit sosiaaliset verkostot? (b) Mitä niihin sisältyvillä ”tuottavilla” voimavaroilla tarkoitetaan, ja mitkä ovat niiden realisointikanavat? (c) Tarkoittaako sosiaalinen verkosto päänsisäistä sosiaalista verkostoa eli identiteettiä? (d) Missä määrin verkostojen kehittäjät ovat perillä yksilön tilanteen ”toiminnallisesta fiktiivisyydestä” ts. siitä, että kulttuuriset rakenteet eivät anna edellytyksiä uusien elämänmuotojen kehittelyyn vaikka perinteisistä auktoriteeteista vapautumisen vuoksi siihen olisi kaikki mahdollisuudet?

Onko kysymys aidosti demokraattisista tulevaisuuteen avoimista sivistyksellisistä ratkaisuista vai pirstoutuneista oppimisprosesseista?

Vastaukset tällaisiin kysymyksiin puuttuvat samoin kuin tiedot parempien kysymysten esittämiseksi.

Hyvinvoinnin käsitteen kuoleutuminen

Olisi sängen yksitoikkoista pysäyttää erittely sanomalla, että sosiaalisista verkostoista puhuminen on pelkkää retorista pötyä. Ajatuksella on sosiaalisia ja yhteiskunnallisia tilauksia. Seuraamalla sen kehittälyä voidaan ehkä päästä kiinni muihinkin sosiaalivaltion kriisiin liittyviin asioihin.

Ihmisten elämänmuotoihin puuttuvan sosiaalivaltion kehittälyssä ovat jo nyt näkyvillä seuraavat yksinkertaistetusti esitetyt *verkostopainotukset*:

- 1) suhteet, yhteydet ja kontaktit ovat tärkeämpiä kuin asiat;
- 2) prosessit ja mukautumiset ovat tärkeämpiä kuin muodot;
- 3) yksittäiset ilmiöt ovat tärkeämpiä kuin instituutiot;
- 4) generatiiviset mallit ovat tärkeämpiä kuin funktionaaliset mallit.

Jos tartutaan vain yhteen näistä painotuksista, ei tuloksena vielä välttämättä ole mikään erityinen verkostoajattelu, mutta jos ne kaikki ovat vaikuttamassa, pitää sellaisesta jo voida puhua (vrt. Wolfe 1978, 56 ja Bauer & Diessenbacher 1984).

Verkostoajattelu on myös milloin minkäkin nimisenä ja lainkaan kodin ja työpaikan oravanpyörää rikkomatta alkanut ilmetä paitsi sosiaalisen elämän suuntaan aktivoituneen sosiaalivaltion myös yritysten, ammattiyhdistysliikkeen, kansalaisyhteiskunnan organisaatioiden, vaihtoehtoliikkeiden, kirkon, mediajulkisuuden ja tietenkin myös sosiaalitutkimuksen toiminnassa. Tässä ei ole mahdollista penkoa näitä esimerkkejä yksityiskohtaisemmin. Ehkä riittää kun totean, että valtion tai keskushallinnon yksiköiden taholta lähtevisissä keskusteluissa tutkaillaan kansalaisten elämänmahdollisuuksiin liittyviä informaatioteknisiä ja sosiaalisia voimavaroja. Tällöin se, mitä aikaisemmin on sanottu kansalaisen hyvinvoinniksi

näyttää muuttuvan elämänmuodoiksi, yhteisöiksi, paikkakuntasidonnaisuudeksi ja sosiaalisiksi verkostoiksi. Mutta esimerkiksi yritysکوhtaissa strategioissa on kysymys rationalisointitoimenpiteistä, osallistumismuotojen kehittelystä ja avaintyöntekijöiden sidonnaisuuksista (vrt. Ullrich 1987). Miten silloin käy hyvinvoinnin – asian ja käsitteen?

Jo 1970-luvulla hyvinvoinnin käsite irrotettiin sosiaalipoliittisesta järjestelmästä. Käsite uhkasi käydä tyhjäksi kun se pilkottiin loputtomiin osiin, joilla ei tuntunut olevan mitään tulkitsevia tai yhteensitovia arvopremissejä. Piti alkaa puhua elämisen laadusta eikä määrästä, piti pystyä puhumaan hyvinvoinnin subjektiivisesta ja koetusta puolesta, piti pystyä määrittelemään paitsi *kansalaisen hyvinvointi* myös *kuluttajan elintaso* ja *yksilön onnellisuus* (Sanstedt 1986, 10, 18-19). Perinteinen kvantitatiivinen voimavara-ajattelu sai rinnalleen sosiaalipsykologisen tarpeentyydytys-ajattelun. On tarpeita, joiden tyydytys on määritelty sen perusteella ”kuinka ihminen käyttäytyy suhteessa muihin ihmisiin. Näin on asianlaita esim. rakkauden, solidaarisuuden, toveruuden jne. kohdalla” (Allardt 1976, 37-38). Kun on kysymys sosiaalisesta elämästä, omaa elämänsä, sen ehtoja ja poliittisia vaikuttamismahdollisuuksia arvioivasta yksilöstä ja vieläpä elämänhallinnasta, ei näitä enää millään sisäisesti systemaattisella tavalla voida saada yhden ja saman hyvinvoinnin käsitteen saatikka sitten hyvinvointia toteuttavan sosiaalipoliittisen järjestelmän yhteyteen. Kun privaatti politisoidaan, niin mistä silloin keskustellaan, mikä on sitä vastaava sateenvarjokäsite?

Silloin voidaan keskustella hyvinvoinnin poliittisen taloustieteen (vrt. Gough 1979) sijasta rakkauden poliittisesta taloustieteestä. Rakkauden poliittisessa taloustieteessä ollaan kiinnostuneita tahdon ja halun suostuttelusta, ei-oikeudellisesti ja ei-hallinnollisesti muovautuvista elämänmuodon asioista, onnellisuuden ja tottelevaisuuden suhteista jne. Jos hyvinvointikeskustelussa oli hyvinvointiaan maksimoiva kansalainen, niin nyt artikuloidaan ikuisesti eteenpäin pyrkivä arkipäivän sankari.

Hyvinvoinnin poliittisesta taloustieteestä rakkauden poliittiseen taloustieteeseen?

”Kommunikaatio”, ”seksuaalisuus”, ”energia”, ”vaihto”, ”informaatio”, ”prosessi” ja ”probleema” ovat Uwe Pörksenin (1987) mainitsemia esimerkkejä siitä, että tiedeperäiset käsitteet tunkeutuvat kaikille ihmisten sosiaaliseen arkielämään. Hän sanoo ilmiötä *ameebasanojen äänettömäksi vallaksi*: niillä on tutkimuksessa ja tieteessä eri merkitys kuin arkipäivässä, ne ovat metaforia, niillä on projektiivinen ja tulkinnallinen valta, niitä ei pystytä määrittelemään, vaan ne vaikuttavat stereotyyppinä, niiden avulla kuljetetaan tieteen auktoriteetteja arkipäivän kieleen, ne ovat muutettavissa rahaksi ja niiden takana on kansainvälinen koodi. Metaforinen ja geometrisoiva sosiaalisen elämänmenon kolonialisointi *murjoo elämän työksi* ja hävittää autonomian sekä itsemääräämisen.

Samanlainen motiivitausta on Drescherin, Esserin ja Fachin esittämällä uskonservatiivisen rakkauden poliittisen taloustieteen kritiikillä. Heidän kysymyksenasettelunsa on seuraava. Rakkauden poliittisen taloustieteen tukipilareina ovat *rakkaus*, *työ* ja *tottelevaisuus*:

1. *Rakkaus* syntyy rakkaudesta ihmiseen (Liebe aus Liebe zum Menschen) – mieheen, vaimoon, lapsiin, kehen tahansa lähimmäiseen, mutta ei ”etäiseen”, ei vapaasti, ei kollektiivisesti vaan ”naapurustollisesti”.
2. *Työ* kehkeytyy rakkaudesta ammatinharjoittamiseen (Arbeit aus Liebe zum Betrieb) – kunniallisesti, ”sydämestä”, liikkuvasti, sopeutuvasti, sisäisestä sitoumuksesta.
3. *Tottelevaisuus* muodostuu rakkaudesta valtioon (Gehorsam aus Liebe zum Staat).

Näin muodostuvalla rakkauden poliittisella taloustieteellä on vahva integroiva tehtävä, tietyn siviiliuskonnon institutionalisoiminen (Drescher et al. 1986, 37). Kohteena ei ole rakkauden autonomia tai sen lisääminen eikä arjen rutiinin katkaiseminen, ei liioin itseorganisoinnin tai osallistumismahdollisuuksien kehittäminen

työn alueella eikä pelkkä tottelevaisuuden turvaaminen vaan näiden *keskinäisyhteyksien* turvaaminen.

Tämän ”poliittisen taloustieteen” keskipisteenä eivät siis ole työn puute, sairaus, tulot, elatus, palvelukset taikka sosiaalipalkka, vaan pyrkimys muovata uusi kansalaistyyppi. Kyse ei ole vähäpätöisistä pikku järjestelyistä, vaan todellisuuden saneeraamisesta eräänlaiseksi sateenvarjoryhteiskunnaksi, jonka suojassa elävät vahvat ja pätevät keskivertoihmiset, arkipäivän sankarit, työlleen ja elämälleen väkevästi omistautuvat ihmiset.

Jos aloitteellisuus, vireys, vastuullisuus ja sitoutuminen ovat näin tärkeitä, on niiden myös vaikutettava sosiaalivaltion toimintajärjestelmään (vrt. Offe & Heinze 1986, 471). Esimerkiksi ajatus yksipuolisista siirroista tai palveluksista on mieletön, koska vastuullisen kansalaisen on tehtävä vastapalveluksia. Yhtä mielettömiä ovat pelkät oikeudet. Oikeudet ja velvollisuudet on nivottava yhteen: velvollisuudentuntoisella on oikeuksia ja vapauksia. Lisäksi sosiaalivaltion suoritteiden positiiviset tehtävät tulee kirkastaa, jotta niiden kannattavuus ja hyödyllisyys (ts. kannattamattomuus ja hyödyttömyys) voidaan paljastaa.

Tällainen yhteiskuntaelämän laskelmointi (vrt. Luhmann 1984, 207) johtaa järjettömyysiin: spontaanin uhrivalmiuden, täydestä sydäimestä tapahtuvan uhrautuvan toiminnan, vapaasta tahdosta kehkeytyvän työhalukkuuden jne. idealisointiin. Ollaanhan silloin kaikkien sopimuksellisten suhteiden ulkopuolella ja itse asiassa alueella, jossa ei enää lainkaan lasketa omia kustannuksia ja hyötyjä eikä liioin oteta huomioon omia intressejä.

Ehkä tätä havainnollistaa kansalaisuuden asemassa tapahtuva muutos. Sen aiheuttaa pyrkimys saattaa markkinoiden taloudelliset ja yhteiskunnan sosiaaliset vaatimukset kohtaamaan toisensa yhdessä ja samassa kansalaistyyppissä. Kansalainen ei ole ulospäin tai sisäänpäin suuntautunut, ei ”bourgeois” eikä ”citoyen”. Väkevoitetyt velvollisuus- ja sitoutumistietoisuutensa vuoksi häntä on ehkä sanottava *yhteishyväerootikoksi*.

Jos sosiaalivaltio ei konkreetisti identifioitu mihinkään, se ei myöskään voi identifioida ketään. Siitä tulee ”kumisevin jaloin asteleva jättiläinen” (Drescher et al 1986, 35). Yksityistynyt kansalainen on vaarallinen käännettyään selkensä yhteishyväpolitiikalle

ja kääntäytyään pois siveellisyydestä ja sosiaalisista verkostoista. Pelkät kansalaisvapaudet tai työläisen sopimukselliset suhteet eivät siis poista tätä vaaraa, vaan sosiaalivaltiolla on oltava positiivisia, velvoittavia, yhteishyvään näkyvästi sitovia funktioita. Sen vuoksi kansalainen tai työläinen ei ollut Mrs Thatcherin vetoomusten kohteena vaan ”rikkauksien luoja” (wealth creator), kuten Mrs Thatcherin puheita analysoinut Stuart Hall on todennut.

Toinen vaara on, että yhteisöllinen aktivointi muuttuu yksisilmäiseksi, menee liian pitkälle ja muuttuu uudeksi *siviiliuskonnoksi*. Kaikkien on silloin tunnettava läpikotaisin arkipäivän ilmiöt ja vastuullistetusta arkipäivästä on samalla luonnollisesti tullut myös julkista valtaa kiinnostava asia. Tällöin yhteishyväerootikon huulille sopivat sanat ”privaatti on poliittista”. Yhteisölliseen uskoon tulleet järjestävät jopa mielenlaatuun ja ajatustapojaan eivätkä vain vaihtelevia menettelytapojaan, he muovaavat velvollisuuksia sisäiseksi pakoikseen, osoittavat moraalista lujuttua mitättömän pienissä asioissa ja he ”terrorisoivat” muiden elämäntapaa.

Asia on vanha tuttu. Sosiaalivaltion tulee samaan aikaan olla sekä vahva että heikko. Vahva, jotta sillä olisi valtaa ja toimintakykyisyyttä. Heikko, jotta se ei tukahduttaisi vapautta ja autonomiaa.

Verkostoajattelu on poliittisesti naiivia ja karttaa kriittistä yhteiskunta-analyysia, mutta se muuttuu pakkopaidaksi, jos se kehittyy puheesta käytännöksi. Jännitteet ja ristiriidat on torjuttu, yhteisöllisistä vaihtoehdoista ei voi keskustella, luonnollisia toimintatapoja ja vallan välineitä ei pystytä asettamaan kyseenalaisiksi. Poliittisen erotiikan kielellä sanottuna verkostoista uhkaa tulla kiristävä korsetti.

(1987)

Kirjallisuus

Allardt, Erik: *Hyvinvoinnin ulottuvuuksia*. Porvoo 1976.

Baudrillard, Jean: *In the Shadow of the Silent Majorities...* New York 1983 (1978).

Bauer, Rudolph & Diessenbacher, Hartmut (Hg): *Organisierte Nächstenliebe*. Opladen 1984.

- Berger, Johannes: Markt, Staat, Selbstorganization. Teoksessa Fr. Ortmann & Ch. Sachsse (Hg.): *Arbeitsmarkt, Sozialpolitik, Selbsthilfe: Perspektiven "neuer" Sozialstaatlichkeit*. Kassel 1985.
- Berger, Johannes: Gibt es ein nachmodernes Gesellschaftsstadium. *Soziale Welt, Sonderband 4: Die Moderne – Kontinuitäten und Zäsuren*, 1986.
- Berger, Brigitte & Berger, Peter: *The War over the Family*. New York 1984.
- Breuer, Stefan: Sozialdisziplinierung. Teoksessa Ch. Sachsse & Florian Tennstedt (Hg.): *Soziale Sicherheit und soziale Disziplinierung*. Frankfurt am Main 1986.
- Drescher, Anne et al.: *Die politische Ökonomie der Liebe*. Frankfurt am Main 1986.
- Gough, Ian: *The Political Economy of the Welfare State*. London 1979.
- Gross, Peter: Das soziale Netz in der Dienstleistungsgesellschaft. Teoksessa *Haben die sozialen Netze eine Zukunft?* Vorträge der GDI-Tagung, Zürich 1984.
- Gross, Peter: Social welfare, self help, self, growing autonomy and the future of social policy. Teoksessa O. Riihinen (ed.): *Social Policy and Post-industrial Society*. International Council on Social Welfare. Helsinki 1985.
- Habermas, Jürgen: *Die Neue Unübersichtlichkeit*. Kleine Politische Schriften V. Frankfurt am Main 1985.
- Hänninen Sakari: *Valtiosta valtaan*. Jyväskylä 1986.
- Leibfried, Stephan & Tennstedt, Florian: Die Spaltung des Sozialstaats und Die Politik der Armut. Teoksessa S. Leibfried & F. Tennstedt (Hg.): *Politik der Armut und Die Spaltung des Sozialstaats*. Frankfurt am Main 1985.
- Luhmann, Niklas: *Liebe als Passion*. Zur Codierung der Intimität. Frankfurt am Main 1984.
- Offe, Claus & Heinze, Rolf G.: Am Arbeitsmarkt vorbei. Überlegungen zur Neubestimmung "haushaltlicher" Wohlfahrtsproduktion in ihren Verhältnis zu Markt und Staat. *Leviathan 14* (1986): 4.
- Ortega y Gasset, Jose: *Massojen kapina*. Helsinki 1963 (1930).
- Pörksen, Uwe: Die lautlose Gewalt der Amöbenwörter. *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, Nr. 14/17.1.1987.
- Roos, J. P.: Sosiaalipolitiikka ja keskiluokka. *Sosiaalipolitiikka 10*, 1985.
- Sanstedt, Eva: Den svårdefinierade välfärden. *Sociologisk forskning 23* (1986): 3.
- Sipilä, Jorma: Onko sosiaalivaltiolle vaihtoehtoja. *Sosiaalipolitiikka 11*, 1986.
- Späth, Lothar: *Wende in die Zukunft*. Die Bundesrepublik auf dem Weg in

die Informationsgesellschaft. Reinbek bei Hamburg 1985.

Ullrich, Otto: Wege und Abwege der "Informationsgesellschaft". *Soziologische Revue* 10 (1987): 1.

Wolfe, Alvin W.: The Rise of Network Thinking in Anthropology. *Social Networks* 1 (1978): 1.

Nykyinen ja aktuaalinen hyvinvointivaltio

Synteesi viime aikojen suomalaisesta keskustelusta

Hyvinvointivaltio on nostettu sekä hyvässä että pahassa koko yhteiskuntakehitystä määritteleväksi symboliseksi keskuukseksi. Onko tällöin kuitenkin unohdettu, ettei sen syntyäaikojen haasteena suinkaan ollut ”welfare for all” vaan se mitä nykyäänkin kipeästi kaivataan, ”jobs for all”. Työ, ei hyvinvointi, ja täystyöllisyys, ei julkilausutut, universaalit, sosiaaliset ohjelmat, olivat Keynesille ja Beveridgelle hyvän yhteiskunnan saavuttamisen avaimia. Jos tältä (nykyään mahdottomaksi käyneeltä) kannalta arvioidaan hyvinvointivaltion huippuyksiköiden saavuttamaa historiallista tulosta, yksikään tuomari tai asiantuntija ei voi välttyä toteamasta hyvinvointivaltiollisen nykyykehityksen tulosta surkeaksi. Syiden ja tulosvastuullisten etsiminen on kaikin tavoin ankeaa puuhaa ja nykyään onkin harkittava onko tärkeämpää arvioida uudestaan itse hyvinvointitavoitetta ja vanhaan (amelioratiiviseen) sosiaalipolitiikkaan palaamista kuin takoa uusia eduskuvallisia tunnuksia. Lisäksi arviointia hankaloittaa aiheen suunnaton laajuus, amorfisuus ja avoimuus syvään iskostuneille ja kaikkea muuta kuin joustaville käsityksille.

Taitavatkaan sosiaalihistorioitsijat eivät ole pystyneet kaappaamaan kansallisen hyvinvointivaltion käsitettä tai monikerroksista tarinaa.¹ Ehkä tämä on osasyynä ’helpon’ kritiikin leviämiseen. Esimerkiksi Casimir Ehrnrooth tiputtaa kuin apteekin hyllyltä, että huonon tuloksen syynä on ”ennen kaikkea hyvinvointivaltion rakenteiden kalleus ja tehottomuus”, ja lisää vielä, että ”missään

muualla Euroopassa ei tähän suohon ole upottu niin syväälle kuin Pohjoismaissa, eivätkä missään maassa järjestelmän kustannukset ole päässeet ryöstäytymään niin kauaksi kansantalouden kestäkyvystä kuin Suomessa” (*Suomen Kuvalehti* 11/1994). Antti Hautamäki taas ei ilmeisesti haluakaan kritiikistään vakuuttavaa vaan enemmänkin kauppaa uutta hyvää asiaansa, näppärää ”spontaania yhteiskuntaa”. Hän sanoo, että ”hyvinvointivaltio on askel askeleelta murentanut vapaan yhteiskunnan perustan”. Jokainen sana on ongelmallinen: abstrakti ’vapaus’ tuo mieleen nuoren Bellin 50-lukulaisen kylmän sodan kommunisteja vastaan. Yhteiskunnan käsitteen suhteen ei vallitse minkäänlaista konsensusta ja näin substantivoitu puhe siitä paljastaa kokonaan muut tarkoitusperät. Perusta on vielä ongelmallisempi termi ja kehä kiertyykin umpeen kun ”spontaani, vapaa yhteiskunta” määritellään ”hyvinvoinnin todelliseksi kasvualustaksi”. Tiedämme mitä tästä kritiikistä sanovat Raija Julkunen, Hannu Uusitalo ja Jorma Sipilä. Mutta ovatko nämä nais-, tulonjako- ja sosiaalipalveluystävällisen hyvinvointivaltion ammattipuolustajakaan todella huomanneet kuinka huikeaan tilanteeseen 30-vuotiaaksi jääneen hyvinvointivaltion jälkeen on tultu?

Alussa edistettiin työmarkkinoita. Sitten alkoi hyvinvointivaltion kriisi ja sen lopun ennustelut. Kriisi antoi voimavaroja ja käsitämätöntä turvallisuuden tunnetta. ’Kriisin ikuisen paluun rituaali’ teki vielä mahdolliseksi historialla ja universaalilla järjellä operoimisen kun taas nyt tällainen (homo economicuksen potenssia nostava fatalismi) ei enää ole taattu. Ennen kaikkea on menetetty keskeinen yhteiskuntapoliittinen järjestysmahti: työmarkkinat. Tämän menetyksen mukana kaikki täystyöllisyyteen, taloudelliseen tasapainoon, aktiiviin yhteiskuntaan sekä pinnalla pysymiseen tukeutuvien regulatiivisten ideoiden analyyttinen iskuvoima ja moraalinen vetovoima on rauennut. Ihmisten on kuin onkin ”lopulta pakko tarkastella asemaansa elämässä ja keskinäisiä suhteitaan avoimin silmin” – mitä he nyt sitten lopulta tarkastelevatkaan.

Tähänastisissa keskusteluissa ’kapitalismi’ ei ole ollut taloustieteellinen vaan sosiaalihistoriallinen käsite. Tämä tarkoittaa ennen muuta sitä, että kapitalismin alku ja loppu ja jaottelut ’varhaiskapitalismiin’, ’myöhäiskapitalismiin’, ’kauppakapitalismiin’, ’hyvinvointikapitalismiin’ on voitu jotenkin etukäteen nähdä, mutta taloudelliset seikat ovat

jääneet epäselviksi ja ristiriitaisiksi. Nyt näyttää varmalta, että ”ollaan liikkumassa kohti kapitalistisen aikakauden päätöstä”, kirjoittaa Niklas Luhmann.² Joka tapauksessa laajat sosiaalishistorialliset muutokset ovat nyt arvioinnin kohteena. Schindler pelasti omalaatuisella työmetodillaan varmalta kuolemalta 1 100 juutalaista. Heikentyneellä hyvinvointivaltiolla on listansa, mutta ’kokonaisyhteiskunnassa’ siltä näyttää puuttuvan työmarkkinat, perinteiset varannot, päämäärät, tarkoitukset, moraaliset kiinnikkeet, materiaaliset kansalaisoikeudet, luokkayhteiskunnan solidarismista vapautettu solidaarisuus ja pikku hiljaa myös suuret organisaatiot. Pystyykö se pelastamaan edes itsensä ja oman työntekijäkuntansa?

Yliampuvalle kielenkäytöllä ei pidä tietien tahtoen lisätä defaistismia, mutta minkäs voit, kun viimeaikaisissa hyvinvointivaltiota käsittelevissä kirjoissa esitetyt, nykytilannetta kuvaavat iskusanatkin tuntuvat lattean mitänsanomattomilta, eikä parempiakaan ole näköpiirissä. Hyvinvointivaltion on sanottu joutuneen umpikujaan, tulleen tiensä päähän (uuteen valoon), tienhaaraan, (kasvun) rajalle, kuilun reunalle, uhanalaiseksi, hallitsemattomaksi, pelipalloksi, yleiskatsauksettomaksi, näköalattomaksi, käännekohtaan, päätepy-säkillä, ristiaalokkoon, kestävyyskokeeseen. Hyvinvointivaltion problematiikan monimielisyyttä kuvaa hyvin se, kuinka kaikesta huolimatta yksi kehottaa perusteelliseen arvokeskusteluun, toinen kohtaamaan sen naisystävälliset kasvot, kolmas argumentoimaan sen perusteltavuuden puolesta, neljäs sovittamaan yhteen sosiaalista ja taloudellista ajattelutapaa, ja viides paljastamaan korttinsa ja lopettamaan lymyilyn. Voiko tällaiselta instanssilta enää toivoa mitään turvaa tai varmuutta vai pitäisikö säännätä suomalaisen kirjallisuuden kuuluisimmalle turvapaikalle, Hiidenkivelle, josta Aapo sanoo veljilleen: ”Huomatkaa: tämä kivi on laiva myrskyssä ja myrskynä on tuo möräilevä, vihainen härkäliuta kivemme ympärillä. Vai valitsenko toisen kuvan? Niin, olkoon siis tämä kivemme linnana, jota vihollinen, julmasti keihäillä varustettu vihollinen piirittää”.

’Hyvinvointivaltiolla’ viitataan tilanteeseen, jota samalla *tosiasiallisesti kuvataan ja normatiivisesti arvostetaan*. Hyvinvointivaltion käsitteeseen yhdistyy siis *arvo* (hyvinvointi, yhteishyvä, turva) ja *tosiasia* (valtio, julkinen sektori, sosiaalipolitiikka). Näin määritellen selvittäään iänikuisesta pulmasta, siitä, onko hyvinvoin-

tivaltio (ollut) olemassa vai illuusio. Kehys ja realiteetti ovat iänikuisesti kaksi eri asiaa. Ei siis ihme, että tämä termi on Sakari Hännisen mukaan ”niin monimielinen, paljolti kunkin puhujan näkökannasta ja näkökulmasta riippuvainen”.³ Hyvinvointimalleihin ja niiden erotteluun sovelletut kriteerit ovat ratkaisevassa asemassa oli sitten kyseessä 1) faktinen, nykyinen hyvinvointivaltio; 2) aktuaalinen, projektina nähty hyvinvointivaltio tai, niin kuin useimmiten näyttää olevan asianlaita, näiden kahden kombinaatio; 3) toivotuksi ohjelmaksi kiteytetty hyvinvointivaltio, jota koskevat käsitykset tietysti aina lepäävät jonkin näkökannan (faktisiteetin) ja näkökulman (projektiivisuuden) yhdistelmän varassa.

Yhdeksi verrattain vakiintuneeksi jäsentämistavaksi on tullut kolmijako, jonka napoina ovat a) palkkatyö (markkinat, taloudellinen vaihto), b) valtio (hierarkia, julkinen) ja c) kansalaisyhteiskunta (verkotot, kotitaloudet). Liberaalin mallin katsotaan korostavan markkinoiden ja perheen (sekä erityyppisten vakuutusten) varaan ajateltua sosiaalisen turvan järjestämistä. Konservatiivisen mallin ajatellaan puolestaan painottavan palkkatyöpainotteisia (työnantajien ja työntekijöiden välisiä korporatiivisia) sopimuksia, perheen omaa vastuuta sekä arkipäivän verkostoja ja vapaaehtoistyötä turvan luojina. Pohjoismaiselle mallille taas on tunnusomaista kahdesta edellisestä poikkeava valtiokeskeinen, siis julkisen sektorin toimesta järjestetty ja verovaroin rahoitettu sosiaalinen valtio ja turva. Tämä on ainutlaatuista: yhteiskuntaa ja valtiota ei ole pidetty dikotomiana, vaan toinen on voitu vapaasti korvata toisella, mistä on ollut suuri apu yhtenäisyyden representoinnissa.⁴ Tässä on tietysti kasvupohja väittelylle siitä, onko ’todellinen yhteiskunta’ tämän myötä kadonnut sekä siitä, mitä ’oikean’ julkisen sektorin pitäisi tehdä ja saako se ollenkaan puuttua sisällölliseen hyvään. Nykyään siinä näyttää olevan kyse ”talouttakin laajemmin yhteiskuntiemme perusrakennetta, vallankäyttöä, oikeudenmukaisuutta ja muita arvoja” koskevista ongelmista.⁵ Suomessa parin viime vuoden aikana nousseessa hyvinvointivaltiokeskustelussa heijastuu juuri yllä mainittu ainutlaatuisuus.

Muualla eurooppalaisessa maailmassa on kiinnitetty paljon huomiota hyvinvointivaltion vanhempiin historiallisiin kerrostumiin, sosiaalisten oikeuksien politiikkaan, julkisuuden toimivuuteen ja

demokraattisiin periaatteisiin, hyvinvointi-instituutioiden sisäiseen kulttuuriin ja organisaatioiden nykyaikaistamiseen. Onpa ollut varaa käydä sängen monipuolisia keskusteluja hyvinvointivaltion legitimitetistä ja perusteltavuudesta modernin sivilisaation taustaa vasten. Meille lähes kaikki tällaiset keskustelut on tuotu ulkoapäin eivätkä ne ole oikein juurtuneet. Vasta nyt niitä osataan tarvita kun pelkällä pragmatiikalla ei selvitä, siis ilman tulkintakehyksiä ja perusteluargumentteja. Vasta 80-luvulla nykyaikaisen hyvinvointivaltion piirteet saanut suomalainen malli on runnottu sisään valtapoliitiikalla, suurisuuntaisilla byrokraattisilla ohjelmilla ja milloin mitään ongelmavyöhyhtiä kokonaisuudessaan poistamaan pyrkivillä sosiaaliohjelmilla, jotka aina näyttävät syntyneen monimutkaisten kompromissien tuloksena. Olisikohan pioneerityön tehnyt ja vanhemman byrokraattipolven kouluttanut Heikki Waris tästä 'manageriaalisesta' hyvinvointivaltiosta iloinen vai surullinen? Iloon antaisi aiheen sosiaalipolitiikan voimallinen institutionaalistuminen, suruun taas sängen vähäinen periaatteellinen ja tutkimuksellinen keskustelu. Heikki Wariksen oppilaat kertovat hänen luennoillaan esiin tulleesta ajatuksesta, jonka mukaan sosiaalipolitiikan lopputuloksen ei tule olla suuri systeemi vaan olotila, jossa sosiaalipolitiikka on tehtävänä suorittanut ja tehnyt vähitellen itsensä tarpeettomaksi.

Hyvinvointivaltion edellytyksiä ja rajoja aidosti käsittelevällä teoreettisella keskustelulla saattaisi nyt olla Suomessa avainasema hyvinvointivaltion muutoksen tai metamorfoosin aikaansaamisessa. Suomalaisen hyvinvointivaltion ekspansiivinen dynamiikka ja sen itselleen asettama "ylivaatimuspolitiikka" ja "superstruktuuriksi" pyrkiminen on ollut niin voimakasta, kyselemätöntä ja ehdottomaa, ettei se ole jättänyt tilaa erilaisten näkökantojen ja näköalojen erottelamiseen saatikka sitten niihin sisältyvistä perspektiiveistä keskustelemiseen ja niiden välillä valitsemiseen.⁶

Galluppien jauhamien tulosten mukaan enemmistö suomalaisista kannattaa nykyisen hyvinvointimallin säilyttämistä. Hyvä muistutus purkuintoilijoille, mutta mitä muuta suuri suomalainen enemmistö voisi tuoda esille kun edes sille tarjotuissa mielikuvissa ei esitetä mitään muuta hyvinvointimallia! Väitän, että nykyaikainen suomalainen kannattaa sitä, mutta ottaa samalla hyvinvoinnin perusrakenteen annettuna kiinnostumatta (enää) sen 'yleisestä kehittä-

misestä'. Esimerkiksi 'edistyksellisten' tai 'konservatiivisten' näkökantojen erottaminen ei vieläkään näytä olevan perustelujen tasolla mahdollista. Eihän kyse voi olla pelkästään 'altruismista' ja 'egois-
mista'. Silti ekspansiivinen ja restriktiivinen hyvinvointipolitiikka ovat hyvää vauhtia erottumassa toisistaan: ratkaisua vaativan ongelman käsite, ohjelmien sitovuus, vastuun vaativuus, erojen luonne jne. muuttuvat. Aiemmin kannettavaksi otettua vastuuta ei pystytäkään kanta-
maan. Aiemmin esiin houkuteltuja toiveita ei voidakaan täyttää.

"Pahoinvoinnin syyt ovat usein niin syvällä ja hallinnon ulottu-
mattomissa, ettei yksi ministeriö sitä pysty estämään, lievittämään
tai poistamaan", todetaan Sosiaali- ja terveysministeriön 75-vuotis-
historiikissa. "On kuitenkin hyvä, että yhteiskunnassamme on orga-
nisaatio, jonka tehtäviin kuuluu valmistella kansalaisen hyvinvoin-
tiin liittyviä asioita".⁷ Tässä suppenevassa valossa Kyösti Urposen
työryhmän kehittelyajatuksena esittämä ohjelmallinen toteamus,
jonka mukaan yhteiskunnan muutoksessa "toivon periaate" vaihtuu
"vastuun periaatteeseen" ei ehkä ole muuta kuin nykytilanteen
toteamista.⁸ Ilmeisesti sillä tarkoitetaan sekä amelioratiivisten mo-
tiivien vaihtumista melioratiivisiksi (mitä Ilkka Niiniluotokin
on painottanut) että finaalisen orientaation muuttumista (ennalta)
ehkäiseväksi orientaatioksi (mitä – kulttuuriyhteisöjen patologiaa
muistuttavaa ajattelutapaa – taas STM viimeaikaisissa raporteis-
saan on voimakkaasti painottanut). Kumpikaan ei kuitenkaan ylei-
sesti liity 'toivoon' ja 'vastuuseen', joilla on aivan omat koordinaat-
tinsa. "Periaatteellisena ongelmana" on juuri "valtion vastuun laa-
juus" eikä yksimielisyyttä ole syntynyt siitä "mitä keinoja pitäisi
käyttää", todetaan tuoreessa sosiaalialan oppikirjassakin.⁹

Sosiaalipolitiikan tulevaisuuden kartoitus on muutenkin puut-
teellista. Urposen työryhmän raporttia ei voi kritisoida kysymällä
mihin sen esitykset tai todistelut kelpaavat, koska siinä ei esitetä
(juuri mitään) perusteluja: ei tavoitteista, ei tavoitteiden ja yksityis-
kohtien suhteista, ei rahoituksesta, ei aiempien sosiaalipoliittisten
keskustelujen pätevyuden tai käypyyden menettämisestä eikä uu-
den sosiaalipoliittisen suunnan reunaehdoista.

Hyvinvointivaltio on siis tosiasiallisesta kuvauksesta ja norma-
tiivisesta arvostamisesta muodostettu yhdistelmäkäsite, jota kriiti-
kot ovat koko sen olemassaolon ajan arvostelleet 'pseudomorfoo-

sista' ja 'autuaaksi tekevistä eufemistisuudesta'. Jos tämä käsite otetaan vakavasti, ei todellakaan ole kyse pelkästä *faktisiteetista*, pelkästä nykyisestä, siitä "mitä me olemme ja samalla jo lakkaamme olemasta".¹⁰ Silloinhan vain askeltaisimme samaa tahtia hyvinvointivaltiomme ikuisten periaatteiden ja tapahtumista kerrostuvan historian kanssa, korjaisimme hartaan huolellisesti edeltäjien kirjoittamat sivut ja olisimme tuon historiallisen kohtalonyhteyden vankeja. Uuden hyvinvointikeskustelun kiinnostavuus onkin juuri siinä, että se on toisella jalalla kiinni tässä faktisiteetissa, mutta samalla etsimässä *diagnostisoivampaa* lähestymistapaa. Hyvinvointivaltion kriisin lääkäri ei voikaan rajoittua yksinomaisesti potilaan (kunnan) parantamiseen vaan hänen on suuntauduttava toimimaan myös sivilisaation (sisätautien) lääkärinä.

Lähes kaikissa suomalaisissa puheenvuoroissa esiintyy jokin tällainen myyttisyyden, esi-institutionaalisuuden tai sisäisyyden ongelmiin etsiytyvä elementti oli se sitten "moraaliperusta" (Jul-kunen), "kuittuurinen muutos" (Jallinoja), "aitouden ongelma" (Sul-kunen), "arvojen yhteensovittaminen" (Niiniluoto), "yhteenkuuluvuus" (Kosonen), "sisäinen muutostekijä" (Heikkilä), "perustelta-vuus" (Hänninen), "yhteisöllisyys" (Hautamäki), "perinne" (Haa-pala) tai "vastuu" (Urponen). Ulkoisen ja sisäisen välisen suhteen diagnostisointipyrimys johtaa parhaimmillaan epäilyyn, pohtimaan kysymystä 'mitä meistä on tulossa'. Se mikä ei aikaisemmin tullut kyseeseen, on tullut ja tunnustettu ajattelemisen arvoiseksi. Vaakalaudalla ei enää olekaan hyvinvointivaltion kriisin vaan hyvinvointiyhteiskunnan ja sen asukkaiden tulevaisuus. Monien mielestä edes-sämme on fragmentoitunut yhteiskuntakonstellatio, jossa kansalaiset seuraavat yksilöllisiä preferenssejä, nojaavat satunnaisiin taustatekijöihin, löytävät konkreettisen solidaarisuuden mikrotasolla, kannattavat hyvinvointivaltiota mutta eivät näe tai tiedä miten se toimisi yhteiskuntakehityksen mallittajana.¹¹

Arvioni mukaan diagnostisoivammassa, nykytilannekatsaukset ylittävässä keskustelussa kuljetaan kohti *aktuaalisia* (projektiivisia) kysymyskimppuja, jotka (ohjelmien sijasta) koskevat sitä mitä meistä on tuleva. Hyvä elämä ei silloin palaudu hyvinvointiin eikä hyvinvointivaltioon kuten ei demokraattiseksi-tuleminenkaan samastu oikeusvaltioon. Risto Jaakkola kertoo kansalaisilla olevan

oikeudellisesti koettuja ongelmia paljon enemmän kuin he ilmoittavat niistä viranomaisten tietoon. Hänen mukaansa tämä ei ole täysin triviaali tulos, vaan sen voidaan ymmärtää osoittavan, että ”oikeudellista ajattelua on siivilöitynyt myös osaksi kansalaisten tapaa hahmottaa ympäristöönsä siinä mielessä, että he ymmärtävät arkielämänsä kiistoja ja ongelmia oikeusjärjestyksen kautta vaikka he uskovatkin voivansa ratkoa niitä oikeuslaitoksen ulkopuolella omin päin.”¹² Ehkä sosiaaliturvan ja arkielämän suhteita pitäisi vihdoin alkaa systemaattisesti tutkia, siis esim. sosiaaliturvan vaikutuksia ihmisten käyttäytymiseen – jotain siitä mitä universaalisuus olisi konkreettisenä käsitteenä, miten ajankohtaiset ’toiseksi tulemisen’ perspektiivit asettuvat sekä ”mitä hyvinvointivaltion kasvun rajoittaminen tai suoranainen purkaminen aiheuttavat professioiden toiminta- ja vallankäyttömahdollisuuksille”.¹³

Aktualisointiprojektin vaikeuksia osoittavat toistuvat tuskastumiset hyvinvointistrategioiden yhteiskunnallisia vaikutuksia koskevaan keskusteluun,¹⁴ jota edelleen tuntuu sisällöllisten kysymysten sijasta hallitsevan imperatiiviset mandaatit. Raimo Sailas epäilee järkipäisen (!) keskustelun sosiaaliturvan mitoitukselta ole- van mahdotonta: ”Julaisuuteen on lujasti ankkuroitunut mielipide, jonka mukaan kaikki tällainen keskustelu heijastelee pyrkimystä romuttaa hyvinvointivaltio. Jopa yliopistomaailmasta esitetään tällaisia asiattomia käsityksiä,” hän sanoo, ”olisi hyvä, jos ne, jotka todella ovat sitä mieltä, että koko hyvinvointivaltio pitää purkaa, ilmoittaisivat selvästi tavoitteensa. Samoin ne, jotka kannattavat hyvinvointivaltiota” (*Kauppalehti* 28.12.1993). Ärtymys on ymmärrettävää. Sailas haluaisi päästä asioista selvästi artikuloivaan pöytään. Hyvinvointivaltiota, jota voi joko kannattaa tai vastustaa, ei kuitenkaan koskaan ole ollut olemassa, eikä sellaista nähdä budjettipöydässä.

Imperatiivisten mandaattien väistymistä heijastelee useiden keskustelijoiden esittämä ajatus, että olisi tiedostettava arvotyhjiö, avattava ”mentaaliset lukot” (Niiniluoto) ja käytävä laajaa kansalaiskeskustelua hyvän elämän sisällöstä, asioiden tärkeysjärjestyksestä ja tulevaisuuden tavoitteista. Tällaista keskustelua ei kuitenkaan ole kovin paljon syntynyt vaan arvokeskustelun on todettu ”ikään kuin vanhurskauttavan neuvottomuuden” (Reetta Meriläinen *HS* 11.12.1993). Esko Ahon ’laajennettu faktisiteetti’, ajatus että tilan-

ne pitäisi osata sijoittaa historiaan ja eurooppalaisen murrokseen, taas tarrautuu siihen mitä on olemassa. ”Kun tulevaisuus on hukassa ja nykyhetki on onnetonta, surkeaa ja ahdistavaa, jäljellä on enää menneisyys” (Edgar Morin).

*Kestävyysskoheen*¹⁵ alkuperäisenä tarkoituksena oli kartoittaa mitä Suomessa ”todella tapahtuu”, mutta se muuttui lähikuviksi ”joistakin tällä hetkellä keskeisistä teemoista” ja pyrkimykseksi ”torpedoida kaikkein pahimpia arkisia virhekäsityksiä”. Valitettavasti tästä on seurannut yllä mainittua kolmijakoa seuraavien tarkastelujen sektorikohtaistuminen, tietty defensiivisyys sekä vain hyvin vähän keskustelua siitä teoreettisesta kehikosta, jota ei ”vielä ole käsillä”. Niinpä tuloksena on paljon kysymyksiä: kuinka katkaistaisiin heikko hallituspolitiikka, kuinka estettäisiin hyvinvointivaltion sokea purkautuminen, kuinka päästäisiin eroon pirstaleisuudesta ja nopealiikkeisyydestä, kuinka vaikutettaisiin massatyöttömyyden pysyvyyteen, kuinka järkevöitettäisiin julkisen sektorin purkamista, mihin ay-liikettä tarvitaan jos se omaksuu työnantajan tehtäviä jne. Aiemmin mainitussa *Hyvinvoinnin pääte-pysäkillä* -teoksessa on joukko konkreettisia tutkimustuloksia tulonjaon, sosiaaliturvan leikkausten, kuntien talousahdingon sekä toimeentulotuen muutosten vaikutuksista. Tietokannat ilmeisesti laahaavat perässä tai tutkimusten lähestymistavat ovat liian konservatiivisia, sillä numerojen valossa näkyy vielä selkiytymätön joskin epävarmuutta täynnä oleva arvio hyvinvoinnin tilasta.

Pekka Sulkusen diagnoosiin suurten projektien lopusta sisältyy yhtenä tapauksena hyvinvointivaltio. Se ei ole enää projekti vaan rakenne, sanoo Sulkunen, se on muuttumassa *kulttuuri- ja sosiaalivaltioksi*. Koska edistystä, kansaa ja projekteja ei enää ole, joudutaan yhteiskunnallinen keskustelu käymään ”partikulaarisen järjen” varassa, ”pelkistetyllä vallan ja moraalin kielellä”, ristiriitaisia arvoja ja yksittäisiä ratkaisuja puolustaen. Sulkusen puheenvuorokin on moraalinen ja myös Kaj Ilmonen korostaa moraaliyhteisyyden murenemisen aiheuttamia uhkia ja vaaroja. Heikki Luostarisen ajatusta, jonka mukaan ”hyvinvointivaltion kadotessa... kiihtyy journalismin alamäki”, voi kyllä ymmärtää muodollisesti (intressien artikuloimisen ongelma, vaihtoehdottoman järjen voimistuminen, tilausmaksujen käyminen ylivoimaiseksi). Mutta tällä logiikalla

kaikenlaista muutakin voidaan ennustaa: arkkitehtuurin ja rakentamisen alamäki, kaupan ja markkinoiden alamäki, urheilun alamäki, elokuvan alamäki, joukkoliikenteen alamäki, perheen alamäki, naisten alamäki jne. Jos alamäkien alamäki onnistuttaisiin katkaistamaan, seuraisiko hyvinvointivaltion vahvistamisesta sitten näiden alojen nousu ja minkälainen se olisi?

Yhtä selvästi kuin Kestävyyskokeessa myös *Hyvinvointivaltio ja historian oikut* -teoksessa¹⁶ puolustetaan faktista hyvinvointivaltiota. Kirjassa ”kuvataan niitä ehtoja, taitteita ja satunnaisiakin tapahtumia, joiden mukana suomalainen hyvinvointivaltio on syntynyt – ja joiden puutteeseen se saattaa kaatua”. Selvemmin kuin missään lukemassani tekstissä tässä omaksutaan ajatus että hyvinvointivaltio = suomalainen nyky-yhteiskunta = nykyisen yhteiskunnan toimintatapa = yhteiskuntamalli, jossa valtion tehtävänä on taata kansalaisille turvallinen elämä. On siis kyse koko haarautuvien polkujen tulevaisuuden historiasta. Tässäkin pitäydytään sektoritarcasteluissa eikä teemakohtaisissa pohdinnoissa. En ymmärrä miksei todella tutkita vaikkapa sosiaaliturvan suuruuden määrittymistä (vrt. den svenska supen), julkisen avun moraalista koodia, sosiaalista symbolisena (siirto)pääomana, sosiaaliturvan vaikutuksia käyttäytymiseen, turvallisuuden määrittelyssä tapahtuneiden muutoksia (ruumis vs. mentaliteetti), ongelmien muuttumista riskeiksi jne.

Jos hyvinvointivaltio on pelkkää faktisiteettia ja samalla koko nyky-yhteiskunnan toimintatapa (Haapala), mitä tällaisella käsitteellä enää voidaan tehdä? Eikö hyvinvointivaltion projektista pitäisi tehdä refleksiivinen projekti? Eihän hyvinvointivaltion historiallisen tutkimisen tarkoituksena voi olla lukittujen positioiden (tässä kirjassa: sota-aika lukitsi äidit kotiin) sankarillistaminen. Silloinhan – kuten Jorma Kalela huomauttaa – historian valmiista malleista tulee rautahäkki, johon suljemme itsemme. Tämän kääntöpuolenahan olisi sellainen orientaatio, että miestutkijat ryhtyisivät tutkimaan sitä kuinka sota-aika lisäsi maantieteellistä liikkuvuutta, kiinteytti miesyhteisöjä ja teki armeijasta keskeisen ’terveydellisen tekijän’ yhteiskunnassa.

Kun kansalaisoikeuksilta uhkaa mennä kasvualusta (ja niistä tulee pelkkiä ihmisoikeuksia), kun kapitalismissa ei näytä olevan muuta universaalia kuin markkinat, kun valtiokybernetiikka ei oh-

jaa yhteiskuntasysteemiä, kun luokkayhteiskunnan oloissa luotu solidarismi ei päde, kun toisia työmarkkinoita ei saada aikaan ja kun jo poliisi ja armeijakin ovat tulossa palveluyrittäjiksi, ovat suurten organisaatioiden mahdollistamat näköalat alkaneet entisestään kiinnostaa. Vain niiden käsitetään voivan ylläpitää ja arvottaa yksilöllisiä voimavaroja erilaisissa – ammattilaisen, valtiokansalaisen, palvelustenkäyttäjän, valistuneen asiakkaan, kulttuuriosallistujan – ’yhteiskuntapoliittisissa koreissa’. Tällainen on se korostus, jonka varassa Raija Julkunen hyvinvointivaltio lepää.¹⁷ Hyvinvointivaltio turvaa naisille oikeuden palkkatyöhön ja sosiaalisen tuen. Moraalin puute on myös hänen teemansa, mutta hän ei oikein tiedä mitä moraalialia pitäisi toivoa ja vaatia. Hän puhuu ”tavallisten ihmisten tavallisesta moraalista” (velvollisuuden tunteesta ja myötäelämisen kyvystä) sinä sosiaalisena voimana, joka tekee valtiosta oikeutetun, kohentaa politiikkaa ja jäməköittää yhteiskuntatiedettä. Hyvinvointivaltio ei ole hänelle suuri projekti, ei koko yhteiskunta eikä sen toimintatapa vaan ’oikealla moraalilla’ varustettu ja efektiivinen julkinen sektori. ”Suomalaisten enemmistölle julkinen sektori on sosiaalinen valtio”, Julkunen sanoo.

Se on ”ankkuroitunut” yhteiskunnan toimintatapaan ja kansalaisten odotuksiin. Se antaa luotettavan ja ennustettavan elämänsäkulun ”takeita”. ”Peruuttamattomien” hyvinvointivaltiollisten ”sitoumusten” säilyttäminen on ”välttämätöntä”. Sosiaalivaltio on perustava työkeskeinen rakenne. Julkunen on valmis järkeviin muutoksiin kuten kustannustehokkuuden lisäämiseen, hyvinvointistrategioiden arviointiin ja painopisteiden tarkistuksiin.¹⁸ Mutta perustavan rakenteen haurastuessa tai horjuessa Julkunen on suhteellisen pian varma siitä, että asialla ovat vastustajat, heidän liikkeelle panemansa ”hegemoninen siirtymä”. Pertti Haapalan ja Kaj Ilmosen toimittamiin antologioihin Julkunen on kirjoittanut viimeiset luvut. Hän kysyy ”onko se nyt ohi?” – sikäli on, että hän huomaa moraaliperustan vahvistamisen kaksipiippuiseksi asiaksi. Se voi nimittäin johtaa sellaiseen moraaliperustan vahvistumiseen, joka vahvistaakin itsevastuullisuutta ja tekee sosiaalivaltiosta vähemmän tärkeän. Julkunen ei näytä olevan valmis luopumaan yllä kuvatusta sosiaalivaltiosta mistään hinnasta. Muutosuhan lisääntymisen syyksi Julkunen toteaa julkisen elämän defeminisoitumisen.

Monissa puheenvuoroissa on todettu 'hyvinvointivaltion' asteittainen ja enemmän tai vähemmän väistämätön muuttuminen 'sosiaalivaltioksi', vaikka kaikkien lienee sitä vaikea hyväksyä. Erityisen pahalta tuntuu, että hyvinvointivaltion kansalaisesta uhkaa tulla asymmetrisessä suhteessa yhteiskuntaan oleva, yhteiskunnallisten arvosuuntausten ja keskinäisten tunnistamisen ja tunnustamisen mekanismien ulkopuolelle jäävä 'turisti'.¹⁹ Siis myös se, että moraalisia kysymyksiä lisääntyvässä määrin tiivistetään negatiivisiksi (edellytyksettömiksi ja takeita vaille oleviksi) ihmisoikeuksiksi eli oikeudeksi tulla jätetyksi yksin. Eikö viime vuodet kuitenkin ole opettaneet meille, että tähän kohtalokkaaseen tilanteeseen johtaneiden tekijöiden joukossa ovat myös hyvinvointivaltion omat työmarkkina-, koulutus- ja liikkuvuuspoliittiset pyrkimykset. Ne ovat lisänneet mobiliteettia ja asioiden ottamista omiin käsiin. Eikö siis universaalisti jaetun, yksilöä kohtaan tunnetun vastuun ajatuksen pohjalle rakennetun hyvinvointivaltion purkaminen olekin jo pitemmän aikaa ollut eri tasoilla tapahtumassa, jolloin siis vain jotkin ihmeelliset pidäkkeet ja iskostumat ovat estäneet pitämästä sitä käsitettävänä ja mahdollisena.

Hyvinvointivaltio institutionalisoi ovelasti kohtalon *yhteisyyden*: toimenpiteet pyrittiin suuntaamaan yhtäläisesti kaikille kansalaisille, jolloin kunkin puutteet ja saamiset ovat tasapainossa. Asteittainen siirtyminen tarveharkintaan keskitti avun niille 'jotka sitä tarvitsevat' ja johti siten kaikkialle levinneeseen priorisointiin ja harkinnallisuuteen eli kohtalon *moninaisuuden* (pluralismin) institutionalisointiin. Toisin sanoen se mitä oli pidetty mahdottomana olikin jo hyvinvointivaltiollisen kehityksen kuluessa tullut mahdolliseksi.²⁰ Veronmaksajan puutteet balansoidaankin nyt jonkun muun saamisen kanssa. Ensiksi mainitussa tapauksessa yksityisen ja julkisen (yhteisöllisen) välinen side on konkreettinen (yhteisyys on hyvää, yhteishyvää), kun taas jälkimmäisessä tapauksessa yksityinen ja julkinen on asetettu toisiaan vastaan (yhteisyydestä tulee taakka tai turmio). On huomattava, ettei mitään kertakaikkista siirtymää yhteisyydestä moninaisuuteen ole tapahtunut. Vain tietyt piirteet ja ominaisuudet ovat siirtyneet, kun taas jotkut toiset, esimerkiksi hyvinvointivaltion eduskuva (imago) ei vielä ole ehtinyt seurata näitä muutoksia.

Teoreettisissa perusteluissa on viitattu hyvinvointivaltion toi-

minnassa ratkaisemattomaksi jääneeseen (ja viime vuosina kommunitaristien ja liberalistien keskusteluissa uudelleen esille nousseeseen) ristiriitaan. Hyvinvointivaltion täytyy toisaalta toimia hierarkkisen yhteiskunnan huippuna voidakseen ohjata ja hallita yhteiskuntaa. Toisaalta sen tulee samanaikaisesti luopua päätöksenteon ja asiantuntijuuden auktoriteetistaan välttyäkseen sekaantumasta yhteiskunnan autonomiaan ja itseorganisoitumiseen. Tämähän on lähes ratkaisematon (tai vain paikallisesti ratkaistavissa oleva) ongelma. Ainakin siitä aiheutuu liian ristiriitaisia tehtäviä oikeudenmukaisuuden sovittelulle. Tältä pohjalta arvioiden hyvinvointivaltion voidaan sanoa tulleen klassisen traagisen sankarin tavoin oman menestyksensä (toimintatapansa, tuloksensa ja ajatustapansa) uhriksi.²¹

'Sosiaalisen' käsitteen avulla on viestitetty positiivista, avuliasta, ystävällistä ja huomaavaista asennetta toisiin ihmisiin. Tämä merkityssisältö on syntynyt pitkäaikaisen uudella ajalla vaikuttaneen tradition perintönä, jossa sanoja sosiaalinen ja moraalinen on käytetty kutakuinkin samamerkityksellisinä (tautologisina) ja jolloin moraalialue yleensä tuotiin esille vain sen hyvien puolien osalta. Arvokysymyksiin keskittynyt antologia *Hyvinvointivaltio ristiaallokossa*²² ilmentää lähes kaikessa sitä, että asiat nähdään nykyään uudella tavalla.

Riitta Jallinoja painottaa kulttuurisen muutoksen punaisena lankana ollutta yksilöllistymistä, joka johtaa juuri yllämainittuun tilanteeseen, jossa valtio ja yksilö voidaan nähdä jopa vihollisina. Jallinoja ehdottaa että elämän eri kentillä (yksityiselämä, sosiaalipalvelut) pätevät eri säännöt. ”Tämän voi aivan hyvin hyväksyä menettämättä lopullisesti identiteettiään”, sanoo Jallinoja, ”hyvinvointivaltion on ollut vaikea sopeutua pluralisoituvaan maailmaan... sen on otettava uudelleen kantaa kysymykseen *milloin erilaisuus merkitsee eriarvoisuutta*”. Hannu Uusitalo painottaa alituisesti muuttuvien ja uudelleen ladattujen arvojen sijasta arvosuuntauksia ja säännönmukaisuuksia ja etsii ratkaisua Rawlsin oikeudenmukaisuusperiaatteista, joiden kriteerit pohjoismainen malli hänen mukaansa täyttää selvästi muita malleja paremmin. Ilkka Niiniluoto käy läpi oikeudenmukaisuutta koskevaa filosofista keskustelua painottaen yhteisöllisyyttä ja positiivisten vapauksien laajentamista oikeudenmukaisuuden takeena. Hyvinvointivaltioon ajattelu- ja toimintatapana hän ei ota kantaa vaan puhuu hyvinvoinnista toimintavalmiutena. Antti Hau-

tämäki pyrkii irti hyvinvointivaltion peritystä arvopohjasta ja vapauttamaan spontaanit voimat (aidon moraalin, selkeän ihmiskuvan, yhteisöllisyyden, yrittäjyyden) valtion holhouksen kynsistä.

Juuri Hautamäen pitkässä, teoriahistorialliseen katsaukseen tukeutuvassa puheenvuorossa voi nähdä suomalaisen version siitä kuinka 'sosiaalisen' ja 'moraalisen' voi nähdä uudella tavalla. Uus-liberalistinen (tai ns. sosiaaliseen markkinatalouteen perustuva) ajattelutapa voi sanoa: minun tautologiani on hyvä ja se voidaan tulkita myös liberaalin vapausajattelun hengessä. Semanttiseen kaksiselitteisyyteen tukeutuen 'sosiaalinen markkinatalous' voidaan tehdä 'projektina' tai 'utopiana' näkymättömäksi ja lopulta rajoittua sellaisiin pyrkimyksiin, joissa päivittäiset ongelmat tulevat ratkaistuksi asianosaisten toimesta yksilöllisesti tukenaan vain mahdollinen minimaalinen sosiaalivaltio. Sinänsä tässä ei ole mitään uutta, vaan vuosikymmenien kuluessa tällaisia puheenvuoroja on ollut useita. Ajatuksena on, että (annettuna otetun) elämän, eetoksen, uskomusten, energian, vapaan toiminnan, dynamiikan, uusien mahdollisuuksien, omien voimavarojen, tiimityöskentelyn jne. on päästävä virtaamaan rakenteisiin ja oikeuttamaan yhteiskunnallinen oikeudenmukaisuus. Tätä varten tarvitaan suvereenisti sektoreiden rajoja ylittäviä ja elämän kokonaisuuksia hahmottavia päättäjiä.

"Elämänsisältöpalvelut ovat jokaisen oma asia", sanoo Hautamäki, ei valtion, ja jokainen myös maksaa itse 'hyvinvointipalvelunsa'. Hän ei kuitenkaan ilmeisesti ole tietoinen siitä, että tämä on vasta lähtökohta, ja että mm. elämänpolitiikan nimissä kulkeva poliittinen diskurssi nostaa juuri tällaisia kysymyksiä keskuksen. Hautamäellä on abstrakti yhteisyyden (yhteisöllisyyden, kansalaisuuden) käsite muttei ensimmäistäkään käsitettä yhteiskunnallisten suhteiden tasolla tapahtuvan oikeudenmukaisuuden säätelyn ja sovittelun saatikka sitten systeemisen indifferenssin (välinpitämättömyys eettisten periaatteiden suhteen) ja sen seurausvaikutusten luonnehtimiseen. On helppoa tukeutua sosio-moraaliseen kaksiselitteisyyteen ja jättää silleen yhteiskuntaelämässä vallitsevan indifferenssin käsitteellistäminen (talouden koodi vs. rahassa ilmaisemattomissa olevat asiat; välinpitämättömyys eettisten periaatteiden suhteen, suhteessa arvoa luovaan työhön jne).

On muodikasta kritisoida hyvinvointivaltiota ja on muodikasta kritisoida hyvinvointivaltion kritisoijia. Tietenkään 'hyvinvointivaltio' ei näiden kahden tiukan kannan – toisaalta 'kirotun' ja 'syövän', toisaalta taas 'välttämättömän' ja 'pyhän' – puristuksissa voi voida kovin hyvin. Kummassakin se mielletään – ilmeisesti vanhasta tottumuksesta – superstruktuuriksi eikä historiallisia kerroksia uudelleen järjestäväksi rakenteeksi, jonka metamorfoosia suuntaavat asiakohtaisuus ja projektiivisuus.

Entinen hyvinvointiteoreetikko J.P. Roos on virkaanastujais-esitelmässään²³ hakenut ulospääsytietä näistä vaikeista ongelmista väittämällä, että ”hyvinvointi ei koskaan ole ollutkaan sosiaalipolitiikalle kohtuullinen ja järkevä tavoite”. Epämääräisen hyvinvoinnin käsitteen sijasta kohdealueen ja esitysjärjestyksen perustaksi on hänen mukaansa otettava – enemmän Richard Rortyn kärsimyksen vähentämisen ajatusta kuin perinteistä sosiaalipoliittista kysymyksenasettelua muistuttava – ”todellinen (tutkimuksellinen ja käytännöllinen) sitoutuminen huonojen olosuhteiden, puutteen ja kurjuuden mahdollisimman laajaan minimoimiseen”. Tämä on perinteistä sosiaalipolitiikkaa huomattavasti laajempi, sillä se sulkee aktualisointipyrkimystensä piiriin paitsi huonot olosuhteet, taloudellisen ahdingon sekä kohtuuttomat erot yhteiskunnan jäsenten välillä, myös elämäntilanteet kuten ”perhehelvetit, hirvittävät työtilanteet ja henkilökohtaiset umpikujat”.

Onkin helppo nähdä, ettei kyseessä ole pelkkä 'ekstensionaalinen' operaatio, vaan samalla puututaan myös ajankohtaiseen 'intensionaaliseen' puoleen: *hyvinvointi* (hyvän elämän olosuhteet) ei Roosin mukaan ole lainkaan samalla ulottuvuudella kuin *pahoinvointi* (huonot olosuhteet, kurjuus, köyhyys, kärsimys), vaan ne esiintyvät monimutkaisesti toisiinsa sekoittuneina, mikä tekee yksidimensionaalisen (vrt. Maslow ja rationaalisen valinnan teoria) lähestymistavan ja siihen perustuvan objektiivisen yleiskatsauksellisuuden mahdottomaksi.

(1993)

Viitteet

- ¹ Vrt. Theda Skocpol: *Protecting Soldiers and Mothers: The Political Origins of Social Policy in the United States*. Harvard University Press, Cambridge 1992.
- ² Niklas Luhmann: *Kapitalismus und Utopie*. Merkur 3/1994.
- ³ Ks. Matti Heikkilä, Sakari Hänninen, Virpi Kosunen, Mikko Mäntysaari, Seppo Sallila, Hannu Uusitalo: *Hyvinvoinnin pääteypysäkillä? Aineistoa hyvinvointipolitiikkaa ja lamaa koskevaan keskusteluun*. Stakes raportteja 128, Jyväskylä 1993.
- ⁴ Ks. Helga Hernes: Scandinavian Citizenship. *Acta Sociologica* 3/1987.
- ⁵ Ks. Valtiovarainministeriö: *Maailman paras julkinen sektori?* Helsinki 1993.
- ⁶ Vrt. Niklas Luhmann: Poliittinen teoria hyvinvointivaltiossa. *Janus* 1/1994.
- ⁷ Ks. Pekka Haatanen & Kyösti Suonoja: *Suurruhtinaskunnasta hyvinvointivaltioon*. Helsinki 1992.
- ⁸ Kunnallisan alan kehittämissäätö: *Kasvusta vastuuseen – sosiaalipoliittikan tulevaisuus*. Helsinki 1993.
- ⁹ Ks. Pauli Niemelä & Juha Hämäläinen: *Sosiaalialan etiikka*. Juva 1993.
- ¹⁰ Ks. Gilles Deleuze & Felix Guattari: *Mitä filosofia on?* Tampere 1993, 116.
- ¹¹ Ks. Erik Allardt: Makrososialia förändringar och politik i dagens Europa. *Sosiologia* 1/1994.
- ¹² Ks. Risto Jaakkola: *Kansalaisten kokemat oikeusongelmat ja niistä selviäminen*. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja 6, 1993.
- ¹³ Ks. Voitto Helander: *Professiot ja julkisvalta*. Valtionhallinnon tutkimiskeskus, Helsinki 1993.
- ¹⁴ Vrt. Kari Salavuo: *Sosiaalipolitiikka hyvinvointistrategiana. Vertaileva selvitys eri hyvinvointistrategioiden vaikutuksista yhteiskunnan eri sektoreilla*. STM, Helsinki 1992.
- ¹⁵ Kaj Ilmonen (toim): *Kestävyyskoe. Kirjoituksia 90-luvun Suomesta*. Tampere 1993.
- ¹⁶ Pertti Haapala (toim): *Hyvinvointivaltio ja historian oikut*. Tampere 1993.
- ¹⁷ Raija Julkunen: *Hyvinvointivaltio käännekohtassa*. Jyväskylä 1992.
- ¹⁸ Vrt. Osmo Soininvaara: *Hyvinvointivaltio ja talouden kriisi*. STM, Helsinki 1992.
- ¹⁹ Ks. Axel Honneth: Die Wiederkehr der Armut. *Merkur* 6/1993.
- ²⁰ Ks. Zygmunt Bauman: *Freedom*. Milton Keynes 1988; Zygmunt Bauman: *Postmodern Ethics*. Oxford 1993.
- ²¹ Ks. Helmut Willke: The Tragedy of the State. *Archives for Philosophy of Law and Social Philosophy*, Vol LXXII, 1986.

- ²² Jan Otto Andersson, Antti Hautamäki, Riitta Jallinoja, Ilkka Niiniluoto & Hannu Uusitalo: *Hyvinvointivaltio ristiaallokossa. Arvot ja tosiasiat*. Juva 1993.
- ²³ J.P. Roos: Hyvinvointiyhteiskunnan kurjuus. *Janus* 2/1994.

III

On pakko puhua tietynlaisesta
hämmennyksestä tai sekasorrosta,
mutta myös samalla
positiivisista mahdollisuuksista, jotka
syntyvät juuri kiinteistä positioista
irtautumisesta ja liikkuvuuden
mahdollistavasta arkipäivän tilasta.

Muistiinpanoja kehitysoptimismista ja kehityspessimismistä _____

I

Kun ei ole olemassa perustavaa laatua olevia erimielisyyksiä eikä ristiriitoja vaan erilaisia tapoja puhua ja reagoida, eivät kehitysoptimismi ja kehityspessimismi voi olla mitään suuria keskustelukysymyksiä. Miten ihmeessä kehityksen käsite voisi herättää mitään kiinnostusta, kun juuri sitä, mistä ollaan yksimielisiä ja josta ei siis riidellä, kutsutaan kehitykseksi. Voisimme leikkisästi puhua epäkehityksestä samalla tapaa kuin toisinaan on puhuttu hyvinvoinnin tuottamasta pahoinvoinnista. Tästä tempusta ei kuitenkaan ole mitään iloa. Kehitys on itse asiassa useimmille tyhjä sana.

Kehityksen tyhjiys tarkoittaa, ettemme pysty antamaan sille sisältöä. Sisällöttömyys tarkoittaa, ettemme pysty asettamaan kehityksen normatiivisia mittapuita. Normatiivisten mittapuiden asettamisen ongelma tarkoittaa, ettemme tiedä mistä normatiiviset mittapuit tulevat, emmekä tiedä mikä on niiden sosiaalistamiskapasiteetti. Kehityksen normittomuus taas palautuu normatiivisen järjestyksen ongelmaan. Normatiivisen järjestyksen ongelman tunnemme nykyään työyhteiskunnan kriisiä ja sosiaalisen järjestyksen eroosio-kriisiä koskevista keskusteluista, joissa kyseenalaistetaan perinteisiä kehityksen normeja.

*

”Kehitys” ei vastaa enää käsitettään, niin kuin ei kaupunkikaan eikä suunnittelu ja yhteiskuntapolitiikka. Vastaako työvoima käsitettään?

Onko kehitys siis myytti ja eikö ole mitään järkeviä tapoja lähestyä sitä? Ainahan voimme luetella joitakin normatiivisia mittapuita, jotka melkoisen varmasti hyväksytään kehityksen kriteereiksi. Vaikapa luovuuden (josta maksetaan nykyään hyvin) ja humanisuuden (josta puhutaan nykyään paljon). Mutta mistä ne tulevat? Mitkä yhteiskunnalliset tekijät niitä kehkeyttävät tai asettavat niille ehtoja? Miten ne näyttäytyvät yhteiskunnallisessa elämisen maailmassamme? Kehitystä koskevilla universaaleilla operoiminen voisi auttaa kehitysideaalien löytymistä, mutta konkreetteihin kehityskysymyksiin ne vastaisivat vain välillisesti.

Tärkeimmältä tuntuukin pitäytyminen kehityksen yhteiskunnallis-historiallisissa ehdoissa. Tämä taas edellyttää havainnollistamiskykyistä kriittikimuotoa ja kriittisiä käsitteitä, jotka ajallistavat ja paikallistavat kehityksen sisällön ja vasta täten tekevät keskustelun kehitysoptimismista ja kehityspessimismistä mahdolliseksi.

*

Kehitys on kyllä eräässä mielessä esillä julkisuudessa. Tarkoitan sellaisia keskusteluja, joissa ei enää olla kiinnostuneita esimerkiksi suhdanteista, ylimenokausista tai viiveistä vaan uudesta, modernista, kehitysvaiheesta, aikakauden luonteesta, edistyksestä ja uusista arvoista. Nämä kaikki tuntuvat vaativan realistista arviota omasta ajastamme ja ennen kaikkea sen sisälle kätkeytyistä mahdollisuuksista, jotka voitaisiin repiä esille tässä ja nyt. Diagnooseja on monia. Joissakin pysähdytään miettimään, refleктоimaan, joissakin pohditaan diagnoosin esille tuomia seurausvaikutuksia, joissakin diagnoosi johtaa selän kääntämiseen todellisuudelle ja joissakin pakoon abstraktien kysymysten äärelle.

Eräs raju muutos on suunnittelua ja yhteiskuntapoliittista ohjausta koskevan keskustelun poissaolo. Kukaan ei enää kuvittele, että olisi olemassa yksi suuri kahva, jolla kehitystä voitaisiin yrittää ohjailla.

*

Sosiologeilla on tutkimustuloksia, jotka kertovat, että hyvinvointiyhteiskunnissa on tapahtunut siirtymä materiaalisista arvoista post-materiaalisiin, henkisempiin arvoihin. Lisäksi julkisuudessa puhutaan paljon joustavuudesta, feministisistä arvoista, keskinäisestä

ymmärryksestä, vastavuoroisuudesta, ihmisen ja muun luonnon välisestä suhteesta, työn uudesta määrittelystä, yhteistoiminnasta, yhteiskunnallisen toiminnan alueellistamisesta ja horisontaalistamisesta, osallistumisesta ja vastuullisuudesta. Vaikka asenteiden ja arvostusten muutoksia koskevat tiedot ehkä ovatkin pinnallisia, on niissä silti eräs jännittävä piirre. Ne tuntuvat sanovan: se yhteiskunnallinen systeemi, jonka puitteissa elämäämme elämme ja jota olemme pitäneet kehittyneenä systeeminä, ei pystykään tuottamaan meille sellaista elämää ja sellaista kehitystä, johon kehittyneen systeemin olemme ajatelleet pystyvän.

Kriiseistä puhutaan vain liian medisiinisesti. Saamme nykyään melko hyvin selville ratkaisevia käännteitä ja diagnoosit tuntuvat luotettavilta, mutta potilasta parantavat lääkkeet eivät useinkaan ole missään järkevässä suhteessa tiedostettuihin ongelmiin. Ne ovat kaukana alkeellisimmistakin itsemääräämisen, itseorganisoitumisen ja autonomian edellytyksistä ja liikkuvat jossakin päittemme yläpuolella. Lisäksi niiden toteutuminen näyttää edellyttävän ihmeitä kuten äkkinäisiä ja räjähtäviä tietoisuuden muutoksia, kommunikation täydellistä onnistumista jne.

*

”Uusi”, ”käänte” ja ”moderni”? Onko uusi vain uusi päivä, joka kaiken muuttaa voi mutta ei kuitenkaan muuta mitään vai *aivan uusi*? Onko käänte vain tulkitsijan situaatioihin liittyvä suhteellinen asia, joka toiselle on käänte mutta toiselle täysin yhdentekevä asia vai onko se *ratkaiseva käänte*? Onko moderni vain muodin tai tyylin kaltainen, monta kertaa vuodessa väriänsä tai suuntaansa vaihtava muoti- tai tyyliiviiri vai onko se absoluuttisesti modernia? Jos alleviivatut tulkinnat otetaan etualalle, olemme tekemisissä aivan uuden silmänräpäyksellisen hetken kanssa, jolloin uutta, käännettä tai modernia ei enää voidakaan redusoida menneeseen historiaan, jolloin uutta, käännettä ja modernia ei voida tavoittaa traditionaalilla ajattelulla ja jolloin tuntemastamme historiasta ei löydy näille arvottavia mittapuita. Absoluuttisesti moderni on poeettinen mahdollisuus, mutta yhteiskuntapoliittisessa toiminnassa ei voida pelata naamareilla.

II

Työvoima on ilman muuta kaiken tämän keskipiste ilman että sitä pitää erikseen ilmoittaa. Jürgen Habermas tarkoittaakin ”uudella yleiskatsauksettomuudella” juuri työyhteiskunnan yleiskatsauksettomuutta ja – mikä oikeastaan on sama asia – näköalattomuutta. Työyhteiskunta ei pumpkaa aikaisemmin totutulla tavalla yhteiskuntaan normatiivista järjestystä ja työhön perustuvia koodeja, eivätkä työmarkkinat toimi yhteiskunnan perusallokaatiomekanismina. Työ ei ole arjen järjestysperiaate numero yksi. Kun täystyöllistettyjen palkansaajien rooli ei enää ole yhteiskunnan normi tai normaalitila, on yhteiskunnassa oltava myös muita kuin palkkatyöhön perustuvia standardeja ja majakoita. On siis oltava myös toisenlaisia normeja. Jos niitä ei ole valmiina, ne on tehtävä, niitä on etsittävä tai niistä on sovittava.

Tuntemamme kapitalistinen sivilisaatio saisi aivan uuden piirteen, uuden normaalitilan tai toisen keskiön työ-keskiön rinnalle, jos luotaisiin kansalaispalkkaan tai taattuun perustoimeentuloon perustuva järjestelmä. USA:n miljoonille köyhille tämä ei olisi vähäpätöinen käytännöllinen uudistus vaan vallankumouksellinen reformi. Ehkä se voisi sopia meillekin ylimenokauden väliaikaisratkaisuksi. Ongelmana ei kuitenkaan ole pelkkä rahattomuus. Ongelmana on myös byrokraattisen toimeentuloturvan haittavaikutukset ja ongelmana on myös elämismaailman normatiivinen ja kulttuuri-nen järjestys sekä ihmisen ja muun luonnon suhde.

*

Tarvitsemme kipeästi vision tai teorian, joka on pätevä kertomaan meille *sekä* sen, mitä tuntemamme kapitalistinen modernisaatio-prosessi on perustanut ja saanut aikaan *että* sen, mitkä ovat ihmisten elämän sisällöissä, siis elämäntavassa, sosiaalisissa yhteisöissä ja instituutioissa ja kielellisessä kommunikaatiossa tapahtuneet ratkaisevat muutokset. Elämäntavan sosiokulttuurisista muutoksista on viime vuosina saatu paljon vinkkejä. Modernista yrityksestä ja pääoman modernisoimisen strategioista kuullaan jo julkisuudessaakin melkein päivittäin. Toisaalta yksilölliset ratkaisut itseorganisoitumisen ja -vastuullisuuden välityksellä ovat suurta huutoa ja

tuotannon rationaliteettia reorganisoidaan entistä hienommilla menestyksen strategioilla. Entäpä jos näillä kahdella onkin jotain sangen läheistä tekemistä toistensa kanssa. Tunnetta vain yhden yhteiskunnallisen modernisaatioprosessin. Se on kapitalistinen modernisaatioprosessi. Tunnetmeko sen todella?

Tätä sivilisaatiota koskeva kriittinen keskustelu, sen talouden kritiikki, sen valtion kritiikki, sen kulttuurin kritiikki, sen instituutioiden kritiikki, sen sosialisatioprosessien kritiikki, sen moraalien kritiikki tai sen kasvatuksen kritiikki... niin, miten on modernisaatiokäytös mennyt ja miten sitä kritikoimme?

*

Onko sosiaaliteknologiasta ja siihen liittyvästä professionalismista ja tieteooptimismista vähitellen tullut pidäke, joka vaikeuttaa meitä näkemästä sivilisaatioprosessin satunnaisuuksia? Tekeekö sosiaalivaltiollinen sosiaalitekologia sellaisen kielen ja ajattelutavan, jonka puitteissa on mahdotonta kehittää laajempia kehitysyhteyksiä kriittisesti tarkastelevia käsitteitä? Tuottaako se siis koodin, joka hyvin tai huonosti kohtaa itsensä, mutta ei tuota mitään itsensä ymmärtämiseksi, itseymmärryksen edistämiseksi? Psykologisesti tämä toimii siten, että ala-, laitos-, instituutio-, sektori- tai hallinnon-alakohtainen kritiikki tulkitaan ”vastustamiseksi” eli sosiaalitekologia luo myös omaa toimintaansa koskevan arvostelun ja itsensuurin periaatteet. Mitä tehokkaampia leimaamisen mekanismit ovat eli mitä toimivampaa epäkriittisyys on, sitä varmempaa on, ettei synny edes instituutiokohtaista saatikka sitten laaja-alaisempaa yhteiskunnallistumisen eri puolia yhteennivovaa sivilisaatiokritiikkiä.

*

Postmoderni (elämänasenne) on mainittu visioksi, joka vapauttaa huolenkantamisesta ja tarjoaa houkuttelevan vaihtoehdon tai pelastuksen liian vaikeaselkoisesta tilanteesta. Postmodernista positiota ruokkii varsinkin se, ettei kohdattu maailma suostu kehittymään minkään järkevästä mallin, ennusteen tai huolella valmistellun suunnitelman mukaan vaan on sananmukaisesti ”yleiskatsaukseton”, ”näköalaton” ja ”käsittämätön”. Uudet minervan pöllöt lentelevät nykyisin sekasotkun keskellä malttamatta enää odottaa pölyn ja

melskeen laskeutumista. Tällainen uusi yliopistosta lähtevä rationaalistava ajattelutapa on kompleksiajattelu. Se yrittää jäsentää myrskyisää, alati muuttuvaa aikakauttamme ja löytää sen epävakaisuudesta ja epäintentionaalisuudesta kehityksen ei-kaoottisen mahdollisuuden. Siis se mitä aikaisemmin sanottiin kehityksen kontrolloimiseksi, stabiloimiseksi ja adaptoinniksi eli sopeuttamiseksi ilmaistaan nyt vähemmän sankarillisesti ja itse asiassa hiukan defaitistisesti kasitteellä ”ei-kaoottinen mahdollisuus”. Kun tämä tai tuo toimenpide tai päätöksenteon ratkaisu ei saa aikaan sitä tai tätä seurausvaikutusta tai kun nämä tai nuo tekijät eivät determiinoi tai edes aseta ehtoja niille tai noille prosesseille, onkin ehkä järkevää, muttei kovin yllättävää, sanoa koko hommaa kompleksiseksi.

*

Jos kompleksisuusajattelu on vähemmän tärkeilevää, niin postmodernismi on oikeastaan mahtailua. Sehän julistaa tai yrittää uskotella, että modernin jälkeen on tullut jotain uutta. Tämä uusi voi olla esimerkiksi astuminen ulos jatkuvasta marssista instituutioiden läpi, siis irtautuminen epätydyttävistä, kahlehtivista ja toimimattomiksi osoittautuneista rakenteista. Postmoderni kukkii erityisesti muodin, kulutuksen, kulttuurin ja esteettisen markkinoilla. Juuri niidenhän pitää pystyä antamaan lupauksia, syvällisiä kokemuksia, miellyttävyyttä, kepeyttä, erottautumista, etäisyyttä – mutta samalla myös yhdessäoloa ja sosiaalisuutta. Työvoima- ja sosiaali-byrokratioilta ei ole totuttu odottamaan tämän tapaisia lupauksia – näyttöarvoja. Toivotonta olisi myös yrittää periodisoida nykykapitalistinen kasautumis- ja uusintamisrakenne postmoderniksi.

*

Toisinaan kuitenkin tuntuu kuin sosiaali- ja työvoimavaltio innovatiivisessa hurmiossaan – ylivoimaisiksi käyneistä byrokraattisista järjestelmistä on päästävä irti! – yrittäisi ottaa käyttöön joitakin ”postmodernin iloittelun” muotoja. Takanahan on se tosiasia, että työyhteiskunnan normaliteetin horjuessa sosiaali- ja työvoimavaltion on etsittävä myös muita kuin välittömästi palkkatyöhön perustuvia toimintastrategioita.

Voiko sosiaali- ja työvoimavaltio omaksua postmoderneja elä-

mänasenteita, ja mitä tapahtuu, kun sen julkisuus- ja kasvatustyö kehottaa tai opastaa vapautumaan huolenkantamisesta ja kannustaa seikkailuun, iloitteluun ja irroitteluun? Mitä on ja voi olla tarjolla ja mitkä ovat tällaisen toiminnan rajat?

III

Kaikille ihmisille ei ainakaan kaikilla alueilla ja kaikissa ikäryhmissä ole tarjolla työyhteiskunnan antimia. Elämisen näköaloja kuitenkin tarvittaisiin, sillä täydellinen asiakkaistaminen tai täydellinen joutilaisuus eivät pysyväisratkaisuuksi kelpaa. ”Asiakas” tai ”joutilas” on aktivoitava. Nykyään Ruotsissa puhutaan avoimesti systeemisestä terapiasta, joka aktivoi ihmisiä yhteisöihin, sosiaalisiin kontakteihin, yhdessätekemiseen ja sosiaalisiin verkostoihin. Tällöin korostetaan myös, että systeemiterapiasta on poistettu ikävät ja holhoavat piirteet.

Aktiivi syrjäyttäminen ja aktiivi joutilaistaminen ei voi olla kohtaamatta tällöin perustavaa laatua olevalla tavalla aikaisemmasta poikkeavia kehitysprinsippejä tai -tendenssejä: (1) työyhteiskunnan tuottamat substanssit ja sisällöt tulevat asteittain sekundäärisiksi ja –toistaiseksi mihinkään erityiseen sitomattomat – kontaktit, suhteet ja yhteydet tulevat primaarisiksi; (2) työyhteiskunnalliset mallit, rakenteet ja organisaatiotkin tulevat asteittain sekundäärisiksi ja liikkuvat prosessit, ajautuminen eri tilanteisiin ja ”mobiilit” elämäntyyli tulevat primaareiksi; (3) instituutio tai jokapäiväisen toiminnan muotojen nimittäminen instituutioksi kadottaa ensisijaisuutensa ja tilalle tulevat päiväjärjestyksen elementaari-ilmiot, yksinkertaiset vuorovaikutusprosessit ja jokapäiväiset kohtaamistapahtumat.

*

Hapuilevista, epävarmoista ja vaatimattomista askeleista kohti suhteiden, prosessien ja elementaarin varaan rakentuvaa verkko-yhteiskuntaa ei ole kysymys siitäkään huolimatta, ettei kovin tarkasti tiedetä mihin se johtaa. ”Uuden” normaliteetin ja ”uusien” sosiaalista elämää yhteensitovien sääntöjen sisäänajossa on suuren postuloinnin maku. Hurmioituminen yhdessäolosta, sosiaalisuudesta, kommunikoi- vuudesta ja kulttuurisesta kanssakäymisestä, uudesta sosiaalisesta projektista peittää hapuilun, epävarmuuden ja vaatimattomuuden.

*

Mitä professionaaleille eksperteille tapahtuu? Täyttävätkö nämä ylivoimaisesti dominoivimpien urbaanien verkostojen eli kulutusverkostojen mahdollisesti jättämän tyhjän tilan ihmisystävällisillä malleillaan ja esimodernistisella yhteisöromantiikallaan? Tyytyvätkö ne hyväksymään kulutusverkostojen herruuden vai yrittävätkö ne tehdä interventioita kulutusmarkkinoitten tarjoamien kulttuuri-teollisten kittien maailmaan? Mitkä ylipäänsä ovat suhteisiin, prosesseihin ja yksinkertaisen päiväjärjestyksen aikaansaamiseen perustuvien sosiaalisten kompensatiomuotojen mahdollisuudet sosiaalipolitiikassa aikaisemmin tunnettuihin materialisiin ja rahallisiin kompensatiomuotoihin verrattuna?

Epäilemättä tyhjä tila ennemmin tai myöhemmin täyttyy. Verkostoyhteiskunta on välivaihe varsinkin Suomen kaltaisessa nopeasti kaupungistuneessa maassa, jossa ensimmäisen ja toisen polven palkkatyöläiset tarvitsevat nopeasti jotain eksistenssiperustakseen, kun urbaania kulttuuria ei ole. Ehkä urbaani kulttuuri vähitellen syntyy; ehkä kulutus-kulttuuri ottaa herruuden; ehkä syntyy kulutusmarkkinoiden ja sosiaalimarkkinoiden kombinointiin perustuvia ratkaisuja. Yhteen suureen kysymykseen on kuitenkin sangen vajavaisesti, jos ollenkaan vastattu: mistä *tarpeista* tyhjä tila täyttyy?

*

Ehkä keskustelu kehitysoptimismista ja kehityspessimismistä onkin tulvillaan neuvottomuutta. Ehkä tämä neuvottomuus panee ihmiset viehättymään esimoderneista asioista. Ehkä se selittää menneen historian romantisoinnin viehätysvoiman. Ehkä tyhjän päällä seisominen, tyhjiys ja tylsät yhteiskunnalliset keskustelut (jotka vielä alituisesti simuloidaan tiedotusvälineissä) voimistavat tai antavat sysäyksiä kompensatoristen muotojen kehittelylle ihmiselämään, vaikka varmuutta ei ole siitä, vastaavatko nämä myös joihinkin tarpeisiin. Ehkä kompensatoristen muotojen kehittäminen – nyt ei ole kyse taloudellisista kompensatioista vaan sosiokulttuurisesta kompensoinnista – saa hyvin fundamentalistisia ja ekstaattisia muotoja. Täytyy kehittää jotain lujaa jalkojen alle. Kun jotain löytyy, sen uskotaan olevan lujaa ja kompensatoristen muotojen kehittäely menee aina naurettavuuksiin asti. Mutta näillä nauretta-

vuuksillakin on omat, tästä yhteiskunnallisesta tilanteesta nousevat kasvuvoimansa, josta käsin niitä kannattaa yrittää tulkita. Miksi tyhjyyttä yritetään vastuullistaa itseavulla yksilömuotoon?

*

Hiljattain suomeksi ilmestyneessä Walter Benjaminin esseessä ”Silmä väkijoukossa” kommentoidaan piikikkäästi nuorta Engelsiä, joka Lontoon tungoksessa 1840-luvulla koki ”ihmisyyden uhraamista”, ”jotain inhottavaa”, ”jotain, jota vastaan ihmisluonto kapinoi”, ”brutaalia välinpitämättömyyttä”, ”tunteetonta eristyneisyyttä omiin yksityisintresseihin, joka on sitä vastenmielisempää ja loukkaavampaa mitä enemmän ihmiset on sullottu yhteen pimeään tilaan”. Ärsyttävä väkijoukko sai Engelsissä aikaan moraalisen reaktion, Benjamin tiivistää.

Nyky-yhteiskunnan syrjäytymistä, joutilaisuutta ja huono-osaisuutta koskevien saarnojen vaikutuksista ei ole kovin selvää kuvaa. Eräs mahdollisuus on se, että syrjäytymisaarnasta tulee itseään toteuttava ennuste: mitä enemmän syrjäytymisestä puhutaan, sitä enemmän tuotetaan syrjäytyneitä. Syrjäytyneet ovat epäilemättä materiaalisia voimavaroja vailla, he ovat materiaalisesti periferiassa. Mutta kulttuurisesti he ovat keskiössä. Syrjäytyneet vaativat rahaa, mutta yhteisöosiaalipoliitikot kiinnostuvatkin sitomaan itsensä ja asiakkaat uussosiaalisiin vuorovaikutusprosesseihin ja unohtavat siten kulttuurisen keskiön tai suorastaan patologistoivat sen.

*

Yhteiskunnallisen kehityksen ”apujoukkojen” tilanne ei ole helppo. Modernin maailman mahdollisuuksia koeteltaessa on toinen jalka pakko pitää turvallisesti ”vanhassa”: traditionaalisissa yhteisöissä vajavaisesti olemassaolevissa professioissa ja häilyvän epäselvässä moraalis-eettisessä koodissa. ”Sosiaaliset apujoukot” solmivat yhä uudestaan ja uudestaan napanuoran vanhaan ja modernit tavaramarkkinat katkaisevat sen yhä uudestaan ja uudestaan.

(1986)

Joustava integrointi _____

Kommentti

Tarkastelen ”joustavan positiivisen institutionaalisen integroinnin” teemaa ja problemaa yhteisöllisyydestä käsin, toisin sanoen siihen liittyviä manifesteja ja piileviä olettamuksia yhteisöllisyyden suhteen sekä näiden seurausvaikutuksia. Teesini on, että tässä mainitussa kontekstissa joustavoittamisstrategia ei ole lainkaan niin viatonta kuin miltä se näyttää. Yksinkertainen ja yksidimensio-naalinen joustopuhe etsii ”menetettyä maailmaa” ja konstruoi spatio-temporaalisia korvikkeita kykenemättä edes näkemään mikä sen on tehnyt mahdolliseksi. Tällainen puhe panee liikkeelle uusfeodalistisia tendenssejä.

I

Rousseausta Durkheimin kautta nyky-yhteiskunnan sosiaaliseen integrointiajatteluun kulkee tietty yhteiskunnan välittömyyden visio: ihmisten elämää yhdistävien ja koossa pitävien tekijöiden ja sosiaalisen edistämisen ajatusten ajatellaan olevan jotain itse ihmisluonnosta lähtevää, ja niiden edistämisen ajatellaan samalla eliminoivan yhteiskunnasta puutetta, julmuutta ja vieraantumisilmiöitä. Tämän ajatuksen tulkit löytyvät lainsäädännöstä ja päätöksenteosta, tietenkin yhteisösuunnittelusta, tietenkin yhteisöelämän sääntöjä pohtivasta julkisesta mielipiteestä jne. – nykyään ehkä erityisesti julkisen vallan kehittämisestä yhdyskuntamalleista ja muista sosiaalisista innovaatioista sekä ehyen symmetrisen arjen kaavailuista. Välittömyyden teeman ja kaavan avulla toivotaan parannusta uh-

kaavasti tyhjenemässä olevaan yhteisöelämään.

Mistä sosiaalinen koheesio ja mahdollinen solidaarisuus sitten löydetään?

Useimmiten tällaisiin ajatuksiin saakka ei positiivisessa eikä negatiivisessa mielessä tulla vaan ajatellaan, että tiettyjen arkielämän funktionaalisten järjestelmien ”inhimillistäminen” automaattisesti edistää sosiaalista yhteenkuuluvuutta ja keskinäistä solidaarisuutta. Kun erilaisia formaaleja ja ei-formaaleja järjestelmiä saadaan toimimaan yhdessä ja keskenään, syntyy toiminnallinen verkosto, joka katsotaan sosiaalisesti riittäväksi. Muu onkin sitten yksilöllisten erityismielihaluja, pitkälle differentioituneiden elämäntyylien tai privatisoitumisen maailmaa. Kaiken lisäksi tätä sosiaalista verkostoa koskevissa kaavailuissa rajoitutaan yleensä kunnallisten palvelusten, puolikunnallisten palveluyritysten ja ”informaalin sektorin” yhteistoimintamalleihin ja tällaista edistäviin infrastruktuuriratkaisuihin – markkinat eivät osallistu yhteissuunnitteluun, mutta markkinoiden suunnittelijoiden on oltava kiinnostuneita paitsi ”loogisesta” ja ”sosiaalisesta” tilasta myös tuotteiden realisoinnista.

Edellä mainittua peruskuviota on kyseenalaistettu jo pitkän aikaa. Peruskuviota on muutettu ja modifioitu. Usko yksiselitteisiin strategioihin on virittynyt huomattavasti aikaisempaa matalammalle tasolle. Epävarmuus on lisääntynyt. Lisääntyneiden ”vuorovaikutusyhteiskuntaa”, ”verkostoyhteiskuntaa” ja ”luottamusyhteiskuntaa” koskevien keskustelujen myötä muun muassa yksilöllisestä autonomiasta on alettu puhua painavammin kuin ennen mutta pohtimatta minkälainen autonomia voi formaalin ja ei-formaalin yhteistoiminnassa tulla kyseeseen.

II

Mutta on myös toisenlaista kyseenalaistamista, pitkälle menevän yksilöllistymisen ja differentioitumisen ”aiheuttamaa passiivista” kyseenalaistamista.

Se ”perimmäissanasto”, jota yksilöt käyttävät ylistäessään ystäviään ja halventaessaan vihamiehiään, muotoillessaan omia projektejaan, esittäessään syvimpiä epäilyjään ja hurjimpia toiveitaan, on yhteiskuntateoreetikoiden ja -filosofien keskusteluissa nähty

jokapäiväistyneenä, maallistuneena ja relativisoituneena, mikä paanee ajattelemaan, ettei sen takana tai alla ole mitään ihmiselämän syvempää kerrosta. ”Nomadisubjektit” hankkivat ja evakuoivat itseään ja elämäänsä varten kaikenlaista materiaalia, ratkovat ristiriitoja ja yhteensopimattomuusilmiöitä tulemisensa ja menemisensä liikkeessä, valitsevat ja päättävät, mutta eivät ota tai eivät voi pitää käyttökelpoisina mitään kokonaisuuksia, mitään valmiita paketteja.

Välittömyys silloin vain hyvin pienten piirien välittömyyttä. Koossa pitävät sosiaaliset voimat ja solidaarisuuden ainekset koostuvat vain hyvin pienistä palasista. Ne eivät ole jotain sellaista, joka odottaa meitä valmiina tai joka sen kun vain poimitaan tai valitaan, oli sitten kysymys instituutiosta, alkuperäisestä etiketistä, vaurioitumattomista ihmissuhdeverkostoista, alkukielestä tai muusta sellaisesta.

On pakko puhua tietynlaisesta hämmennyksestä tai sekasorrosta, mutta myös samalla positiivisista mahdollisuuksista, jotka syntyvät juuri kiinteistä positioista irtautumisesta ja liikkuvuuden mahdollistavasta arkipäivän tilasta.

III

Herää kysymys, mitä elämäntavan, -tyylin ja -kerran sosiaalitutkimus on sanonut tällaisesta hämmennyksestä tai sekasorrosta, siis jotain muuta kuin että kullakin sukupolvella on ollut omat hämmennyksensä ja sekasortonsa. Arkipäivän uudesta muotoutumisesta tai uuden arjen mahdollisuuksista ei ymmärtääkseni ole saatu vielä juuri mitään valaistusta. Syitä on tietenkin esitettävissä: sitä ei ole kysytty, se ei ole tutkijoita kiinnostanut tai sitä ei ole edes olemassa. Mutta lienee myös mahdollista, ettei elämäntapatutkimuksessa ole pystytty herkistämään tätä kokemuksellista horisonttia, ja lienee myös mahdollista, että elämäntapatutkimuksessa on (sittemkin) ollut implisiittinen elämänfilosofinen sanoma tai metasosiaalinen viesti, joka on riittänyt sekasorron ja hämmennyksen eliminoimiseen.

Metasosiaaliset takeet eivät enää lepää perinteisellä uskonnollisella, poliittisella tai taloudellisella pohjalla. Ne ehkä kulkevat

”mukaanliimattuina” tai ”mukaanliimautuneina” kaikissa muutoksissa. Siinäkin yksilössä tai senkin yksilön päätöksissä ja valinnoissa joka ”tulee tänään” ja ”lähtee huomenna”. Rakenteetkaan eivät ole mitään ulkopuolisia objektiviteetteja, vaikka tietenkäin toisaalta ovat, vaan ne aukenevat käsitettäväiksi ja koettaviksi vain muutos- ja katkosprosesseista käsin.

IV

Tällainen posttraditionaalinen yhteiskunta on edeltäjäänsä ratkaisevasti monirakenteisempi. Monet väittävät, että sosiaalisten suhteiden keskinäisiä riippuvuuksia voidaan siinä ohjailta tehokkaasti ja että häiriöitä ja yhteensopimattomuuksia koskeva sietokyky, tietty yksilöllinen joustavuus on siinä kehittynyt pitemmälle. Suhteet eivät ole luonnonmukaisia eikä niiden sisältöä ja toimintaa voida tulkita tai päätellä pelkästään yksilöitä koskevan tiedon avulla.

Suhteiden ja kontaktien määrällisestä kasvusta puhumisessa ei oikeastaan ole mitään mieltä – suuntana voi olla vain intensiivinen kasvu, intensiivinen yksilöllistyminen.

Esimerkiksi ”sosiaaliset siteet” ja toisaalta ”kontrollimuodot” eivät silloin vastaa toisiaan. Ne ovat eri asioita, joita ei pitäisi sekoittaa toisiinsa.

Toisaalta perinteisen sosiologisen konstituutioteorian, sellaisen, jossa olento on ensin olento, sitten ihmisolento, sitten luokan jäsen, sitten kaupungin tai maan asukas, sitten ammatin edustaja, sitten perheen jäsen ja lopulta yksilö, identifiointikyky ja tulkintavoima heikkenee ja latistuu.

Yksilöllistyminen (tai singularisoituminen) ja lähimaailma (tai yhteisö) ristiriitaistuvat toisiinsa nähden: lähimaailma voi jättää yksilölle vähemmän kehitystilaa kuin ei-persoonallinen ei-lähimaailma.

V

Rutinoituminen (maallistuminen) näyttää purkavan yhteiskuntasuunnittelusta niin sanottuja perimmäistarkoituksia ja arvomalleja koskevan keskustelun tai tekevän näitä koskevan keskustelun

väkinäiseksi. Silloin se lakkaa olemasta yhteiskuntasuunnittelua. Ehkä yhteiskuntasuunnittelun hidas sammuminen on samalla vapauttanut mielikuvitusta ja uutta paatosta muille alueille – sosiaaliin arkielämän ja esteettisen alueille. Luullakseni tämä on eräs ratkaiseva joustavoittamiskeskustelua mahdolliseksi tekevä mekanismi, jonka ponnauslautaefektit sen kuin vain paisuvat siitä, että nykyisyys tulee lisääntyvässä määrin riippuvaiseksi tulevaisuudesta. Tätä lisääntyvää riippuvuuttahan pyritään nykyään ohjailemaan tai kontrolloimaan institutionalisoidulla tulevaisuudentutkimuksella.

Arkielämän juurettomuudesta ja välinpitämättömyydestä on se hyöty ja ilo, ettei kaikesta sosiaalisesta kanssakäymisestä tarvitse enää etsiä ”menettyä maailmaa” eikä kaikesta tilasta kompensaaion mahdollisuuksia – jonkinlaista differentioitumattomuuden metafysiikkaa. Tila ja aika eivät ole mitään substansseja, vaan ne ovat olemassa vain sikäli kuin niissä on jotain elämää. Ja kääntäen: jos lokalisoinne elämänmuodot aika-tilaan, siinä elävistä ihmisistä tulee kuin kuolleita koiria. Lokalisointiopeeraation tuloksena ”we know everything about nothing”.

Kovimmat ja kiinteimmätkin yhteiskunnalliset organisointiperiaatteet näyttävät nykyään edellyttävän sellaista joustavuutta, joka sallii symmetrisistä ja ympyriäisistä kuvioista poikkeamista, jottei yksittäistapauksia aina tarvitse suhteuttaa johonkin keskukseen tai keskipisteeseen ja jottei joustavuuden tarjoamaa moninaisuutta – tai moninaisuuden tarjoamaa joustavuutta – siten menetetä.

Samalla ainakin perinteinen normatiivisuus ja perinteiset arvo-päämäärät tulevat kyvyttömiksi välittämään ”operatiivisia” arvoja tai mittakaavoja. Ehkä joustopuhe on posttraditionaalinen normatiivisuutta.

Normatiivisuutta voidaan kuitenkin yrittää vahvistaa myös muilla tavoin. Erään mahdollisuuden tarjoaa eettis-pedagoginen perustelutyö, joka yleensä johtaa yliprofessionalismiin. Toinen mahdollisuus on löydetty ”strategisesta johtamisesta” ja yhteiskunnallisten palvelujen johtotyön rationalisoinnista. Molemmista on mukana paatoksellista uutta metafysiikkaa.

VI

Yhteisön ”todellisuus” määrytyy hyvin paljon siitä mistä käsin sitä katsotaan. Jos yhteisöllisyyttä katsotaan ylhäältä, kaikki näyttää leppävän yleisten kulttuuristen ja symbolisten suuntausten varassa. Jos sitä katsotaan keskiväliltä, se näyttäytyy kenttinä ja verkostoina. Jos sitä katsotaan alhaaltapäin, nähdään pilkotut ja fragmentaariset perustarpeet, jotka herkästi halutaan nähdä aikaisemmista elämänmuodoista tuttujen kvasiluonnonmukaisten yhteyksien valossa.

Yksilöä ei voi koskaan täydellisesti sisällyttää mihinkään yhteiskunnan monista funktionaalisista alajärjestelmistä. Ne antavat tai välittävät elämänmuodoille perustaa vain toisiinsa kombinoitumisen perusteella, ja silloin vain osittain segmenteittäin, hetkittäin.

Yhteisölliset joustavoittamisstrategiat muuttuvat yksinkertais-
taviksi moralisoiviksi yleistyksiksi, jos niissä niputetaan yhteen johonkin kuuluminen (”belonging”; identiteetti) ja sen kuva (representaatio). Ne ovat eri asioita. Niiden suhteet ovat muuttuneet. Joustavoittaminen, joka ignoroi tai tuhoaa niihin ja niiden suhteisiin liittyvän itsesäätelyn tai pakottaa ne formaaleihin säätelykuvioihin, muuttuu uusfeodalistiseksi.

Uudessa kansalaisyhteiskuntaa koskevassa debatissa (Melucci, Keane, liberaalit kommunitaristit) on alettu puhua historiallisesta uutuudesta ”jokapäiväisen elämän oikeudet”, jolla suuntaudutaan perinteistä formaalia elämän systematisointia vastaan ja nostetaan esiin arkipäivän uusi kokemushorisontti. Viimeksi mainittu piirre on niin dominoiva, että kunnollinen nykykokemusten ja nykytilan arviointi katsotaan suorastaan tarpeettomaksi. Liittotasavaltalaisessa debatissa (Dubiel, Beck jne.) tähtäyspiste taas on metasosiaalisten takeiden eroosioprosessin seurausvaikutusten tarkastelussa, jolloin jokapäiväisen elämän oikeudet tai ”elämäntyyli-politiikka” ei ole statukseltaan samalla tavalla empaattista tai sankarillista kuin edellä mainitussa keskustelussa. Kansalaiset vain ottavat käyttöön uusia elämänmuokkauksen materiaaleja, ja sillä siisti. Traditionaalinen aikaisempi elämän perusta on liukunut alta pois, jolloin arkielämän oikeuksien artikuloinnissa ei oikeastaan ole mitään uutta, vaan se on pikemminkin jo syntyneen tilanteen toteamista.

Posttraditionaalinen yhteisön ”piilevyys” tekee kollektiivisen toiminnan hahmottelun hankalaksi. Ehkä tämä on myös yksi syy siihen, miksi vaihtoehtoprojektit tai sosiaaliset eksperimentit näyttävät kuin automaattisesti muuttuvan profetoinniksi: ne ”osoittautuvat” mahdollisiksi. Koska on vaikea puhua piilevistä mahdollisuuksista ja yhtä vaikea arvioida menestymistä tai epäonnistumista yksidimensionaalisesti, ei myöskään voida puhua ”tuloksista”, ”tehokkuudesta” tai muusta sellaisesta. Niistä näyttää tulevan pelkkiä ylhäältä määriteltyjä sivuseikkoja. Tanskassa ollaankin palkkaamassa sosiologeja valtion virastoihin arvioimaan vaihtoehtoprojektien ”sosio-kulttuurisia” läpimenomahdollisuuksia ja tulkitsemaan symbolisella maaperällä näyttäytyviä häiriöitä ja konflikteja.

(1989)

Viittaako eroosiopuhe tyhjään vai tyyneen? _____

Eräs eroosiopuheen tehokas generoiija on differentiaatio. Tunnetusti lähes mikä tahansa voi differentioitua. Itse differentioitumistyyppikin voi muuttua, ja lisäksi differentioitumisen seurauksena joudumme tekemisiin lisääntyvän yhteiskunnallisen indifferenssin kanssa. Viime aikoina on opastettu (Alexander; Joas), ettei sitä tule käsittää pehmeästi eteneväksi prosessiksi eikä historiallisen evoluutioprosessin kovikkeeksi vaan modernien yhteiskuntien differentioituminen on 'tarkoituksellista' ja että itse differentioitumiskysymys pitäisi 'demokratisoida'. Tällainen puhe ei saumaudu ongelmattomasti klassikkojen (Tönnies, Simmel, Turner) teoreettiseen keskusteluun, jossa puhuttiin differentioitumisen sosiaalisia siteitä haurastuttavasta vaikutuksesta ja yhteiskunnallisesta yksilöllistymisestä.

Yleisvaikutelmaksi voi siis jäädä se, että differentiaatiopuheessa ei ole mitään 'sisältöä'. Se näyttää jäävän pelkäksi teoreettiseksi regulaattoriksi. Sitäkin hämäämmäksi jää ehkä siis 'teoreettisesti operoitu rapautuminen'?

Tähän tapaan päättelee myös Heinz Bude kriittiseksi tai varoittelevaksi tarkoitettussa kommentissaan "Das nervöse Selbst in der geschlossenen Welt des Sinns" (Merkur 5/1990), jossa Buden omia tarkoituspäriä vastaavaksi maalitauluksi on muokattu Niklas Luhmannin ja Pierre Bourdieun 'yhteiskuntateoria' ja jonka päätarkoituksena ymmärrän olevan "differentiaatioteoreettisen virtuositeetin" traagisten (Bourdieu) ja ironisten (Luhmann) seurausten osoittamisen.

Luhmann tuottaa (Buden mukaan) yksilön todellisuuteen, jossa tämä joutuu alituisesti vaihtamaan velvoitteitaan ja velvolli-

suuksiaan, jossa tällä on monia identiteettejä mutta ei konfirmoitua itse-identiteettiä, jossa tästä tulee funktio, jolla ei ole substanssia, joka liikkuu itse-referentiaalisena olentona omissa verkostoissaan, joka pelaa odotuksilla ja sopeutumissäännöillä, joka esiintyy monissa figuraatioissa pitämättä ainuttakaan aitona, jonka elämä on aina 'jotain muuta' ja jonka olemassaolon pienet palaset näyttävät aina kuuluvan pienten palasten suureen joukkoon. Hän on siis transsendentaalisesti koditon ja symbolisesti isätön.

Bourdieuillekaan (edelleen Buden mukaan) ihmiset eivät kelpaa ihmisinä vaan vain heihin mukaanliimattujen määrittelyjen (luokkatunnusten) edustajina. Aina on vain toinen kysymys ihmisten määrittely ja erottelevien tekijöiden löytäminen. Koskaan ei ole ensimmäistä kysymystä. Ihmisolennosta tulee (negatiivisia) kynnysolentoja. Samalla rajat hämärtyvät ja epämääräistyvät eikä elämää jäsentävistä syvärakenteista ole tietoa.

Kun mikään ei kelpaa sellaisenaan (!) vaan vain regulatiivisten operaatioiden muokkaamina tuloksina, joudutaan eroja jäljittävään ironis-traagiseen labyrinttiin, siis merkitysten suljettuun maailmaan ja superrefleksiiviseen elämäntapaan. Kaikessa täytyy olla mukana, koko ajan täytyy ajan tasalla pysymiseksi löytää jotain uutta ja olla selvillä käytettävissä olevista mahdollisuuksista, kontrolloida kasvot, tyyli, ylevyys. Mikään ei Buden tarkastelussa näytä yhdistävän näitä tunnotomia ihmisiä, ei superrefleksiivinen tarkkailu (Luhmann) eikä alituinen kamppailukaan (Bourdieu) – yhteiskunnallisen kontekstin, tai koordinaattijärjestelmän muutoksilla ei tunnu olevan yhteyttä tähän ihmisen maailmaan. Bude päätelee lopputulokseksi differentiaatioteoreettisesta positiosta aiheutuvan eroosion ("itseyden imaginaarinen immuniteetti"). Tämä positio kallistuu patologiseen suuntaan ja johtaa näkemään todellisuuden ero-soituvien sosiaalisten suhteiden maailmana. "Tyhjä yhteisötön todellisuus", jossa vallitsee abstrakti "Möglichkeitssinn" (Musil) ja "Ich-Einsamkeit" (Buber), on siis (Luhmannin ja Bourdieun) tekstin vaikutusvallan todentamista yhteiskunnassa? Mihin tällainen luenta, lukukokemus ja siitä nostettu syytös johtaa?

Enkä ole vain siitä asiasta Buden kanssa samaa mieltä, että eroosiopuhe aukeaa tarkasteltavaksi parhaiten juuri yksilöllistymishypoteesia koskevassa keskustelussa. Mutta eroosiopuhe on aina

tematisoivaa ja ongelmia ja kysymyksiä jäljittävää puhetta. Olisi omituista käsittää se joksikin teoreettiseksi positioksi tai substantiaalisen teorian kulmakiveksi. Se ei voi olla 'kielellisen rakenteen', 'kulttuurin', 'yhteiskunnan' rinnalle tuleva 'taksonomia' tai 'paradigma'. Kuten Bruno Latour sanoo, "these terms always have a very vague definition because it is only when there is a dispute, as long as it lasts, and depending on the strength exerted by dissenters that words such as 'culture', 'paradigm' or 'society' may receive a precise meaning". Tematisoivan puheen tarkoituksena ei ole vain ongelmien jäljittäminen, vaan se syntyy edellä mainituista yhteen törmäyksistä.

Näin tapahtuu myös Buden elämäkertatutkijakollegoiden toiminnassa ja ajattelussa. Olen nähnyt ja kuullut monien puhuvan eroosiosta tarkoittaen sillä 'elämismaailmallisen varmuuden menettämistä' taipyriksen tematisoimaan sillä esimerkiksi 'jatkuvuuden', 'sekvenssiaalisuuden' ja 'biografisuuden' kysymyksiä ja ongelmia. Kulttuurin ja sosiaalisen rakenteen eron ja vuorovaikutuksen tarkastelu ei ole joutunut tällaisesta tematisoinnista syrjään. Samalla siinä myös tematisoidaan historiallisia prosessoja ja toimijoita, jopa 'henkilökohtaisia projekteja', jotka eivät ole syntyneet vain (positiivisen) kulttuurin tai historiallisen kontekstin sisäistämisen (Wrong) vaan myös oman toiminnan, valintojen ja 'emergenssin' tuloksena.

Kuten esimerkiksi juuri Luhmann on huomauttanut, sosiaali-tieteellä on vain yleisiä predikaatteja differentioitumisen mukana tapahtuvan yksilöllistymisen tarkastelemiseksi, mutta varsinaiset käsitteet puuttuvat. (Siis taas yksi syy tematisoivan eroosiopuheen harjoittamiselle.) Kun pamflettimaaisesta yksilöllistymishypoteesin tarkastelusta ollaan siirtymässä yhteiskunnallisen yksilöllistymisen, yhteisöllisyyden ja henkilökohtaisten projektien tutkimiseen, käsitteellisen ja tematisoivan ymmärryksen vaatimukset kovenevat. Esimerkiksi:

- (a) miten keskustellaan yksilöllisestä erotteluperiaatteesta (Leit-differenz), joka asettuu joko–tai-asetelman (pelastus tai tuhoutuminen; yhteenkuuluvuus tai menetyk) tilalle?;
- (b) kuinka tarkastellaan sisäyhteisöllisyyttä sekä sitä kuinka 'yksilö kuuluu itselleen'?

- (c) miten peruskäsitteet valitaan, pitääkö esimerkiksi alkaa puhua aktorista (Touraine), persoonasta (Luhmann) tai singulaarista (Habermas) kun ei enää voida puhua suurten normatiivisten orientaatioiden sosiaalistamista 'subjekteista';
- (d) kuinka puhutaan yksilöllistymisen seurauksista, esimerkiksi siitä että organisaatiot sääntelevät yksilöllistymisuria, mutta eivät voi oivaltaa yksilöiden tarkoituksia tai kontrolloida tätä, siitä että kehkeytyy monia identiteettitasoja, tai siitä, ettei käytäytymisen ja moraalisen perustan välillä ole yksinkertaista vastaavuutta;
- (e) miten päästään keskustelemaan niin sanotusta toisesta eli sosio-kulttuurisesta synnystä, jossa siihen tai tähän ei enää 'synnytä' pukemalla jäsenyykset päälle kuin takki; ja
- (f) miten keskustellaan aikaisemmista pidäkkeistään purkautuneista ja vapautuneista yksilöllisesti käsiteltäväksi ja tarkasteltavaksi tulleista asioista ja ilmiöistä. Tällaiset eivät ole 'immunisoituun minään' palautuvia kysymyksiä, eikä niistä mahdollisesti löytyvää 'rauhottumista' voi leimata ihmiskunnan vanhainkodiksi.

Samassa mielessä näyttää aktualisoituvan myös posttraditionaalinen communitasin välittömyys, spontaanisuus ja konkreettisuus sekä 'yhteisön' ja 'rakenteen' uusi heiluriliike. Elämäntyölihteisöt ja koko yhteisöllisyyden eksistentiaalinen tai ekspressiivinen dimensio jäävät tarkastelun ulkopuolelle jos tyydytään 'normatiivisten' tai 'ideologisten' yhteisötekijöiden yhdistelmään (näiden modaliteettien yhdistelmään Victor Turner kutsui 'struktuuriksi', jonka hän erotti communitasista, antistrukturista) tai yhteisöä tarkastellaan positiivisena loppuun saakka vietyinä projektina. Ilman laajempia 'yhteisösympatioita' kadotetaan näköpiiristä loputtomassa liikkeessä ja muuttuvissa rajatiloissa tapahtuva communitas, jossa saadaan selville yhteiskunnassa aikaisemmin piilossa olleita tai käyttämättömiä mahdollisuuksia ja 'voimavaroja'. Tämähän on pantu merkille traditionaalisten yhteisöjen rapautumisen johdosta kehkeytyneessä yhteisyyden ja sosio-moraalisten kysymysten käsittelyyn painotuvassa nykysosiaalipolitiikassa. Yksilö ja posttraditionaalit yhteisöt näyttävät olevan sitä mitä yhteisön purkautumisen kokemuksis-

ta jää jäljelle 'henkilökohtaisten projektien' ja uusien institutionalisoitumisprosessien jäsennysmateriaaliksi.

(1990)

IV

Kahdeksalta kesäiltais
kantautuu Jyväskylässä
koko keskustan alueelle trumpetilla tai
kornetilla soitettu

Keski-Suomen kotiseutulaulu.

Se kertoo, että viimeinenkin market on
sulkenut ovensa, viimeinen juna
Helsinkiin lähti puolitoista tuntia sitten
ja viimeinen lentokone hetki sitten.

Saastuttava kosketus ja puhdistava katse _____

”On astuttava moderniin helvettiin ennen kuin pääsee itse kaupunkiin.”

I

Uuden tuotantojärjestyksen ja sitä seuranneen väkivaltaisen väestönsiirron eräs välittömästi näkyvä vaikutus oli kaoottinen urbanisointuminen. Tuloksena oli kyynistä spekulatiota, sotkuisia teollisuusslummeja, epäjärjestystä ja sosiaalista sotaa, ja pian myös erilaisia järjestysprojekteja. Järjestysvallan kasvupohjana oli ennen muuta patogeeninen miljöö, jossa leijui lemuava ja löyhkäävä ilma. Ehkä tavanomaisin ja aikalaisreaktioissa eniten tavattu nimitys likaisuudelle oli ”*filth*” eli lika, törky, saasta, siivoton ja rivo, jolla viitattiin sekä huonoon ilmaan, veteen ja kiertojärjestelmiin että näissä kehkeytyvään ruumiin ja moraalin rappioon.

Aikalaistekstien milloin ärsyyntyneet ja kauhistelevat, milloin taas parodioivat tai metaforistiset reaktiot ovat osa kollektiivista muistiamme. Klassisen silminäkijän Engelsin mukaan

”Sen, joka haluaa nähdä kuinka pienessä tilassa ihminen pystyy liikkumaan, kuinka vähän ilmaa – ja minkälaista ilmaa – hän pystyy hengittämään, kuinka vähäisessä sivilisaatiossa hän voi olla olemassa, tarvitsee vain tulla tänne” (Engels 1972, 86).

Sanitaariliikkeen johtohahmo E. Chadwick kysyy

”kuinka suuri osa kapinoinnista, moraalisesta turmeluksesta ja rikollisuudesta perustuu fyysiseen epäjärjestykseen ja turmeluneisuuteen” (Chadwick 1874, 274)

ja väittää (ibid.), että

”fyysisen turmeluneisuuden pesäpaikat ovat myös moraalisen tappion, epäjärjestyksen ja rikollisuuden pesäpaikkoja”,

ja siten muiden aikalaisreformistien tapaan näkee yhteyden lian (filth) ja taudin välillä ja sanoo lian hajun kehkeytyvän iljettävyuden yhteydessä. Aivan erilainen on kolmannen silminäkijän Charles Dickensin näkemys. Hän ei pohdi sitä, kuinka taudit iskostuvat slummien asukkaisiin vaan sitä, mitä kaupunkeihin syntyneet slummit oikein ovat. Dickens panee kirjalliset hahmonsastumaan kaupunkiin, mutta he voivat kohdata kaupungin tehokkaasti vasta kärsittyään lähes kuolettavan sairauden. Vaikka kuinka monta kertaa Dickens kuvaa kaupunkia eräänlaisena välimaastona:

”omalaatuinen, kolkko, primitiivinen maailma, usein soiden, veden ja liejun valtakunta mutaan vajoavine taloineen, sulkuportteineen ja myllyineen. Siellä vesi ja maa kohtaavat, maa-seutu ja kaupunki leikkaavat, nykyisyys ja menneisyys, luonto ja sivilisaatio kohtaavat toisensa...” (ks. Lehan 1986, 105).

Kaupunki (slummi) on *moderni helvetti*, johon on astuttava ennen kuin pääsee itse kaupunkiin.

II

Edellä on kolmen silminäkijän todistuksen perusteella kerrottu, kuinka kaupungin (köyhien) elämä liitettiin kaaokseen, tauteihin, rikollisuuteen, dekadenssiin ja kuolemaan. Alustavasti on myös annettu ymmärtää, että lika ja saasta herättää tautien pesäkkeitä tarkkailleissa (ulkopuolisissa) silminäkijöissä voimakkaita moraalisia reaktioita. Jo tästä voisi vetää johtopäätöksen, että kaupunkielämä aiheutti tiettyjä pelkoreaktioita, mutta tällainen johtopäätös

tös ei olisi erityisen mielenkiintoinen, sillä emme tiedä, mitä tarkkaan ottaen pelättiin, minkälaisia lian seurauksia osattiin pelätä ja kuka tai mikä pelkäsi. Engelsin ja Dickensin uutta urbaania maise-
maa ällistelevät kommentit eivät urbaanin lian tematisoinnissa tunnu yhtä jännittävil-
tä kuin Chadwickin selvästi ”aktiivisempi” porvariston tuntoja heijasteleva kanta.

Erään etenemistien tarjoaisi paneutuminen kaupunkihistorioihin. Tarkemmin asiaa miettimättä luulen, ettei niistä olisi kovin paljon apua. Ne esittäisivät silminnäjäkuvion syvällisemmin ja pystyisivät tematisoimaan kaoottisen urbanisoitumisen yhteyksiä kapitalististen markkinoitten itsesääntelymekanismeihin, ”näkyttömään käteen” ja rajoitettuihin suunnittelupyrkimyksiin ja valtiollisiin toimenpiteisiin. Tässä sen sijaan tarvittaisiin kaupungin sosiaalisen luonteen (”toisen luonnon”) tematisointia, ja varsinkin primaarisen kaupungistumisprosessin (vrt. Berndt 1978, 147) eikä vasta ns. modernin kaupungistumisprosessin yhteydessä. Viimeksi mainitustahan klassisen kauden sosiologiassa on yllin kyllin hyviä esimerkkejä.

Urbaanin fyysisen miljöön aiheuttamasta pelosta ja pelkoa heijastelevista käsityksistä puhuttaessa tuntuu tarpeelliselta ottaa esille ainakin *kaksi erilaista pelkäämistä*, joita tässä yksinkertaistaen sanon tekniseksi ja sosiaalseksi. Ensiksi mainittu tarkoittaa sitä, että pelätään sotaa, luonnonkatastrofeja ja sairauksia, jotka uhkaavat tuhota elämän välittömästi. Primaarissa kaupungistumisprosessissa oli epäilemättä tällaisia välittömästi elämää uhkaavia asioita. Niille oli kuitenkin tunnusomaista se, että uhka oli totaalinen, levitti kaikkia koskevan yhtäläisen pelkoprosessin. Fyysisessä miljöössä kohdatut ongelmat tiedostettiin teknisiksi. Niitä pyritään kontrolloimaan erottelu- ja karanteenitoimenpitein ja terveydenhuollon avulla, siis yleisillä tilaa koskevilla suojelujärjestelmillä. Urbäänin lian aiheuttamien reaktioiden tulkitsemisessa ei tämän naturaliselyksen avulla voi päästä kovin pitkälle. Tällaisilla selityksillä mikä tahansa yhteiskuntaelämän käsittämätön tai monirakenteinen asia voidaan tehdä käsitettäväksi ja yksinkertaiseksi.

Ongelmallisempi asia, josta edellä tarkastellun naturaliselyksen on pakko vaieta, on tautien, nälän tai patogeenisten miljöötekijöiden liittyminen toisten ihmisten elämään, ts. käsitys, pelko

tai uhka, että likaisuus leviää myös sosiaaliin suhteisiin. Vasta tämä laukaisee jotakin, joka ei olekaan enää teknisesti hallittavissa ja jolloin myös väkivaltaan turvautuminen tulee erääksi mahdollisuudeksi (Delumean 1985). Lika on ikäänkuin ”väärässä paikassa”. Sen leviäminen tai leviämishuika alkaa koetella sietokykyä, järjestyspolitiikka astuu peliin, luokittelut tulevat tarpeellisiksi, etäisyydet aktualisoituvat ja urbaanista liasta voidaan tehdä patologisten ajattelu- ja toimintatapojen näyttämö.

Urbaani kaaos tai epäjärjestys määritetään liasta (”filth”) aiheutuvaksi, mutta se määritellään myös epäpuhtaudeksi, sillä se uhkaa identiteettiä ja kohtaa puhtauskäsitteitä ylläpitävät sosiaalisen järjestyksen sanktiot. Epäjärjestyksen ja lian tematisointi on siis pohjimmiltaan symbolista kuten Mary Douglas on osoittanut.

Likaa koskevan perustavanlaatuisen vastenmielisyyden, inhon ja pelon on tässä keskustelemassamme sosiaalisessa ja kulttuurisessa mielessä oltava kaksisuuntainen liikevoima (Schmidt & Kristensen 1986, 19): se sekä muokkaa kulttuuria että panee liikkeelle järjestysvallan toimenpiteet.

III

Jos urbaani lika pelkkänä luonnonaineena saa työntyä taka-alalle ja esiin on saatava sen sosiaaliset ja kulttuuriset yhteydet, on tarkasteltava, minkälaisen maaperän kaupungistumisprosessi ihmisten väliselle yhteyksille tarjoaa. Tätä voidaan valaista spesifioimalla kaupunki yhteenkokoontuneiden *erojen, erottelujen ja irtilyöntien* sosiaalisiksi näyttämöksi.

Silminnäköjoiden todistuksissa on jo monenlaisia erotteluja: esikaupunkien erottuminen slummeista, julkisten rakennusten erottuminen haisevista viemäreistä, kaupunkilaiselämän erottuminen turmeluksesta, likaisuuden erottuminen puhtaudesta, porvariston erottuminen proletariaatista, nykyisyyden erottuminen menneisyydestä, luonnon erottuminen sivilisaatiosta, läheisyyden erottuminen välinpitämättömyydestä jne. Kyse ei tällöin ollut vain perinteisistä elämänmuodoista irtoamisen aiheuttamista eroista, kaupunkilaisien yksilöllisistä eroista, rodullisista tai kulttuurisista eroista vaan tietyistä itse kaupungin rakenteiden ilmentämisestä ja siten sivilisaa-

tiohistoriallisesti uudentalaisista eroista ja yhteyksistä. Ihmisten oli nyt kohdattava kaupunki; siten se myös erotteluineen ja yhteyksineen oli tiettyjen *selviytymisstrategioiden näyttämö*, johon jo Dickens omalla tavallaan viittasi.

Nykyäänhän puhutaan siitä, että kaupungit ovat sosiaalisesti kuolleet. Dublin ei ole enää Dublin, Lontoo ei ole enää Lontoo, Berliini ei ole enää Berliini. Kaupungit olivat alkuvaiheessa materiaalistien ja henkisten rikkauksien ja järjestysvallan kasautumia, sitten niissä toteutuivat muutkin yleisen kaupungistumisen ehdot, jolloin organisaatiot, byrokraatia ja järjestysvalta nousevat itse kaupungin yläpuolelle ja kaupunki menettää selvät tilarajansa. Modernia kaupunkikulttuuria koskevassa keskustelussa puhutaan siitä, kuinka kaupunki kyllä täyttää tilan, mutta ei pysty enää järjestämään sitä sosiaalisesti. Kaupunkirakenteiden funktioita ei pystytty visualisoimaan; julkiset paikat kuten tori eivät kerro konkreettista yhteyksistään esim. kyliin ja lähipaikkakuntiin; yksityiset tai julkiset byrokraatiat eivät tuo esille niitä sosiaalisia ja yhteiskunnallisia yhteyksiä, joiden urbaania elämää luovia tai järjestysvaltaa ylläpitäviä solmukohtia ne todellisuudessa kuitenkin ovat. Kaupunki on siis niin täynnä systeemimaailman tarvitsemia, vakiinnuttamia ja mieleemme iskostuneen kaupungin käsitteen yli ja ohi kasvaneita yhteyksiä, ettei se enää vastaa käsitystämme kaupungista.

Primaarissa kaupungistumisprosessissa juuri erottelut antoivat aiheen tiettyyn pelkoreaktioon. Ei kuitenkaan siksi, että slummin ja esikaupunkien tai luppuproletariaatin ja kunniallisten luokkien väliset erot sinänsä olisivat pelättäviä vaan siksi, ettei näillä erotteiluilla ollut *mitään säännönmukaisuutta, järjestystä, selvää merkitystä tai päämäärää* (Stallybrass & White 1986, 125). Pohjimmiltaan on kysymys uuden yhteiskunnallistumismallin ja sosiaalisten suhteiden mallin ilmentämien läpikotaisesti *satunnaisiksi* koettujen erojen pelosta.

Kaupungista tuli selviytymisstrategioiden (identiteetti- ja yhteistyön) suunnaton laboratorio, jossa itse kaupunkirakenteen synnyttämille etäisen tuntuksille, tarkoituksettomille ja ”tyhjille” mutta kuitenkin ratkaisevasti jokapäiväisiin suhteisiin vaikuttaville eroille muokkaantui tulkintoja ja myös enemmän tai vähemmän keinoitekoisesti yhdistäviä reformiehdotuksia.

Vielä kuvaavampaa on sanoa sitä pelkojen, ”kaihon”, toiveiden ja todellisuuden muokkautumisen ja siis ihmisen yhteiskunnallisen luonteen *pesäpaikaksi*, koska tämä samalla kertoo myös likaisuuden, turmeltuneisuuden ja siveettömyyden ”pesiytymisestä” ihmisten elämään.

Ei ole mikään ihme, että patogeenisen pesäpaikan sijasta modernia katuelämää, seurallisuutta ja vilinää ja tietenkin myös kadonnutta maailmaa etsivät, ennen muuta Baudelaire, Benjamin ja Simmel, hymähtelivät primaarin kaupungistumisprosessin silminnäkijöille. Esimerkiksi Walter Benjamin näki Lontoon väentungosta, brutaalia välinpitämättömyyttä, tunteetonta eristyneisyyttä ja epäinhimillisyyttä kommentoineessa Engelsissä kyllä ”lahjomattoman kriitikon”, mutta arvosteli Engelsiä kyvyttömyydestä kulkea ihmisjoukossa. ”Engelsille väkijoukko on jotakin ällistyttävää. Se saa hänessä aikaan moraalisen reaktion. Siihen liittyy myös esteettinen; kiire, jolla ohikulkijat ampaisevat toistensa ohi, ärsyttää häntä” (Benjamin 1986, 33). Engels oli tullut provinssista, ”ehkäpä houkutus ihmisvirtaan hukuttautumisesta ei ole koskaan juolahtanut hänen mieleensä”, lisäsi Benjamin.

Mitä Dickens sanoikaan: ihmisten on ensin astuttava tähän *erottelujen moderniin helvettiin* ennen kuin he pääsevät itse kaupunkiin.

IV

Reformistit eivät vain ällistelleet urbaania kaaosta, eivätkä vain pyrkineet saamaan sitä järjestykseen vaan myös – aikansa luonnontieteen, kirjallisuuden ja sosiaalitutkimuksen vaikutteille alttiina – dokumentoivat kaupunkielämän erotteluiden syitä ja niiden synnyttämiä kiistoja.

Alain Corbin (1984) on kertonut vaarallisiksi koettujen hajujen synnyttämistä kiistoista Pariisissa. Hajuaiistiin perustuvat *sosiaali-raportit* antoivat sysäyksen reformeille, joita Corbin kutsuu julkisten paikkojen ”aeodorisoinniksi”: katujen, torien, julkisten rakennusten ja myös julkisen käyttäytymisen puhdistaminen, hygienian opetuksen aloittaminen vankiloissa, kouluissa ja sairaaloissa, puhdistusprosessit porvariston ja yläluokan elämässä (tuuletus, makuu-

huoneet, kylpyhuoneet, ihmisruumis jne.). Kysymys ei ollut pelkästä järjestysmaniasta, vaan sillä oli myös vahvoja yhteiskunnallisia funktioita. Esimerkiksi teollisuuden hajut vaikuttivat vaarallisesti myös kiinteistöjen hintoihin. Toisaalta syntyi hajuihin perustuvia kulttuurisia eroja: porvariston mieto hajukulttuuri erottui yläluokan tuoksumisesta ja molemmat pitivät ”hajuraon” työläisten ja talonpoikien piittaamattomaan hajukulttuuriin.

Lars-Henrik Schmidt ja Jens Erik Kristensen (1986) ovat esittäneet länsimaisen puhdistusprosessin suuren linjan. Primaarin kaupungistumisprosessin aikana puhtaus ja terveys tiedostettiin tekniseksi ongelmaksi, mutta asteittain sen jälkeen löydettiin *spesifi lika*, medisiiniset tekniikat ja *hygieniastrategiat*. Vähitellen vedestä, ilmasta ja valosta tuli *puhdistuskategorioita*. Kun vielä puhtauden normaliteetti, puhtauden vaatima elämänmuotojen hierarkkisointi ja epäpuhtauksien kontrollointi oli introdusoitu oltiinkin jo siinä tilanteessa, että puhtaus oli jotain ylideterminoivaa. Tämän ilmiön nyky maailmassakin vaikuttavan ideologiaprojektin ehyt sanoma kuuluu: vaikka elämäsi menee päin helvettä, vaikkeet voi syödä tai juoda hyvin ja vaikkeet voi pukeutua tyylikkäästi, voit silti olla puhdas.

Hygieniatyö teki slummeista, likakaivoista, prostituutiosta ja köyhien likaisesta elämästä yhä tunnetumman – ja samalla julkisesti käsitellyn ja ideologisen – yhteiskuntailmiön.

Samalla kun urbaani porvaristo muotoili sääntelyn, kieltojen ja kontrollin järjestelmiä omalle ruumiinhygienialleen tarkkailtiin aktiivisesti muiden ruumista. Mitä enemmän tautien ja sairauksien spesifejä syitä saatiin selville, sitä varmemmin alettiin siirtyä eräänlaisesta terapeutisesta nihilismistä kohti spesifiä ennaltaehkäisyä. Ongelmana ei enää primaaristi ollut kaupungin ”törkyväki”, ei sen keskuudessa pesivät taudit ja lika, vaan siitä huolehtiminen, ettei tällaista enää syntyisi lainkaan.

Kunnossapitoprojektit edellyttävät uutta *näkemisteknologiaa* siinä hullunkurisessa mielessä, että on myös pystyttävä näkemään (tunnistamaan) näkymätön potentiaalisesti näkyvänä. On toisin sanoen nähtävä symptomit, jotka voivat saada jotain vaarallista aikaan, sekä myös kehitettävä näkemisen tekniikkaa. Näkymättömät asiat pitivät siis sisällään vaanivia potentiaalisia vaaroja. Esimer-

kiksi Chadwick katsoi tarpeelliseksi sekä ylhäältä että alhaalta lähtevän *hygieniasurveyn*, minkä voi tulkita merkitsevän erityisen konkreettista puhdistamista. Ylhäältä lähteminen tarkoitti itse kaupunkirakenteiden, varsinkin niihin kuuluvien sokkeloiden, pimeiden paikkojen ja ”urbaanien kätköjen”, näkyväksi tekemistä, jotta koko kaupunkilaiselämä olisi nähtävissä – ja arvattavasti myös järjestettävissä. Alhaalta lähteminen taas tarkoitti yksilökohtaista pukeutumisesta, syömisestä ja asumista koskevien sääntöjen tarkkailua ja tarvittavien uusien sääntöjen aikaansaamista. Nämä säännöt (ks. Stallybrass & White 1986, 126) olivat – sivumennen sanoen – yhtä konkreettisia kuin joidenkin ruotsalaisten psykologien ja psykiatrien pari vuotta sitten systeemiterapian edistämiseksi esittämät säännöt. Sääntelyn kohde vain oli muuttunut: Chadwick painotti ”uppiniskaisen ruumiin nujertamista” muun muassa ruokavalion, puhtaiden ja säädyllisten vaatteiden sekä voimistelun avulla, kun taas ruotsalaiset hyvinvointiyhteiskunnan psyyken professionalistit esittivät joukon ”verkostonormeja” pyrkien vakuuttamaan, että välttämällä neuroottisia ja psykoottisia verkostoja ja elämällä normaaleissa sosiaalisissa verkostoissa (edellyttää säännöllisiä kontakteja noin kahdeksankymmeneenviiteen erilajiseen ystävään) voidaan parantaa psykososiaalista terveydentilaa.

V

Oli myös sellaisia (englantilaisia) reformisteja, jotka pitivät urbaania näyttämöä vaarattomana ja mielekkäänä. Henry Mayhew’n mukaan urbaanit nomadit ovat irronneet perinteestä ja vanhasta. Siinä, että he ovat varomattomia, huolettomia, tuhlaavaisia ja huonotapaisia ja siinä, että he vastustavat auktoriteetteja, poliisia ja kirkkoa, ei ole mitään kummasteltavaa. Päinvastoin: *ylittäessään normaalin rajat he omalla toiminnallaan merkitsevät puhtauden ulkopuolisen alueen*. Tämä auttaa näkökykymme kehitystä kun taas porvarilliset sosiaaliraportit luokittelevat slummissa omaa antiteesiään, sanoi Mayhew.

Reformiteksteissä esitetyt loputtomat erottelut – joihin Mayhew sittenkin toi vain sofistikoituneen näkökulman – primaari- ja sekundaariköyhyyden, moraalisen kurjuuden ja fyysisen likaisuuden

den, kunniallisen köyhyyden ja toivottoman residuumin jne. välillä muokkasivat tiettyä urbaania geografiaa. On helppo huomata, minkälainen spiraali se toisaalta myös on: joku on köyhä ulkoisista syistä, joku omasta tahdostaan; joku pystyy keskivertomoraalin omaksumiseen, joku toinen ei pysty, ei halua, ei pysty haluamaan, ei halua pystyä; joku on koodin mukaisesti kunnan köyhä, joku taas siivoton ja rivo köyhä; jollakin on toivoa, johonkin kannattaa panostaa institutionaalista myötätuntoa, joku toinen on ryyppäävää, pelaavaa ja rähjäävää pohjasakkaa. Mikä siis on erotteluiden järki ja voidaanko niissä sovelletuista *mittapuista* sanoa mitään spesifimpää?

Mistään niin ”demokraattisesta” kuin halusta, toiveesta, kyvystä tai tarpeista ei ainakaan ole kyse. Pikemminkin yhteiskunnan perussuhde, *suhde tuotantovoimiin* näyttää ratkaisevalta, mikä samalla tarkoittaa – niin kuin luontevaa onkin, onhan kyse reformiteksteistä – *tuotantovoimien asettamien ehtojen* äänetöntä hyväksymistä ei vain toimeentulon vaan myös urbaanin elämänmuodon pohjaksi. Työpäivä määräsi elämisspäivän.

Kaikki merkit viittaavat siihen, että reformitekstien keskipisteenä olivat ne, jotka eivät ollenkaan tai vain juuri ja juuri täyttävät tuotantovoimien työvoimalle asettamat ehdot. Samantyyppinen ilmiö on nykyäänkin: sosiaalipoliitikot sanovat syrjäytyneiksi niitä pääoman pysyvästi tai riittävän pysyvästi ulossylkäisiä ihmisiä, jotka eivät täytä työvoimalle asetettuja (kovennettuja) ehtoja. Tämä konkreettinen ilmiö sai klassiset reformistit keksimään enemmän tai vähemmän metaforistisia nimityksiä keskipisteenään olevalle työhön juuri ja juuri tai ei ollenkaan kelpaavalle ihmisjoukolla: koska he eivät ainakaan pysyvästi olleet työn (disipliinin, etiikan, ajan jne.) organisoimia, eivät he olleet minkään muunkaan organisoivan keskuksen organisoimia.

Kaavaan ”luokka-työ-elämä” tai kaavaan ”työ-luokka-elämä” kuului residuumiväestönkin kuvaaminen työn mittapuun avulla, oli sitten kysymyksessä roskakuski, kerjäläinen, huora tai varas. Reformiteksti ei pääse eroon – myötätuntoa luovasta, kasvattavasta, hyvää tarkoittavasta tai shokkikokemuksia välittävästä – aika-kauden kuvauksesta. Tämä urbaaniin elämään asetettu harmonisoiva ajattelu tuotti eräänlaisen työyhteiskunnan joutsenlaulun. Kysymys

kuuluu nyt: miten joku työstä erossa oleva slummin asukas, jonka ei siis pitäisi olla mitään, voi olla pelon ja inhon (ja puhdistusoperaatioiden) yhtä hyvin kuin myös – huolettoman ja ”vapaan” elämäntapansa vuoksi – fasinoitumisen, ihastuksen kohteena? Miten siis on mahdollista, että joku on samalla kertaa *tuotannollisesti periferiassa* mutta *symbolisesti keskiössä*?

VI

Selitystä urbaanin lian synnyttämälle pelolle ja sen erilaisille ketjureaktioille on yritettävä etsiä reformitekstien käsitteiden esittämistä *erojen* järjestelmistä. Palataan Engelsiin, silminnäkijätodistajaan, joka erityisen mielellään kuvasi irlantilaisten ”villii” ja ”likaista” elämänmuotoa. Engels kirjoitti

”Puhtauden puute, joka ei ole niin vahingollista maaseudulla jossa väestö on hajailaan, ja joka on irlantilaisen toinen luonto, tulee kauhistuttavaksi ja syvästi vaaralliseksi keskittyessään tänne suurkaupunkeihin... Irlantilainen antaa sian elää asuinpaikassaan. Tämä uusi ja epäluonnollinen kaupunkimainen karjankasvatustapa on täysin irlantilaista alkuperää. Irlantilainen rakastaa sikaansa kuin arabi hevostaan... Hän elää ja viettää yönsä sian kanssa, hänen lapsensa leikkivät sen kanssa, ratsastavat sillä ja pyöriskelevät sen kanssa liassa” (Engels 1972, 124).

Engelsin kehittelemässä yhteydessä irlantilaisten ja ”sikolätin” välillä ei ole kysymys irlantilaisen ja englantilaisen lian – siis lian substanssien – tarkastelusta. Tälle ei sitäpaitsi ole olemassa asiallisia perustelujakaan, sillä sikojen pitäminen kaupungissa oli aivan yleistä myös englantilaisten keskuudessa. Kyse oli formaalista analogiasta luonnollisten ja kulttuuristen erojen välillä.

Tiivistämällä slummin lika villin irlantilaisen hahmoon Engels halusi ilmaista jotain tarkemmin eksplikoimattomassaan formaalissa järjestelmässä. Lukemalla tarkasti irlantilaisia koskevia kuvauksia voi havaita ainakin seuraavat Engelsin pyrkimykset: irlantilaiset olivat uhka teolliselle sivilisaatiolle, koska he polkivat palkkoja,

ammattitaitovaatimuksia ja levittivät villi-ihmisen tapoja (monet englantilaisetkin alkoivat Engelsin mukaan kulkea paljain jaloin irlantilaisten tavoin); irlantilaiset aiheuttivat vahingollisen sota- ja kilpailutilanteen moderniin kansalaisyhteiskuntaan; erottamalla villit (irlantilaiset) normaaleista (englantilaisista) Engels pyrki puhdistamaan englantilaisen proletariaatin kunnian. Englantilaisen köyhyyden ja lian välisen suhteen Engels uskoi vankkumattomasti olevan jotain satunnaista, metonymistä, kun taas irlantilaisten ja eläimellisyyden välinen suhde esitettiin kiinteällä naturaalimetaforalla.

Urbaanien ”*likaketjujen*” (slummit yhdistyvät viemäreihin, viemärit tauteihin, taudit moraaliseen rappioon, moraalinen rappio epänormaaliin, epänormaali rikollisuuteen jne.) ja ”assosiaatiotekniikoiden” (irlantilaiset ja eläimet, köyhät ja koirat) käyttö liittyi myös yhteiskunnallisen järjestysvallan toimintaan. Ne olivat tapoja tai merkkejä, joilla valtiolle kerrottiin sen vastuun piiriin kuuluvista sosiaalisista olosuhteista. Vaikka itse metaforakieli jätettäisiin pois, on yhteys niin selvä, että reformitekstin lukija mieltää slummien köyhät eläimiksi kun taas yhtä kurjasti muut itse aiheuttamassaan rappiossa eläviksi.

”Likaketjua” voi kelata kumpaan suuntaan tahansa: voidaan puhua yhtä hyvin köyhien, eläinten ja tautien yhteyksistä kuin myös taudeista vaarallisten luokkien osana. Reformitekstin tarkoituksena ei kuitenkaan ole tällaisilla ketjuilla leikkiminen, vaan vaaralliseksi ja vahingolliseksi katsottujen ”syiden” poistaminen tarkoitukseen sopivalla interventiolla. Mikä onkaan sopivampi ongelman identifiointia (slummi) ja faktan toteamista (lika) seuraavan reformin täytäntöönpanija kuin poliisi ja saippua.

Poliisi ja saippua ovat *analogisia* interventiomuotoja: molemmat tunkeutuvat pimeään, epäjärjestykseen, likaisuuteen ja rivoon turvatakseen kotipiiriin saastuttavilta kosketuksilta. Poliisi ja terveys, valo ja valistus/järjestyksenpito ja köyhäinhoito kulkevat käsi kädessä ilmentäen samalla kertaa *lian antiteesiä* ja *konkreettista interventiotapaa*.

Näin lika ja puhtaus oli vedetty sekä esitettävissä että näkyvisä oleviin urbaaneihin sosiaaliin yhteyksiin. Kaikki merkit viittaavat siihen, että likaprosessi oli kääntynyt konkreettiseksi puhdistusprosessiksi. Voitiin markkinoida puhtauden normaliteettia;

ilma, valo ja puhdas miljöö kohotettiin terveen elämän palvelukseen; elämistekniikkojen opettaminen ajankohtaistui ja vaarallisen lian kontrollijärjestelmät vakiintuivat. Kuuluisa Hudsonin saippuamainos vuodelta 1891 tiivistää tämän kaiken. Siinä poliisi valaisee lampulla talon seinässä olevaa mainostekstiä ”The source of Danger removed by Washing everything with HUDSON’S EXTRACT SOAP. Dirt cannot exist where Hudson’s Soap is used for all Domestic Washing, Cleaning and Scouring. Clothes white as snow. Sweet as roses. Fresh as sea breezers. Hudson’s leaves no smell”. Puhtautta markkinoidaan sosiaalisena siteenä, urbaania yhteisöelämää järjestävänä sosiaalisena kittinä ja hyvän elämän takeena.

Urbaani elämä piti kuitenkin sisällään tuhansia lokeroita, satunnaisia, järjestämättömiä ja valikoimattomia kohtaamistapoja, toreja, rautatieasemia ja katuja, joiden saastuttavasta kosketuksesta eivoinut vapautua muulla tavalla kuin pysymällä niistä erossa. Täytyi siis välttää kolmannen luokan kapakoita, paikallisjunia, kansanjuhlia, julkisia uimarantoja voidakseen pysyä erossa ”Suuren Pesemättömän” tartunnalta. Se oli mahdollista esimerkiksi matkustamalla ensimmäisessä luokassa ja tarkkailemalla kaupunkielämää parvekkeelta.

VII

”Urbaanit siat” antoivat kaupungille merkityksen. Primaarin kaupungistumisprosessin tarkastelu sosiaalisine siteineen ja järjestysmuotoineen on eräs linkki siinä ketjussa, jossa kaupunkia ”opittiin lukemaan”. Hiljattain julkaistujen tarkkojen tutkimusten mukaan paradoksaalisesti juuri irlantilainen, tarkemmin sanottuna irlantilainen lukutaidoton työläisnainen Mary Burns opetti Engelsiä ”lukemaan kaupungin elämää silmillään, korvillaan, nenällä ja jaloillaan” (Magubane 1985, 49) ja siten näkemään urbaanit selviytymisstrategiat.

Ehkä tämän kaiken opetus on se, että ”urbaanit siat” eivät ole ”juntteja”, agraaristen tai esikapitalististen olosuhteiden residuaalisten merkitysten kantajia tai joidenkin psyykkisten sisältöjen jälkikäteisen koodauksen tuloksia. ”Urbaanit siat” ovat itse urbaanin konkreettinen silmille käyvä sisältö.

Silmille käynti ei herättänyt paniikin kaltaisia kollektiivireaktioita. Se ei ollut mitään niin etu- eikä jälkikäteen tunnettua, että suoranaista kauhistusta herättävästä pelosta pitäisi puhua. Pikemminkin on puhuttava jonkin tuntemattomamman, ihmisryhmien totumuksiin liittyvän, tuskaisten odotusten leimaaman, eri ihmisten eri tavoin kokemien uhkien ja epäluulojen synnyttämästä epävarmuudesta ja levottomuudesta. Se herättää sitä enemmän levottomuutta, mitä vaikeampaa sitä on määritellä tai tarkasti todeta. Ehkä tällaisen samalla kertaa fyysisesti ja emotionaalisesti vaikuttavan pelon tai hädän, angstin sietäminen on vaikeampaa kuin tunnetumia asioita koskevien pelkojen, sillä se yhdistyy tulevaisuutta koskeviin odotuksiin. Se on kaikella tapaa ambivalenttia: yhtä hyvin urbaniteettia koskevaa kuin sen synnyttämää, epätavallisen aavistelua ja uuden odotusta, urbaania huimausta ja urbaania unelmaa.

(1987)

Kirjallisuus

- Benjamin, Walter: *Silmä väkijoukossa*. Rauma 1986.
- Berndt, Heide: *Die Natur der Stadt*, Frankfurt am Main 1978.
- Chadwick, E.: *Transactions of the Sanitary Institute of Great Britain*. London 1874.
- Corbin, Alain: *Pesthauch und Blotenduft. Eine Geschichte des Geruchs*. Berlin 1984.
- Delumeau, Jean: *Angst im Abendland*. Bd. 1. Reinbek bei Hamburg 1985.
- Engels, Friedrich: *The Condition of the Working Class in England*. London 1972.
- Lehan, Richard: *Urban Signs and Urban Literature: Literary Form and Historical Process*. *New Literary History* 18 (1986):1.
- Magubane, Bernard: *Engels: The Condition of the working class in England*. *Dialectical Anthropology* 10 (1985): 1&2.
- Schmidt, Lars-Henrik & Kristensen, Jens Erik: *Lys, luft og renlighed*. Viborg 1986.
- Stallybrass, Peter & White, Allon: *The Politics and Poetics of Transgression*. London 1986.

Jyväsjärvi, Jyväskylä, Jyväsolut, Jyväshyvä – hyvä jyväs! _____

Jyväskylä kuten myös Kurikka, Ylivieska, Kankaanpää ja Harjavalta luetaan suomalaisiin kaupunkeihin. Monet suomalaiset kaupungit ovatkin kunnallishallinnollisia yksiköitä eivätkä mitään urbaaneja yhdyskuntia. Urbaniteetti tuntuu täällä vähän haetulta kaupunkisosiologiselta käsitteeltä. Esimerkiksi Olavi Paavolainen sanoi nykyaikaa suurkaupungeista etsiessään, että Helsinki on ainoa paikka, jolle voidaan suoda kaupungin nimitys.¹ Joku voisi myös nykyään sanoa Turkuja ja Tamperetta kaupungeiksi. Entä sitten Jyväskylä, joka vaatimattomasti sanookin itseään kyläksi. Tiedetään, että se on aikamoinen kunnallishallinnollinen aparaatti. Mutta onko se myös kaupunki?

Jyväskylä syntyi Jyväsjärven rannalla olevalle kauppapaikalle, joten sen nimeksi olisi yhtä hyvin voinut tulla Jyväskauppala. Jyväskylä voitiin vähitellen sommitella tälle paikalle, koska aiempia asutusrakenteita oli hyvin vähän. Lähes kaikkea nimitettiin jyvätai jyväs-etuliitteellä (40-luvulla valmistettu Jyväsolut, Jyväshovi, Jyväshyvä, Jyväisleipä, Jyvästalo jne.). Myöhemmin kun Jyväskylästä tuli läänin pääkaupunki, abstrakti ja mahtipontisempi keski-suomalaisuus alkoi levitä (Keski-Suomen Valo, mutta ei Jyväsvälo). Jyväskylän ensimmäiseksi teollisuusmieheksi, joka sai ensimmäiset tehdasprivilegiot ja oli sysäämässä liikkeelle kunnallista hallintoa, on sanottu Gustav Henrik Gronowia.² Tällä oli Harjun kupeessa tiilitehdas, Tourujoen varressa öljymylly ja saha sekä lisäk-

si portteritehdas ja kievari. Nykyään kaupunki, keskussairaala, yliopisto ja Valmet ovat suurimmat työntajat.³

Tulolahjaksi saamastamme Jyväskylän historiasta saimme lukea kuinka ”Jyväskylän seminaariin saapuva nuori mies sai vasta Taulumäellä tietää, että hän oli ollut kaupungissa ja kulkenut sen läpi”.⁴ Tulimme samaa reittiä Jyväskylän läpi ja Taulumäellä todella huomaa tulleensa kaupungin läpi. Seminaari on muuttunut yliopistoksi ja tie (Lissabonista Stavangeriin johtavaksi) Eurooppa-neloseksi. Siitä se meni Jyväskylän läpi kahta katuä myöten, joista toista kuljetaan etelään ja toista pohjoiseen. Liikenne puuroutuu molempiin päihin, ohikulkutietä ei kauppapaikkojen sivuitse ole haluttu eikä saatu aikaan, vaan Taulumäen puutalot revitään uusien liikennesuunnitelmien alta. Laskeuduimme – niin kauan kuin muistan kapeana ja kiemuraisena pysynyttä – nelostietä Taulumäeltä pohjoiseen ja asetuimme viattoman näköisen makkara-tehtaan naapuriksi. Tästä alkaa jyväskyläläisen sosiaaliluonteen kehittelymme-kin.

Ensiksi kohtasimme tietenkin luonnon. Se oli parasta J.P. Roosille Joensuussa: hiihtäminen, kesäaamut, hyvät ilmat. Urbaani yhdyskunta ei sen sijaan kyennyt tuottamaan kompensatiota arkipäivän elämishelveteille niin kuin Helsinki oli kyennyt.⁵ Ympäri-lämme olivat laajat pellot, molemmilla puolilla perämoottoriliikenteeltä kielletty järvi, toisen takana siintää Laajavuori hyppyrimäki-
neen ja toisen takana kuin orastava Lappi. Ensimmäisenä aamuna emme Taulumäen takana kuitenkaan heränneet linnun lauluun tai luonnon ihailuun vaan sikojen teurastukseen pelkästään makkara-tehtaaksi luulemassamme naapurissa. Jo toisena iltana en bussia odotellessa saanut tuulettaa päätäni jyväsilman pikkupakkasessa niin kuin olin saanut tehdä Helsingin Rautatieasemalla, vaan olin joutunut huolehtivan riippuvuuden järjestelmään, joka sillä kertaa ilmeni vanhemman naishenkilön käskävänä huomautuksena ”pane pipo piähän”. Lumen saavuttua emme voineet jättää parisentistäkään luomatta, sillä naapurit loivat sen ja asettivat täten meidät kunniallisesti itsehuolehtivan riippuvuuden järjestelmään. Koululainen, jolta puuttui kymmenen penniä lastenlipun hinnasta, pantiin armotta kävelemään parin kolmen kilometrin kotimatkinsa, kun taas Helsingin kaupungin liikennelaitoksen sivilisatorisena ratkaisuna on kul-

jettaa rahattomat ja liputtomat koululaiset kotiin, sillä välimatkat ovat pitkät ja kaupunkilaiset välinpitämättömiä. Koululainen, joka oli kadottanut koululaislippunsa, ei saanut edes koululautakunnalta anomalla uutta, sillä häntä halutaan kasvattaa huolehtimaan itsestään ja tavaroistaan, kun taas Helsingissä jaetaan kuukausittain uudet liput. Ei ihme, että koululaisten kompensatorinen kulutusvimma sai aiempaa laajemmat mittasuhteet, vaikkei puhjennutkaan Heide Berndtin peräänkuuluttamaksi ”raivoksi ja tuskaksi”, jolla ”totaalisesti urbanisoituneet ihmiset emansipoituvat porvarillisten kanssakäymissuhteiden kahleista”⁶, vaan tasoittui valoisien öiden, Tuomiojärven ahvenien ja kirjolohien, pyöräilyn ja uimarantakulttuurin myötä.

Yli kahden kuukauden ajan meillä oli huonosta sienivuodesta huolimatta sienitarpeidemme mukainen ehtymätön sienivarasto kivenheiton päässä kaupungin alueella ja Viitasaaren uuden musiikin kesäakatemiasta haimme oppia miten sieniä valmistetaan suuressa maailmassa.⁷ Hyvä näin, mutta entä sitten urbaani elämä ja yhdyskunta? Ehkä olisi parasta jättää sen pohtiminen ja uskoa Paavo Uusitaloa, joka sanoo, että suomalainen kaupunki on kenties rikkaampi ja monimuotoisempi kuin mitä olemme kuvitelleet vaikka sitä onkin tuhottu standardisoinnilla ja järjettömällä liikenneratkaisuilla.⁸ Varsinkin kun useimmissa kaupunkikulttuurin tai kaupungin sosiaalisen luonteen tarkasteluissa törmätään pikemminkin sotkuisiin relativisointeihin kuin jonkin urbaanin sosiaalisen luonteen esitykseen.

Kaupunkisosiologiassa tai -historiassa urbaaneja muotoja sanotaan muun muassa paradigmaksi⁹, joka kätkee sisälleen ylempien ja alempien ihmisryhmien tai yksityisyyden ja julkisuuden anomaliat; myös yksityisyyden ja yhteiskunnallisuuden tai rahatalouden ja elämäntalouden ristiriitaiseksi kokonaisuudeksi¹⁰ tai vieläkin yleisemmin muodoksi, jonka sisällä ovat monimutkaiset paikka- ja aikarakenteiden logiikat.¹¹ Jos tarkastelu on näin lähellä porvarillisen yhteiskunnan määreiden kehittelyä eikä tällaisessa tilanteessa olisi silloin hedelmällisempää omaksua suoraan Heide Berndtin esittämä yleistys, jonka mukaan kaupungistuminen ja porvarillinen kehitys on tietty eriytymätön yhteenliittymä?¹² Siinä olisi pähkinänkuoressa kaupunkikulttuurin tutkimisen yhteiskuntateoreettinen dilemma. Mutta se ei ratkaise mitään – tai eräässä mielessä ratkai-

see kertaheitolla kaiken – sanoessaan, että tällainen yhteenliittymä kehkeyttää modernin urbanisoituneen ihmisen porvarillisessa yhteiskunnassa. Lavastetaanhan kapitalistiset maailmanmarkkinatkin pienoiskoossa suomalaisiin pikkukaupunkeihinkin. Ja Kurikan, Ylivieskan jne. palkkatyöläisetkin elävät porvarillisen yhteiskunnan kahleissa ja sen vapaudessa.

Mutta mitä ne kykenevät tarjoamaan tai mikä on niiden kompensatorinen potenssi niin kuin J.P. Roos huomautti? Heide Berndtilä kaupungin sosiaaliluonne palautuu sivilisaatioprosessin (Elias) ja urbaanien kahleiden problematiikaksi. ”Kaupungistunut ihminen suunnistaa raha- ja vaihtosuhteiden determinoimassa maailmassa”¹³ omaa emansipaatiotaan etsien, kehittelemällä eläytymisen kykyjään, alistumatta tihentyneen vietti- ja ärsykemaailman tukahduttaville voimille, pyrkimällä spontaanisuuteen eli pyrkimällä juuri modernissa kaupungissa vapautumaan ”porvarillisten kanssakäymissuhteiden kahleista”. Näin täsmennetty ongelma on mahdoton ratkaistavaksi, edellyttäisihän se paitsi ”figuraatioiden” konkretisoitua myös erityisten paikallisten ”figuraatioiden” identifioitua ja tulkitsemista.¹⁴ Kun seuraavassa hahmotellaan jyväskylän elämyksellistä tilkkutäkkiä lyhyen aikavälin kokemusten pohjalta, voidaan ehkä samalla pitää mielessä tietty kaupunkikulttuurin hahmottamista koskeva vastateesi. Nimittäin se, etteivät kaupunkien arkkitehtoniset muodostelmat kenties ole ollenkaan esitettävissä aistimellisina elämismaailmoina eivätkä kaupungin yhteiskunnalliset funktiot aikaan ja tilaan sijoittuvina elämisprosesseina, vaan ne ovat ehkä itsenäistyneet joksikin muuksi.¹⁵

Jyväskylässäkin sosiaali- ja terveystalvet ovat taattua sosiaalivaltiollista tasoa. Mutta edes pikkukaupungin paikallissosiaalivaltion rakennukset, toimistot ja toimintayksiköt eivät kerro niistä funktionaalisista yhteyksistä, joiden solmukohtia ne kuitenkin tosiasiallisesti muodostavat. Ne ovat valtioyhteiskunnan järjestelmän luomia yhteyksiä (kaupunki, keskussairaala, yliopisto, Valmet). Kaupunki satoine opetus-, sosiaali- ja hallintovirkamiehineen ja keskussairaala, jossa on yhtä paljon työntekijöitä kuin yliopistossa, ovat sellaisia kasautumia ja organisoituja kokonaisuuksia, että moni liittää kaupungin käsitteen pelkästään niihin. Sen sijaan esimerkiksi poliisi on näkymätön. Tähän päivään mennessä emme ole onnistu-

neet näkemään Jyväskylän kadulla kävelevää poliisia tai poliisiparia. Teatteri ei näy katutasolle, mutta itse rakennus näkyy ja sitä käydään katsomassa.¹⁶ Siellä esitetään näytelmiä ja niitä käydään katsomassa. Samoin kuin kirjastosta lainataan kirjoja, kaupungin-orkesteri järjestää konsertteja, kulttuurisihteeri järjestelee kulttuuritoimintaa (ja moittii aparaattia) ja uimahallissa käydään uimassa (lehtereillä seisoskelevat 'katselijat' yllättivät aluksi, mutta sitten saimme kuulla sen olevan pikkukaupunkikulttuurissa yleistä) ja urheiluseurat täyttävät pelikentät ja -salit.

Pornografisia tuotteita välittää ja myy julkisesti vain yksi pimeän sisäpihan perällä oleva liike. Huomattavista elokuvauutuuksista tulee Jyväskylään korkeintaan kolmannes, mutta matineenäytökset ja kunnalliset kinot paikkaavat opiskelijoiden elokuvanälän tyydyttämistä. Kirjakauppojen sortimentit ovat suppeat. Divareita on vähän, ne ovat pieniä ja kirjat eivät liiku. Nakkikioskit tuntevat gastronomisen erikoisuuden, jota emme aiemmin ole maistelleet, ranskalaisista perunoista ja lenkkimakkaran palasista kokoonpannun tuhdin taxarin. Pimeä pullo on saatavissa aivan niiltä nurkilta. Tori ei kerro konkreettisista yhteyksistä ympäröiviin kyliin tai maaseutuun eikä kykene kilpailemaan markettien kanssa. Erikoiskauppoja ei ole, ei edes kunnolla pikkukauppoja paitsi valokuvausliikkeitä ja kangaskauppoja.

Jyväskylässä on Suomen tihein (ravintola-m²/asukas tai asiakaspaikkoja/asukas) ravintola- ja kapakkaverkosto.¹⁷ Suuria monen sadan paikan tanssiravintoloita on useita ja lukuisia pikkuravintoloita. Vaikka Jyväskylä onkin ravintola- ja kapakkakaupunki erikoisravintoloita ei ole ja tulokkaille ovat oikeudet tiettävästi kiven takana. Erään arvion mukaan Jyväskylässä on tällä hetkellä keskimäärin yksi kapakkapaikka kymmentä asukasta kohden. Mutta on muistettava, että varsinkin opiskelijat sekä turistit, kapakattomien ympäristöpaikkakuntien ihmiset ja janoiset jyväs-kongressilaiset käyttävät myös näitä mahdollisuuksia hyväkseen. Jyväskylän mammuttimaisen suuret tanssiravintolat tarvitsisivat omat haaviomannilansa ja snickerinsä, jotta tiedettäisiin jotain kanssakäymisestä ja alakulttuureista. Yleisvaikutelma on kuitenkin se, ettei tällainen kaupungistuminen aiheuta perinteisten elämäntapojen eroisota. Tanssilavakulttuuri on vain ympärivuotistunut ja perinteinen

tanssimusiikki elää.

Usein on todettu, että kaupungin autogenesiksenä on uskonnollinen, hallinnollinen ja sotilaallinen seremoniakeskus. Vaikka tällaiset autogenesiksen tekijät ovatkin läpinäkymättömiä ja abstrakteja, ne eivät ole kokonaan poistuneet. Jyväskylä on maakunta- ja läänikeskus. Sosiaalipolitiikan päivillä puhuivat maaherra ja piispa ja sotilasläänin komentajan laajan kolumnin saa luettavakseen Keski-suomalaisesta noin kerran kuussa. Sitä paitsi perinteistä kaupunkia pyritään elvyttämään niin kuin muuallakin maailmassa. Kahdeksalta kesäiltäisin kantautuu Jyväskylässä koko keskustan alueelle trumpetilla tai kornetilla soitettu Keski-Suomen kotiseutulaulu. Se kertoo, että viimeinenkin market on sulkenut ovensa, viimeinen juna ja bussi lähtivät Helsinkiin puolitoista tuntia sitten ja viimeinen lentokone hetki sitten. Sen sanat kertovat kansallisesta perinnöstä: ”... tän kansan kanssa kuulun ’yhtehen/ sen tunnen nytkin juuri tällä kertaa/ on täällä hyvä olla ihmisen/ en synnyinseudulleni tiedä vertaa”. Joka tapauksessa on aika lopettaa työt, mennä kotiin, kalaan, uskonnolliseen kokoukseen tai asettua kymmenen jyväskyläläisen yhteiselle asiakaspaikalle. Suositimpien paikkojen lähetyvillä on kymmenittäin polkupyöriä. Pehmeä teknologia vie pehmeästi kotiin.

Jyväskylä on pieni kaupunki, jonka kantajyväskyläläisyys on näkymätöntä. Mutta pienen kaupungin pikkuelämismaailman¹⁸ liittyy yhä enemmän ja yhä saumattomammin hallinnollisen järjestelmän ja insinöörirakennelmien luomiin yhteyksiin. Juuri paikallispolitiikka muuttuu helposti hallinnoksi ja pikkupolitikoinniksi. Joku aikaisempi sukupolvi on historiallisissa kokemuksissaan mieltänyt eloisan pikkukaupungin, josta on kehkeytynyt elämänmuoto. Mutta palkkatyö-market-lähiö-sukupolven kokemuksissa saattavat eniten vaikuttaa pettymyksen tuottaneet yritykset ohjata järkiperaisesti liikennettä ja liittää asuntojen rakentaminen pikkukaupungin kokonaisuuteen. Yliopiston nykycampustakin halkoo kolme maantietä ja kaksi rautatietä.

(1984)

Viitteet

- ¹ Ks. Matti Kurjensaari: Loistava Olavi Paavolainen. Helsinki 1975, s. 53-54.
- ² Päiviö Tommila: Jyväskylän kaupungin historia 1837-1965, 1-11. Jyväskylä 1972, s. 86 ja Jyväskylä 1970, s. 289.
- ³ Jyväskylän suurimmat työnantajat olivat vuonna 1977 seuraavat: Kaupunki (3481), Valmet-Rautpohja (2681), Yliopisto (1050), Keskussairaala (1048) ja Valmet-Tourula (1018). Nykyään kaupungin työntekijämäärä on yli 4000 ja Valmetin tehtailta on työntekijöitä vähennetty sadoittain.
- ⁴ Tommila *ibid.*, I, 1972, 1.
- ⁵ J.P. Roos: Muistoja Joensuun ajalta (1974-1978), teoksessa Uria ja olotuvuuksia. Professori Yrjö-Paavo Häyryselle omistettu juhlakirja (toim. J.P. Sarola). Joensuu 1983.
- ⁶ Heide Berndt: Kaupunkilaisen sosiaaliluonteen elementtejä. Yhteiskuntasuunnittelu 2/1983, s. 19.
- ⁷ Vrt. ”For the Birds”, John Cage in conversation with Daniel Charles. London 1981, s. 188. Paitsi reseptien kehittelyn ekspertiksi John Cage paljastuu myös USA: n huomattavimman yksityisen sienikirjaston haltijaksi (lahjoitettu Kalifornian yliopistolle).
- ⁸ Paavo Uusitalo: Kaupunkikulttuurin tutkimuksesta, Arkkitehti 4/1983. Reima Pietilän kesäisen lehtiartikkelin mukaan suomalaisen kaupungin rumeneminen ei enää tästä kasva vaan nyt ollaan pohjalla.
- ⁹ Henri Lefebvre: Die Revolution der Städte. Frankfurt am Main 1976, s.183-190.
- ¹⁰ Lewis Mumford: The Culture of Cities. New York 1970, s. 454-465.
- ¹¹ Oskar Negt & Alexander Kluge: Geschichte und Eigensinn. Frankfurt am Main 1981, s. 406-407.
- ¹² Berndt *ibid.*, 12.
- ¹³ Berndt *ibid.*, 19.
- ¹⁴ Norbert Eliaksen niitä yhteiskunnallisia mekanismeja koskeva termi, joiden mukaisesti sivilisaatioprosessi etenee.
- ¹⁵ Jürgen Habermas: Moderni ja postmoderni arkkitehtuuri, Yhteiskuntasuunnittelu 2/1982, s. 9. ”Eikö itse kaupungin käsite ole vanhentunut”, Habermas kysyy.
- ¹⁶ Tämä keskustakorttelin nuorin rakennus on piirretty Alvar Aallon luonnosten pohjalta. Yliopistoaluetta rakennettiin 70-luvulle Aallon suunnitelmien mukaan. Muusta eli Mattilanniemestä, ks. Esa Sironen: Epilogeja yliopistosta, Yhteiskuntasuunnittelu 3/ 1982, kuvat 4a ja 4b.

¹⁷ Täsmälliset tiedot Alkon tilastoista.

¹⁸ Benita Luckmann: The Small Life-Worlds of Modern Man, teoksessa T. Luckmann (ed.): Phenomenology and Sociology. Kingsport 1978.

Kirjoitusten alkuperäiset ilmestymispaikat

- Jos yhteiskuntapolitiikka on soveltava tiede niin mitä se merkitsee. *Sosiologia* 7(1970)2: ss. 264-274.
- Asiakas vai klientti? *Sosiaalinen aikakauskirja* 79(1985)3: ss.10-13.
- Puute, kysymys, ongelma vai riski – teesejä posttraditionaalista sosiaalipolitiikasta. Teoksessa Antti Karisto et al (toim.): *Sosiaaliset riskit, tutkimus ja päätöksenteko. Juhlakirja Tapani Puroolan 60-vuotispäivän kunniaksi 14.11.1989*. Helsinki 1989, ss. 201-227.
- Sosiaalipolitiikka modernisoitumiskäsitteinä. *Janus* 1992: ss. 19-27.
- Yksilö sosiaalivaltiojärjestelmänä. *Yhteiskuntasuunnittelu* 17(1979)1: ss. 2-6.
- Palveluyhteiskunnan patologiat. *Sosiaalilääketieteellinen aikakauslehti* 3(1984)5: ss. 230-236.
- Sosiaalivaltio ja sosiaaliset verkostot. *Tiede ja edistys* 12(1987)2: 87-95.
- Nykyinen ja aktuaalinen hyvinvointivaltio. *Tiede ja edistys* 19(1994): ss. 90-102.
- Muistiinpanoja kehitysoptimismista ja kehityspessimismistä. *Ohjauskäytäntö* (1986)4: ss. 8-16.
- Joustava integrointi – kommentti. *Yhteiskuntasuunnittelu* 28(1989)2: ss. 24-27.
- Viittaako eroosiopuhe tyhjään vai tyyneen? *Sosiologia* 27(1990)4: ss. 317-318.
- Saastuttava kosketus ja puhdistava katse. *Kulttuurivihkot* 15(1987)4: ss. 31-35.
- Jyväsjärvi, Jyväskylä, Jyväsolut, Jyväshyvä – hyvä jyväs! *Yhteiskuntasuunnittelu* 22(1984)1: ss. 16-19.

Tabula gratulatoria

Eeva Aarnio	Maarit Heinonen
Pirkkoliisa Ahponen	Katri Hellsten
Helena ja Tapio Aittola	Ilmari Helminen
Leena Alanen	Jari Hoffrén
Risto Alapuro	Tommi Hoikkala
Anneli Anttonen ja Jorma Sipilä	Marita Husso
Hillevi Arkko	Jouko Huttunen
Jari Aro	Irmeli Hännikäinen
Seppo Aro	Jorma Hänninen
Raili Bäck-Kiianmaa	Sakari Hänninen
Timo Cantell	Kaj Ilmonen
Chydenius-Instituutti	Mervi Ilmonen
Päivi Elovainio	Riitta Jallinoja
Pirkko Elsinen	Irma Joela
Jarkko Eskola	Eeva Jokinen
Katarina Eskola	Kimmo Jokinen
Simo Forss	Riikka Jokinen
Riitta Granfelt	Pertti Jokivuori
Jukka Gronow	Ilse Julkunen
Ilkka Haapola	Raija Julkunen
Elina Haavio-Mannila	Jyrki Jyrkämä
Anne Haila	Jyväskylän kaupungin sosiaali- ja terveyspalvelukeskus
Yrjö Haila	Jyväskylän sosiaalialan oppilaitos
Matti Hakamäki	Jyväskylän yliopiston perhe- tutkimusyksikkö
Sinikka Hakanen	
Sari Hanhinen	

Arja Jämsen
Marja Järvelä
Tapani Kaakkuriniemi
Leena Kaikkonen
Esko Kalimo
Olli Kalpio
Jukka Kanerva
Anita ja Lasse Kangas
Olli Kangas
Antti Karisto
Synnöve Karvinen
Marja Kaskisaari
Olavi Kaukonen
Pekka Kaunismaa
Marja Keränen
Pekka Kettunen
Petri Kinnunen
Ulla Kinnunen
Juhani Kirjonen
Kalevi Kivistö
Tuomo Kokkonen
Esa Konttinen
Matti Kortteinen
Markku Koski
Simo Koskinen
Ulla Kosonen
Jussi Kotkavirta
Seppo Kovero
Martti Kuokkanen
Riitta ja Paavo Kuusimäki
Sirpa Kuusisto-Niemi
Eeva Kuutvuori
Anita Kärki
Tapani Köppä
Erik Lagerspetz
Anja-Riitta Lahikainen
Kaarlo Laine
Hanne Laitinen
Kirsi Lallukka
Juhani Laurinkari

Henrik Lehmuslaakso
Aarno Lehmusto
Juhani Lehto
Markku Lehto
Heikki ja Tellervo Lehtonen
Kimmo Lehtonen
Tuija Lindqvist
Maaria Linko
Markku Lonkila
Kalle Lyytinen
Marjatta Marin
Ilmo Massa
Päivi Matilainen
Aila-Leena ja Jürgen Matthies
Anna Metteri
Kaija Mustikkamaa
Ulla Mutka
Klaus Mäkelä
Osmo E. Mälkiä
Mikko Mäntysaari
Heikki Niemelä
Pauli Niemelä
Helena Niemi
Leena Niemi-Väkeväinen
Anneli Niikko
Vesa Niinikangas
Vuokko Niiranen
Arto Noro
Terttu Nupponen
Eija Nurminen
Helin Nurmi
Kaarina Nurmi
Leo Nyqvist
Jouko ja Merja Nätti
Matti Ojala
Elli Ojaluoto
Auli ja Kalevi Ojuri
Pellervo Oksala
Hanna-Leena Paakki
Kari Palonen

Mauri Panhelainen
Tuija Parvikko
Lea ja Leo Paukkunen
Meeri ja Kyösti Pekonen
Katariina Perttula
Keijo Piirainen
Anneli Pohjola
Kirsi Pohjola-Vilkuna
Lea Pulkkinen
Eeva Päivärinta
Pirjo Pölkki
Seppo Pöntinen
Ari Pöyhtäri
Keijo Rahkonen
Ossi Rahkonen
Kari Raivio
Marketta Rajavaara
Ulla-Maija Rantalaiho
Paula Rantamaa
Pirkko-Liisa Rauhala
Pertti Rautio
Veli-Matti Ritakallio
JP Roos
Ilmari Rostila
Isto Ruoppila
Seppo Ruotsalainen
Leif ja Merja Rönnerberg
Jaakko Saari
Juho Saari
Kimmo Saaristo
Paula ja Kari Sajavaara
Kari Salavuo
Seppo Sallila
Minna Salmi
Kari Salminen
Mikko A. Salo
Jouko Salonen
Anne Sankari
Mirja Satka
Erja Saurama

Tuomo Sauri
Raija Savolainen
Inger Siiriäinen
Anni ja Martti Siisiäinen
Jussi Simpura
Leila Simonen
Aino Sinnemäki
Teppo Sintonen
Raija ja Esa Sironen
Ritva Söpanen
Sosiaalipoliittinen yhdistys ry
Sosiaaliturvan keskusliitto
Stakes
Harriet Strandell
Heikki Suhonen
Pekka Sulkunen
Asta Suomi
Antti Suvanto
Riitta Särkelä
Matti Taalas
Pentti ja Mervi Takala
Timo Tanninen
Antti Teittinen
Christoffer Tigerstedt
Hannu Tuomikoski
Maritta Törrönen
Kyösti Urponen
Olli Valpola
Jussi Vanamo
Marita Vannemaa
Hannele Varsa
Jouko Vasama
Soile Veijola
Veli Verronen
Kaija Viitala
Anni Vilkko
Juha Virkki
Petri Virtanen
Matti Vesa Volanen
Jussi Vähämäki

Kari Vähätalo
Jussi Välimaa
Kirsti Vänskä
Reijo Väärälä
Georg Walls
Markku Wilenius
Pirjo Ylöstalo

Onko hyvinvointivaltio väliaikainen rakenne, joka toimii turvattuun kaupungistuvan yhteiskunnan ja vielä perinteissä kiinni olevien kansalaisten välillä? Pystyvätkö rajalliset sosiaalipoliittiset keinot ratkaisemaan rajattomasta ongelmakentästä lähtöisin olevat ongelmat? Pyrkivätkö "sosiaaliset apujoukot" solmimaan aina uudelleen napanuoran siihen vanhaan, jota modernisaatio purkaa? Pystyykö hyvinvointivaltio arvioimaan ja perustelevaan itsensä uudelleen?

Jyväskylän yliopiston yhteiskuntapolitiikan professori Risto Eräsaaren valitut kirjoitukset vuosilta 1970-1995 edustavat hyvinvointivaltiokeskustelua, joka ei hyväksy itseäänselvyyksiä tai pyhitä ohjelmanjulistuksia. Sen sijaan Eräsaari vaatii ennakkoluulotonta ja älyllistä keskustelua, jossa perustelut ja todistelut on ajateltava uudelleen.

Tämä kirja on Risto Eräsaaren 50-vuotisjuhlakirja.

